

HOLMI

XXIII. évfolyam 3. szám

2011. március

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bíráló), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Rakovszky Zsuzsa:* Napéjegyenlőség • 287
Kurtág György: Angelus Silesius: Die Ros' • 298
Izstray Simon: „Mert minden visszatér, s aminek lenni
kell, beteljesült már”. Hölderlin
„Empedoklész”-e mint Nietzsche
„Zarathustrá”-jának előképe • 300
Szakács Eszter: Álomkatalógus • 311
Vajda Miklós: A skót fordító. Edwin Morgan • 315
Edwin Morgan: Eper • 320
Karácsony este • 321
Varázsvesszős ember (*Imreh András*
fordításai) • 322
V. S. Naipaul: A pék története (*Farkas Krisztina*
fordítása) • 323
Fischer Mária: Luca napján • 330
Ikrek hava • 330
Írd föl a falra • 331
Jól elbújtam • 331
Át az időn • 332
Fűri Mária: Nem szeretem • 332
Lann Inez: La Finta Giardiniera • 333
Joachim Ringelnatz: A tubákosszelence • 338
A hangyák • 338
A bélyeg • 339
Mindenütt • 339
A szegény giz-gaz
(*Győrei Zsolt fordításai*) • 339

- Szóllóssy Balázs:* Uruguayban nincsen semmi baj • 340
 Uruguayban hallgatnak a némák • 341
Vörös István: A gyereket komolyan kell venni • 341
Méhes Károly: Hegymenet (*Regényrészlet*) • 351
Szuly Gyula: Küzdelem • 360
Jónás Tamás: Űrkaland • 364
 Dísztávirat • 364
Horváth László Imre: Nézd, havasak a fák, tél van (II) • 365
Miklya Zsolt: Lázás tincs direkt lugasban • 382
Bojtár Endre: Az utolsó pogányok Európában. Litvánia megkeresztelése • 387

FIGYELŐ

- Szegő János:* A szélhámos, a hentes és a hírlapíró
 (Szécsi Noémi: *Kommunista Monte Cristo*;
 Kondor Vilmos: *Budapest Noir*;
 Kerékgyártó István: *Trüffel Milán*,
 avagy Egy kalandor élete;
 Kondor Vilmos: *Bűnös Budapest*;
 Kondor Vilmos: *A budapesti kém*) • 400
Bán Zoltán András: Elszalasztott lehetőség (Szécsi Noémi:
Utolsó kentaur) • 406
Elekes Dóra: Két szék között (*Férfialakok*
Rohinton Mistry „Családi ügyek”
 című regényében) • 407

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
 Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
 Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
 Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
 Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
 Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
 (Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
 További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
 Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
 Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
 Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Rakovszky Zsuzsa

NAPÉJEGYENLŐSÉG

A pszichológusnál

„Ilyet nem tesz többé! Ígérje meg!”
Gangra néző szoba. Az ablakon ha
kinéz, látja: most kezd új életet
két sápatag ecetfa satnya lombja,
tetők fölött a nap halvány korongja
üvegyapot és szősz közé esett
kontaktlencse. Egy kéz most félrevonja
a felhő-gézt. Futólag élesebb
fény tűz a szakfolyóirat-halomra.

A tudat jégkérge alá rekedt
sok kóbor árny most mind a fény felé tör.
Roncsok, az elsüllyedt emlékezet
diribdarabja negyvenévnnyi mélyből.
Anyád mint vámpírdenevér lebeg
elő egy álom pókhálós ködéből.
Apád (főkönyvelő) itt Rübezahl, a
vad óriás. Lobog füstköd szakálla.

„...Mintha nem is lennék. Ez itt? Sötét
bogár pókhálóban. Hosszú menetben
fekete árnyak. Szürcsölik a vért.
Talán meghaltam, és észre se vettem.
Vagy még élve tévedtem ide, és
nem találok haza. Most kinevet, nem?
(Fintor, bocsánatkérő nevetés.)
Mélyút egy fekete nyárfaligetben.

Mintha csúszdán csúsznék. Ahogy öregszem,
mindig gyorsabban futnak a napok:
az élet ennyi volt csak? Lehetetlen.
Fekszem, kelek, főzök, rendet rakok.
A dolgok megtevéődnek általam.
De én – hol vagyok ebben az egészben?
Akár egy kulcsot: elhagytam magam.

Csak észlelem, hogy vagyok, de nem érzem!”
(Az órából öt perc még hátravan.)
„És most azért jött el hozzám, hogy megkeressem?”
„Nem is tudom. Minden olyan bizonytalan...”
Két óra múlt. „Viszontlátásra kedden!”

Kilép a házból: kedvetlen tavasz
jár-kel beton- és füstköd-börtönében.
Pernyét kéményhuzatban: varjakat
lát lengeni pléhlábas-szürke égen.
Láz hajtja tollas orsó-testüket,
magát másolni buzdítják a gének.
Csalán és tyúkhúr zöldell, friss rügyek,
áldozik minden a zöld istenének.

Hol kutyapiszkos föld ritkás füvet
növeszt, s a fák leprafoltos-fehéren
kísértenek: kihízták kérgüket,
átvág a por és napfény lepte téren.
Mikor a mennydörgő zebrán kel át,
a túlsó járdapart felé haladva
anyját látja – riadt szem, kiskabát –
a túlvilág üvegsíkjába fagyva,
lép tétován, s testén áttetszik a
baljós szó: „árnyékolástechnika”.

Másnaposan

Kikel a gyűrött ágyból: esti top,
farmer, bugyi, kupacban lenn a földön.
Cukott szemmel papucs után topog,
soká nézi magát a nagytükörben.
Próbálgatja hosszan, a tegnapi
estét a mosttal hogy fércelje össze.
Saját festetlen arca meglepi:
lisztszínű maszk, de senki sincs mögötte,
úgy lebeg a tükör sekély vizében,
mint vízbefúlté fél lábszárnyi mélyben.
Ahogy nyújtózik, karján szárnyra kap
a tetovált, szivárványszínű lepke,
indák között a szív. „Elhagytam egy tavat,
egy képzelt forrás hangjait követve.”

Ez most a holt idő. A felszínén
 látvány-roncsok úsznak: örök jelen.
 Árnyékvilág. Az Én lyukas edény.
 „Mint vért, múltat veszíték szüntelen.”
 A lélek tarka trópusi növény,
 léggyökerén lebeg a semmiben.
 Benéz a sápadt délutáni fény,
 a láthatatlan, óriási szem
 megáll piercinggel átfúrt köldökén,
 csillog: „Ha nem látnak, nem létezem.”

Fürdőben

Síkos lépcsőn papucs, egyenletes
 háttérmoraj, villanyfény járta pára,
 hó és homály: a zöld vízben a test
 emlékezik hal- és hullókorára.
 (A test! A mindig magunkkal cipelt
 Én-Idegenség! Holdsütötte Éden,
 benne kígyó halál. Vízmélyi kert.
 Medúzaszív pulzál rubin sötétben.
 A bőr, a szem a csillagok, a rózsák
 rokona: álommal áttört anyag,
 később lepusztult város, a valóság
 homoksivataga, ahol a nap
 kikölti az idő kígyótojását,
 csontritkulást, a rothadást a bőr alatt.
 Míg végül úgy elváltozunk, a szem,
 a kéz, az arc nem ismer önmagára.
 Én lennék ő? vagy ő én? Azt hiszem,
 lenni akartam, és ez volt az ára.
 Mi voltam? árnyék elfutó vizen.
 Leszek felhőmosoly, villanyfény járta pára.)

A szaunában veritékgyöngy pereg.
 Égő kövekre víz hull sisteregve.
 Forró fogakkal zsúfolt szájüreg.
 Izzó gyűrű forr izzadt ujjperecre.
 Bőrbe égnek tüzes testékszerek.
 A mutató a százásig pörög föl.
 Fehér ködben fehér árnyék lebeg,
 s egy hangot hallok szólani a ködből:

„Rég láttam már. Valahol messze járt?”
„Ismerjük egymást?” „Ó, vagy ezer éve!
Már meg sem ismer? Maszkot maszkra vált,
igaz, rajtunk a kor, testet cserélve
szorítjuk görcsösen az Én szilárd
aranyrögét – végső esszenciánk
örökké változó felhő-tenyérbe.”

„És ez biztos?” „Ne engem – önmagát
kérdje! Még sosem figyelte meg,
egy városban, ahol még sose járt,
hogyan vannak furcsán ismerős terek,
egy ház, amely szinte »megállj!«-t kiált?
Az ajtóhoz három lépcső vezet,
a rések közt fű nő, dohányvirág,
a függönyrésben ágyvég, képkeret,
s mind ismerős? Olykor nem nézeget
régie fényképeket? Villámfény pillanatban
megőrzött arcokat – sportsapka és zsakett,
csíkos úszótrikók, nők furcsa, nagy kalapban,
nehéz függönyszárnyak között a fény
pótfürtöket becéz, mellfodrokat.
Nem érzi akkor úgy: »Ez voltam én,
lényegem ott, a múlt fiókjában maradt«?
Dalárdisták, vadszólós kerti ház,
víg társaság vadászkabátban, őszi fényben,
mögöttük Árva vára, mögöttük egy világ.
Nem érzi sokszor úgy: »Én akkor éltem!«
Világ, amely lesüllyedt, mint a kő,
eltűnt az algás, fény nem járta kékben.
A szunnyadó emlék éleszthető.
De egyedül nehogy próbálja – semmiképpen!
Kéri a névjegyet? Van nálam éppen.
Talál a fürdőköpenyem zsebében.”
Margó, halottlátó és angyalismerő –
ez áll a névjegy ázott négyszögében.

A földalattin

Kilép a házból könnyű kék ruhában,
a csuklójára néz: mindjárt hat óra.
De még teljes erőből délután van.
Fotonzápor zuhog a nagy folyóra.

A délutáni Nap – égő tehén –
 a lomha vízre sápadt holdat ellett,
 s most vonszolja nyugat felé a fény
 köldökzsinórján: gézcsík – könnyű felleg –
 tapad az izzó sebszáj peremén.
 Ahol mozgólépcső jár fel-le, fel-le,

a nyíláson a föld alá lelát.
 Ellép a koldusok tálkája mellett.
 A falról tízezer óriásplakát
 nézi a mélybe szállót: topmodellek,
 filmsztárok lávakő tekintete.
 Merev istenarcok között halad.
 Szépség, siker megannyi istene –
 (a felszínen lassan leszáll a nap).
 Siet: a túlparton fél hétre várják,
 legyúri enyhe klausztrofóbiáját,
 az Elixir magazinnal kezében
 lefele száll a föld alatti szélben
 egy helyben állva, majd leér a lépcső
 aljára, és beszívja a sötét cső.

A fémhernyó nagyot rándulva nyög.
 Motorzaj, szélzúgás a föld belében.
 Testszag, bordái közt éles könyök.
 Műbőr szaga. Most kattognak el éppen
 a nagy folyó alatt. Fejük fölött
 a szürkés, olvadt zsírszalonna-fényben
 ezer tonna sötétség hömpölyög

két part között. A szemközti ülésen
 valaki a Blikket olvassa éppen.
 A képről farkasszemet néz vele
 az amstetteni rém sötét szeme.
 Eszébe jut, milyen is lenne, ha
 nem jutna föl innen többé soha,
 ha a kijárat beszakadna –

Végre
 becsattognak a Blaha Lujza térre.

Az elrabolt lány

„Mióta élek itt a föld alatt,
itt semmi sincs, süket csönd és sötétség,
jön évre újabb év, jön napra nap,
a szajha test folytatja működését.
Mert a földmélyi isten elrabolt,
tízölnyi mélyben, fény nem járta térben,
úgy élek itt, mint holtak közt a holt,
anyám, anyám, mikor jössz már el értem?”

Itt lenn a föld alatt növekszenek
gyermekeim, sápadt kis földi férgek,
gyulladt szemű, fakó félistenek,
akár a krumplicsíra, zöld-fehérek.
Mindenhová kísér a szörnyű szem,
jön és szorít az isten szörnyű karja,
innét tudom csak, hogy még létezem.
Anyám, anyám, miért hagytál magamra?”

Alfa állapotban

Kopott és macskahúgyszagú a ház.
Sötét utcára néző ablakok.
Alkonymoha lepi a ház falát.
Tetők marasztják a tűnő napot.
Benn a csillár szövi fényfonalát,
nyolc karja végén nyolc fénygömb ragyog.
S az érkező, akár a nagykabátot,
kívül hagyja minden gondját-baját: hogy

B.-nek a biztosító nem fizet,
C.-t a fővállalkozó becsapta,
D. a neten bioélelmiszert
próbál árulni, G. lejárt kecsapra
ragaszt új cetlit. Titkos kert zizeg
szemük mögött. Fejük búbján a csakra
kinyílik, és egész testük bejárja
a Mindenség bioenergiája.

A plafonon négy fej hatalmas árnya,
a tálcán gyógytea, magos kenyér.
Bámulnak az imbolygó gyertyalángba,
szemük ködös, az ujjuk összeér,
amíg önlelkük rétegein át a
mélybe szállnak, hol az idő s a tér
nagyot lobban s kihuny, hogy visszatérve
ki mit látott a mélyben, elbeszélje.

„Te mit láttál? Én láttam egy tavat,
kék volt, egy rózsza úszott legközepen.
Átvágtam egy mezőn, melyet sütött a nap,
harangvirágok ingtak déli fényben.
Aztán a súlyos kőkapun beléptem,
s megláttam a komor kőarcokat,
árnyéktalan izzottak lenn a mélyben
a vérszínű barlangi hold alatt.”

„Volt egy szoba – a tenger sós szaga
bejött az ablakon. Az ingaóra
éjfél ütött. Nyirkos köd, éjszaka,
gyertyák huzatban, vártunk egy hajóra,
de nem jött meg. Később fölkel a nap,
esett a hó, pár vércsöpp hullt a hóra.
Isten zúgását verték vissza a szűk falak,
vártunk a sors hideg hullámán hánykolódva.”

„Rőt téglafal. A déli nap heve,
a krókuszok a ház előtt a keskeny
előkertben. Esős nyár zöld füve.
Egy ház, hol vártak rám – én késlekedtem.
De én vajon ott még én voltam-e?
Esők koptatta kő alatt a testem
már csak üres csontok. Háttérzene.
A partot zúgva ostromolja Isten.”

Most mind a három szempár D.-re néz,
tudják, hogy ő a Lét titkát kutatja.
Látják, amint a holdas körmű kéz
a légben tétováz egy pillanatra.
S mintha álmok vizétől kőnehéz
ruhában éppen most gázolna partra,
vagy mintha egy szobor életre kelne,
úgy néz körül, s lassan forog a nyelve:

„Egy várost láttam, amely nincs sehol.
Ég s föld között, két hosszúsági fok
metszéspontjában. Nem volt nap, se hold,
nem voltak évszakok, sem napszakok.
A szűk közökbe sárgás köd hatolt,
a semmire nyíltak az ablakok.
S a köd, mint óriás amőba teste
mindent benyelt, s a dolgok határait kikezdte:

nem volt különbség élő és halott,
sötét s világos, jó és rossz között.
Láttam egy férfit: kígyót szoptatott.
Egy nőt, aki hűséget esküdött
egy mikrosütőnek. Anyámat láttam ott
tűzcsappá változni. A köd mögött
háború dúlt, házak roskadtak össze,
a buszfőpályaudvart az árvíz elsöpörte,
hajók süllyedtek el a lángoló vizen.
De nem volt valóságos semmi sem.

Egy angyal jött, és szólt: »Ez itt a menny.
Vagy a pokol. Különben egyre megy.
Ahol a lényeg többé nincs jelen,
a szavak semmit nem jelentenek.
Ez itt nem tér: a tér emléke csak.
Ezek nem emberek: kísértetek.
Sőt, még te sem – ne is áltasd magad!
Nem létezel, csak úgy tűnik neked!«
S én sírtam, és sírva kerestem ott
egy érzést, egy szilárd pontot a térben,
de semmi – minden folyton változott.
De jó is most közétek visszatérnem
e helyről, mit nevéen nevezni nem tudok!”

Egy esküvő

„Kivártuk, amíg minden egybevág:
a Hold a Kosban, Vénusz a Bikában.
A fák között gyalog mentünk tovább,
tűsarkúban voltam, fázott a lábam.
A szemhatár hideg aranyban állt.
Ott volt a fél befektetési osztály.
Középen láthatod az ifjú párt:

Renáta (Skorpió), Roland (Oroszlán).
 Amikor égő fáklyákkal leszálltunk,
 a sírok mentén két sor mécses égett,
 a szentélyben az oltárnál megálltunk.
 Rita, a marketinges – ő mondta a beszédet,
 szép volt, csak egy kicsit hosszú szerintem,
 arról, mitől jó egy párkapcsolat –
 Itt a sötét bikát legyűri épp az isten,
 két fáklyás kétfelől: Cautes, a pirkadat,
 és Cautopates, az alkonyat.”

Az isten érkezése

Sörszag és hangzavar: már itt az este.
 Sötét hangárban zajló tengerár.
 Kék, zöld, vörös lézerfényben a testek.
 Egy létből, mely kietlen és sivár,
 kezek pókláb-erdői integetnek:
 mindenki érzi közeledni már
 párducok vontá kocsján az istent,
 ki látomást fakaszt, amerre jár –
 szőlőkoszorúsan, por s füst alakban
 száguld a vérben, a kaszáló végtagokban –

Önkívületben egy ütemre ringva
 nincs én-te, megszűnik minden határ.
 A lélek most pórázát elszakítja,
 s a rángatózó test fölébe száll
 a sűrű lét fényétől elvakítva,
 mint fényszórótól megzavart madár
 csapong ég s föld között, s mindenben ott van,
 a vírusokban és a csillagokban.

Sokféle álarcát most elhajtja
 a Mindenség, és látszik: minden egy,
 az űrt egyetlen elektron hasítja,
 az kelti e lázas ködképeket,
 a hömpölygő ködből kiválva, mintha
 két Nap – fényszórók közelítenek,
 az utolsó korlátok is ledűlnek,
 a világ tűzben-fényben semmisül meg.

Dal

Tavaszi esők, emlékek évszaka –
már hányszor láttam, még hányszor fogom?
Fordul a föld: fél nap, fél éjszaka.
Áttűz a nap a zsenge lombokon.
Üvegszilánk az udvar friss fűvében,
s mindaz, mit őriz az emlékezet –
az árnyakkal, kiket táplál a vérem –,
mi lesz velük, ha én már nem leszek?

Kik álomban följárnak föld alatti
fekvőhelyükről felhős éjjelen,
köddé lett arcuk, hangjuk visszakapni,
majd újra, végleg eltűnnek velem?
Egy régi hang esőben, hóesésben,
régmúlt szemek, rég elsüllyedt kezek:
mindaz, mi volt, minden, amit megéltem –
mi lesz velük, ha többé nem leszek?

Otthon

Ez itt a hely, ahonnét nincs tovább.
Ez itt a másvilág előszobája.
A képernyő kísértetkékje ráng,
gyér fénye hull négy sodronyos vaságyra.
Kintről az esti, megszokott zajok:
véccézúgás, járókeretek kopogása,
nővér jön, hogy visszavigye az ágyba
a székéből, hol átülte a napot.

Egy újabb nappalt nyelt el a sötét.
Hiába kapkod az emlékezet:
arcok, nevek – mi volt ma az ebéd,
ki jött, ki ment – az összes részletet
sodorja már az ár, az éjszaka,
kihulltak a tudat lyukas kezéből.
Egy idegen: fiatal önmaga
néz rá merőn az ágy fölötti képről.

Ordít a tévé – a sorozatot
nézi a háromból két szobatársa.
Lehunytja a szemét, hogy újra lássa,
mint aknamélyből nappal csillagot,
a sötétség legmélyéről a múltat,
anyját látja (harminc éve halott),
a szomszéd kisfiút – a tóba fulladt,
a kertre néző konyhaablakot,
első kutyájukat, Hattyú nevű
nőstény komondort (egyszer megszökött,
de visszajött), milyen zöld volt a fű
eső után, a nárciszok mögött.
Látja a házat, ahol született.
Tolonganak, körülveszik az árnyak,
míg e veszendő drágaköveket
szorítva nekivág az éjszakának.

Kettő körül álmából fölriad,
tengermoraj lüktet a jobb fülében,
a sötétség hullámain hanyatt
úszik az éjszakán át félig ébren.
Álmában törekeny csónakban ült,
s az ár a vízesés felé sodorta,
molylepke volt, a láng felé repült,
láng volt, s várta, hogy a huzat kioltsa.

Most: – „...terminális stádium...” – rekedt
alorvoshangon suttog a sötétség,
érzi körül a bomló testeket,
hallja a csillagok szúpercegését,
a fény kis férgeit, hogy órlik az éjszaka
lambériáját, míg porrá nem omlik,
s ott áll a hajnal hamuszín fala
csupaszon, és minden kirajzolódik
a gyorsan terjedő forrástalan
világosságban – még nincs fénye-árnya –,
vizespohár, fűtőtest, óralap
dereng saját léte titkába zárva.
Most már csak egy perc, és fölszáll a nap,
megint életre kel csillogva minden.
Felhő szalad, már tisztán látszanak
a zöld fenyő-borosták a távoli hegygerincen.

Kurtág György

ANGELUS SILESIUS: DIE ROS'

Angelus Silesius: Die Ros'
Hommage à Heino Holliger

Ruhig und zart (nicht schleppen)

Die Ros' ... Die Ros' ist

p, semplice

poco rit.

ohn wa rumbl; sie bli het

weil sie bli het

sehr zart anschwellen

Die Ros']

-2-

Handwritten musical score for "Die Ros'" by Kurtág György. The score is written on multiple staves with lyrics in German. It includes dynamic markings like "pp-p", "sub. pp", and "più pp". There are also performance instructions such as "arco" and "pizz." and some editorial markings like "[4]" and "[2/4]". The lyrics are: "Sie acht nicht jh. rer selbst", "fragt nicht ob man sie", "si het", "si het", "si het". A date stamp "2010.07.28 - 2011.11" is visible on the right side of the score.

Az Editio Musica Budapest engedélyével.

Szabó Lőrinc fordításában: „A rózsza nem kutat, virágzik, mert virágzik, / nem tud magáról és nem kérdez s nem vitázik.” Tatár Sándor: „Miért a rózsza? Csak. Virágzik, mert virágzik, / Nem kérdi, hogy van-e, s hogy látszik vagy nem látszik.”

Isztray Simon

„MERT MINDEN VISSZATÉR, S AMINEK LENNI KELL, BETELJESÜLT MÁR”

Hölderlin „Empedoklész”-e
mint Nietzsche „Zarathustrá”-jának előképe

Friedrich Hölderlin Nietzsche-re gyakorolt hatását nehéz teljes mélységében feltérképezni, a kapcsolat ugyanis egyrészt összetett, másrészt Nietzsche életművében néha csak nyomokból (hátrahagyott töredékekből, vázlatokból) rekonstruálható. Leveleiből tudjuk, hogy Nietzsche már tizenhét évesen, 1861-ben nagy hatást gyakorolt Hölderlin költészete, akit „*kedvenc költője*”-nek nevezett. A korai említések között jelentőséggel bír, hogy Nietzsche 1864-ben idézi Hölderlin NAPLEMENTE (SONNENUNTERGANG) című költeményét. Már ekkor feltűnik a később jelentőssé váló Nap-motívum, s e költemény hatása a ZARATHUSTRA-ban és Nietzsche kései költészetében, például a VELENCE című költeményben is megfigyelhető.¹ Az 1970-es évek első felében, a KORSZERŰTLEN ELMÉLKEDÉSEK-ben Nietzsche Hölderlin sorsát a német zseni tragikus sorsaként említi együttérzéssel. Ugyanakkor egy évtizeddel később (1884-es töredékeiben) már elhatárolódik Hölderlin művészetétől és sorsától (ezzel minden bizonnyal fiatalkori önmagától is), s Hölderlint Leopardival együtt „*ultra-platonikusnak*” nevezi,² illetve a „*hamis idealizmust*” teszi felelőssé, hogy az ilyen zseniket elidegenítette a világtól. (KSA 11. 34 [95].)

Nietzscht tehát egyrészt mindvégig foglalkoztatta Hölderlin tragikus sorsa, másrészt életművében számos ponton felfedezhető Hölderlin költészetének hatása. Ez utóbbi gyakran nehezebben követhető nyomon, azonban még mélyebb, alapvetőbb rétegeket érint, például Nietzsche fontos költői képeit, görögségképét és tragédiaelfogását. Jelentős Hölderlin HÜPERION című regényének, valamint EMPEDOKLÉSZ HALÁLA című drámájának (1797–1799) Nietzsche-re gyakorolt hatása. A következőkben ez utóbbi mű és a Nietzsche életmű kapcsolatával foglalkozom.³ Tanulmányomban tehát Hölderlin EMPEDOKLÉSZ-drámatöredékei,⁴ a Nietzschei Empedoklész-értelmezés és az ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRA kapcsolatrendszerét vizsgálom meg. Célom a hölderlini és Nietzschei tragédiaelfogás összehasonlítása s ezzel Nietzsche (illetve Zarathustra) „dionüszoszi” filozófiájának megvilágítása. Nietzsche életművében két helyen merül fel explicit módon a hölderlini EMPEDOKLÉSZ HALÁLÁ-nak hatása: először Nietzsche 1870–71-es Empedoklész-drámaterveiben, Nietzsche 70-es évekbeli Empedoklész-értelmezésével összefüggésben, majd az 1880-as években, a ZARATHUSTRA keletkezésének idején írott töredékekben. A következőkben először az 1870-es évek filozófiai Empedoklész-értelmezéséről és az ekkor keletkezett Empedoklész-drámatervekről lesz szó.

Az 1870-es évek Nietzsche számára a Plátón előtti filozófusok beható tanulmányozásával telnek, és Empedoklész kiemelt helyet kap e filozófusokról alkotott koncepciójában. Empedoklész képviseli ugyanis Hérakleitosszal együtt a görög tragédia virágkorával valóban *kortárs* filozófiát. Empedoklész Aiszkhülosz tragédiáinak filozófiai kortársa. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Empedoklészt a görög élet olyan gazdagsága vette körül, ami a modern filozófus számára már elképzelhetetlen. (A SCHOPENHAUER MINT NEVELŐ egy fontos passzusában⁵ Nietzsche arról ír, hogy egy filozófusnak a létezésről

mondott ítéletét lényegileg befolyásolja, hogy mely korszakban, kultúrában él, *éppen ezért* kiemelkedő jelentőségű Empedoklész ítélete a létezésről.)

Az alapvető különbséget Hérakleitosz és Empedoklész igazságra törő pátosza között abban látja Nietzsche, hogy Hérakleitosz nem ismerte a *részvételt*, s nem pusztán a „*saját naprendszerében*” élt – mint valamennyi Platón előtti filozófus –, hanem végső magányban: „*légkör nélküli égitest*”⁶ volt. Ezzel szemben Empedoklész (és Püthagorasz is) „*emberfölötti nagybecsüléssel kezelte önmagát, majdnem vallásos tisztelettel; de a részvét köteleke, a lélekvándorlásról és minden élőlény egységéről vallott meggyőződés újra elvezette őket a többi emberhez, hogy gyógyítsák és megmentsek őket*”. (IFG 95.) Empedoklészben találkozott a kiemelkedő egyéniség büszkesége az emberek és az egész természet iránti részvétellel. Ebből a szempontból is olyan összetett karakternek látja őt Nietzsche, aki egyesíti az ellentéteket. Általános értelemben is ez ragadja meg Empedoklészben, a régi filozófia „*legszínesebb alakjában*”, akit két korszak között álló „*határfigura*”-ként jellemez: „*Ott lebeg valahol orvos és varázsló, költő és szónok, isten és ember között, a tudomány embere meg a művész, az államférfi meg a pap, Püthagorasz meg Démokritosz között: ő a régebbi filozófia legszínesebb alakja: vele ér véget a mítosz, a tragédia, az orgiazmus kora, ámde egyszersmind benne jelenik meg az újabb görög ember, mint demokratikus államférfi, mint szónok, mint fölvilágosító, mint allegorikus, mint tudós. Két korszak hadakozik benne, izig-véríg agonális ember.*”⁷

Nietzsche megállapítása szerint a filozófia a mítosz kritikájával a hagyományos polisz alapjait ásta alá, és ezt ellensúlyozandó, a Platón előtti filozófusok mindegyike a polisz reformjára törekedett. Empedoklész kiemelt helyet foglal el ebből a szempontból is a görög kultúra történetében: Nietzsche benne látja azt a filozófust, aki megkísérelte a *pánhellén reformot*, s ebben a kísérletben tragikusan elbukott. Empedoklész, mint a görög tragédia virágkorának kortársa, mint a görög kultúra legéleterősebb korszakának kiemelkedő alakja képes lett volna erre a reformra: „*Lehetetlen mélyeséges gyász nélkül gondolni Empedoklészre; ő volt a leghasonlatosabb ama reformátor képéhez; hogy ő is sikertelen maradt és idejekorán eltűnt, ki tudja, miféle rettenetes tapasztalatok után és miféle reménytelenségben – az pánhellén végzet volt.*” (PL 431.)

Ezt a „*pánhellén végzetet*” s benne a filozófus szerepét kívánják megragadni Nietzschének azok az EMPEDOKLÉSZ-drámatervei, melyeket 1870 őszétől 1871 teléig több részletben írt. (Végül a tervek csupán tervek maradtak, a dráma nem született meg.) A drámatervekben egyértelmű Hölderlin EMPEDOKLÉSZ HALÁLA című művének hatása. Nem foglalkozom részletesen a dráma cselekményével, csak azt emelem ki a műből, ami segít megvilágítani Empedoklésznek mint tragikus alaknak a nietzschei felfogását. A nietzschei drámaterv Hölderlin EMPEDOKLÉSZ-drámatörredékeihez hasonlóan Empedoklész tragikus halálához (a legenda szerint az Etna kráterébe vetette magát) vezető sorsát mutatja be. A drámaterv így jellemzi Empedoklész sorsát: Empedoklész „*keresztülhajszoltatik minden fokozaton, valláson, művészetben, tudományon, és az utolsót feloldásként önmaga ellen fordítja*”. (PL 380.) Empedoklész tehát a kultúra különféle fokozatait járja végig, és mindegyik elégtelennek bizonyul a számára. A vallással, a mítosszal szembefordul, „*megdönti Pán uralmát*”, ahogy az első tervezet fogalmaz. A művészet a tragédia formájában jelenik meg: a pestis kitörésekor gyógyító szándékkal elrendeli a népnek a színhátékok megtartását. Azonban a művészet is elégtelennek bizonyul Empedoklész számára, belőle „*kiveti a világ felismert szenvedése*”. Óriási ellentmondásokon megy keresztül, egyszerre agonális és részvétteljes emberként átéli a végleteket: „*Egy apollóni istenből haláltvágyó ember lesz. Pesszimista megismerésének erejéből gonosszá válik. A részvét túláradásában nem viseli el többé a létet.*” (PL 381.) Empedoklész sorsát azonban Nietzsche számára (egy későbbi töredék szerint) legmélyebben az „*igazság pátosza*” határozza meg: „*Empedoklész*

a tisztán tragikus ember. Az Etnába ugrik – tudásvágyból! Művészetre sóvárgott, és csak tudást talált.” (KSA 7. 5 [94], 118.) Az igazság pátozának tragikumai nyilvánul meg tehát Empedoklészben, amely nem talál magának gyógyírt a művészetben. Az igazság pátozának sorsát plasztikusnak fejezi ki Nietzsche egy töredéke, amely azt az *élet és megismerés viszályaként* ábrázolja, ahol a két ellentétes erő egyazon járomba kényszerül.⁸

A következőkben röviden összefoglalom azokat a pontokat, amelyekben Nietzsche 1870-es évekbeli Empedoklész-felfogása Hölderlin drámájához kapcsolódik. Hölderlin úgy ábrázolja Empedoklész alakját, mint akiben természet és művészet (saját fogalmival: *organikus és aorgikus*) roppant viszálya nyer pillanatnyi feloldást, majd ez a feloldás látszólagosan bizonyul, és ez vezet el a tragikus végkifejlethez. Hölderlin, majd Nietzsche is a görög *phüszisz* fogalmához nyúl vissza, a kultúrájának mint „*átszellemült phüszisz*”-nek (SN 32.) vagy „*új és jobbított phüszisznek*”⁹ a fogalmához. Hölderlin és Nietzsche között tehát az egyik legfontosabb közös vonás a *görög phüsziszfogalom újragondolása* és a kultúrájának, mint jobbított phüszisznek a felfogása.

A preszókratikus szituáció abból a szempontból is nagyon lényeges, hogy történelmi és kulturális *határszituációról* van szó. Empedoklész alakját tipikusan ilyen „határfiguraként” jellemzi Nietzsche. Kiemeli, hogy a Platón előtti filozófusok kezdettől fogva szemben álltak a mítosszal, s látva a mítosz meggyengülését, a polisz s a görög kultúra reformjára törekedtek, ám törekvésük sikertelen maradt. Ennek a beteljesületlen reformnak volt tragikus alakja Nietzsche számára Empedoklész. Nietzsche Empedoklész-értelmezésének előzménye Hölderlin drámája, amely szintén tragikus határfiguraként látatja Empedoklészt. Azonban a preszókratikus filozófia határszituációja nem pusztán az ókori görög kultúrtörténet szempontjából jelentős – ugyanis az európai filozófia és tudomány kezdeteiről van szó. Pontosan ezért alkalmas a preszókratikus korszak arra, hogy Hölderlin és Nietzsche saját koruk válságát világítsák meg általa. Hölderlin drámájának hőse, Empedoklész, aki „*korának áldozata*”, valójában modern hesperikus tragikus hős, az OIDIPUSZ KOLÓNOSZBAN hősenek napnyugati társa. Nietzsche Zarathustrája pedig szintén modern hős, aki a „*nagy Dél*” történelmi pillanatának, az emberiség legmagasabb rendű öneszmélésének kifejezője. Mindkét alakot – és mindkét „tragikus” művet – a nyugat történelmi kezdetének, a görögségnek az „ismétléseként”, újraírásaként¹⁰ alkották meg: s ezért lehet az ókori görög filozófus, Empedoklész Hölderlin modern drámájának hőse és Nietzsche filozófiai hősenek, Zarathustrának az (egyik) előképe.

*

A Hölderlin-dráma hatása az ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRA keletkezésének idején, 1883-ban született Zarathustra-drámatervben és az azt körülvevő töredékekben bukkan fel ismét.¹¹ Ez a drámaterv nyilvánvalóan magán viseli Hölderlin Empedoklész-drámatöredékeinek hatását, s ebből a szempontból különösen érdekes dokumentuma az ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRA és Hölderlin EMPEDOKLÉSZ-drámatöredékei kapcsolatának:

„1. felvonás: Zarathustra az állatai között. A barlang.

A gyermek a tükkörrel. (Itt az idő!)

A különböző kérdezősködések, fokozódva. Végül a gyermekek énekkel csábítják el őt.

2. felvonás: *A város, a pestis kitörése. Zarathustra felvonul, a nő meggyógyítása. Tavasz.*

3. felvonás: *Dél és örökkévalóság.*

4. felvonás: *A hajós.*

Jelenetek a vulkánnál, Zarathustra a gyermekei között hal meg.

Halotti ünnep.

Előjelek

a 3.)-hoz: Zarathustra nem látott és hallott semmit, elragadtatott állapotban volt.

Akkor lépcsőről lépésre vissza a legszörnyűbb tudáshoz. A tanítványok fellázadása, a legkedvesebb tanítvány távozása, Zarathustra megkísérlti tartóztatni őket. A kígyó a nyelvét öltögeti feléje. Visszahívja, mértéktelen részvét, a sas repül. Most a nő jelenete, ami alatt ismét kitör a pestis. Részvétből öl Zarathustra. Átöleli a holttestet.

Ezután a hajó és a jelenés a vulkánnál.

»Zarathustra pokolra kerül? Vagy meg akarja váltani az alvilágot?»

– Így elterjed a szóbeszéd, hogy gonosz.

Utolsó jelenetek a vulkánnál. Teljes boldogság. Felejtés. A nő víziói (vagy a gyermeké a tüdővel). A tanítványok bepillantanak a mély sírba. (Vagy: Zarathustra **gyermekéi** között a templomromoknál.)

A legnagyobb halotti ünnep a zárlat. A vulkánba vetik az aranykoporsót.”¹²

Nem pusztán a fenti töredékes drá mavázlatról van szó, hanem az azt körülvevő feljegyzésekről, amelyekben szintén jelen vannak az Empedoklész-alakkal kapcsolatos motívumok. A Zarathustra-drámatervben és a környező feljegyzésekben felfedezhetőek olyan motívumok, melyek már a 70-es évekbeli Empedoklész-dráma tervében is felbukkannak: a kedvenc tanítvány (Hölderlinnél és Nietzsche Empedoklész-drámatöredékeiben is Pausanias, itt név nélkül), a hősbe szerelmes nő (Hölderlin drámájában Panthea, Nietzsche Empedoklész-töredékeiben Corinna, itt név nélkül), a rabszolgák felszabadításának motívuma¹³ vagy a járvány motívuma (ami a nietzschei Empedoklész-töredékekben szerepel, viszont a Hölderlin-drámában nem, s bizonyára az OIDIPUSZ KIRÁLY az előképe). Ismét megjelenik a részvét és a részvétből elkövetett gyilkosság témája,¹⁴ a vulkán és a vulkánban való halál (öngyilkosság) hölderlini motívuma,¹⁵ a főszereplő néphez való viszonyának kérdése s ezzel összefüggésben a királyság visszaautásításának motívuma.¹⁶ Empedoklésznek a királyság visszaautásításakor elhangzó mondata a leg híresebb Hölderlin-idézet, ami – megváltozott értelemben – bekerült a ZARATHUSTRÁBA: „Es ist die Zeit der Könige nicht mehr”, „Nem királyoknak való idő ez”.¹⁷ A régi motívumokhoz új hölderlini motívumok kapcsolódnak: a száműzetés, a szeretet, a magány és az önfeláldozás motívumai,¹⁸ amelyek mind a ZARATHUSTRA kulcsfontosságú témáit képezik. Ezenkívül a fent idézett töredékben vannak olyan motívumok is, amelyek nem jellemzőek Hölderlin drámájára, viszont a ZARATHUSTRÁ-ban fontosak: ilyen a gyermek, illetve tükröt tartó gyermek (ZA 103.) motívuma és Zarathustra állatai, a sas és a kígyó feltűnése. A következőkben a hölderlini EMPEDOKLÉSZ HALÁLA ÉS A ZARATHUSTRA egyes közös költői alapmotívumait kísérlem meg kiemelni.

*

A legfontosabb közös motívum a hölderlini Empedoklész-töredékek és a ZARATHUSTRA között a mindkét műben a középpontban álló Nap szimbóluma és a mű hőséne azonosulása a Nappal. A dráma első változatának első felvonásában Panthea folyvást a Naphoz hasonlítja Empedoklész teremtő és maga körül életet serkentő erejét: „...Mint új napkorong az égen, úgy jött, / fénylett, s kedvesen, aranyszálakon / vonta magához a nyers életet.”¹⁹ A második változat első felvonásának harmadik jelenetében Empedoklész maga hasonlítja önmagát az ajándékozó Naphoz: „Ó, szépséges Nap! [...] / ...nálad istenibbet / nem találtam, szelíd Fény! És miként te, / boldogságos! éltető sugaraddal / nem fukarkodsz, s arany bőségedet / ontod gondtalan, örömet, úgy / én is, ki tied vagyok, szívesen / osztottam lelkemet szét

/ a halandók közt, s szívem félelem / nélküül, nyíltan adta magát, miként te, / a komoly és sorsterhes földnek...”²⁰ A fenti idézetben megmutatkozik a Napnak az a tulajdonsága, ami a leginkább közös a hőssel: tékozló gazdagsága, minden számítást meghaladó adakozása a sorsterhes földnek és a „halandó” embereknek.

A ZARATHUSTRA szintén a Napnak és a napszerű hősnek ezt a tulajdonságát emeli ki. Zarathustrának már a neve is a Napra utal. Amikor Nietzsche értesült róla, hogy a Zarathustra név 'arany csillag'-ot jelent, egy levelében azt írta, hogy ebből az etimológiából levezethető a mű koncepciója.²¹ A ZARATHUSTRA a felkelő Nap képével és Zarathustrának a Naphoz intézett szavaival kezdődik. Azonban, bár Zarathustra a felkelő Naphoz intézi szavait, valójában az *alábukó*, aláhanyatló Naphoz hasonlítja az emberekhez tanítani induló, adakozó önmagát: „*Le kell hát ereszkednem a mélybe: ahogy te is cselekszel esténként, midőn eltűnsz a tenger mögött, hogy bevilágítsd még az alvilágot is, gazdagnál is gazdagabb csillag! Alá kell buknom, akárcsak neked, így mondják az emberek, akikhez le akarok jutni. [...] Áldd meg a túlcorduló kelyhet, hogy aranylón áraszsa vizét, és mindenüvé elvigye visszfényét a te gyönyörűségednek!*” (ZA 15.) A fenti sorokban megismerszik a hős napszerűsége: akárcsak Empedoklész, Zarathustra túláradó gazdagságában a földnek és az embereknek ajándékozza magát. A végtelenül gazdag és határtalanul adakozó Nap Zarathustra számára a „nyugodt szem, akiben a túlságos boldogság láttán sem támad irigység”, s ezért kéri áldását. De a Nap pazarló adakozása, a túlcorduló kehely kiáradása ugyanakkor *alábukást*, pusztulást (*Untergang*) is jelent. A ZARATHUSTRA utolsó fejezetében ezzel szemben Zarathustra a hegyek között teljes erejével és pompájával felkelő Naphoz lesz hasonló. (ZA 386.) Így már a mű szerkezetében megnyilvánul a napszerű hős kettőssége: túláradó adakozásában oda kell ajándékoznia, fel kell áldoznia önmagát, s ez egyben bukását, halálát (alvilágra való leszállását) is jelenti – de *alábukása* által emelkedhet fel ismét, és „sugározhatja ki” megtermékenyítő hatását a jövőre. Az *alábukásában* is az emberekre fényt árasztó Nap-hős metaforája az EMPEDOKLÉSZ HALÁLÁNAK és a ZARATHUSTRÁNAK is középpontban álló költői motívuma. Az első hölderlini EMPEDOKLÉSZ-drámatörredék a tanítványok párbeszédében a hanyatlásában is áldóan ragyogó Nap-hős képével zárul: „PAUSANIAS *Így hanyatlík a mélybe / a csillag ünnepin, / s fényétől ittasan ragyog a völgy is? / PANTHEA Igen, mélybe hanyatlík / ünnepin s minden fényesebb lesz. [...] / Ó, te szent Mindenség! te élő! / bensőséges! A te tiszteletedre / s hogy tanúságot tegyen rólad, halhatatlan, – / a bátor mosolyogva dobja / tengerbe vissza gyöngyeit.*”²²

A lehányatlásában is mindenkit megajándékozó és áldó Nap képe a ZARATHUSTRA harmadik részében egy fontos helyén is megjelenik. Itt Zarathustra haláláról, *alábukásáról* van szó: „Mert még egyszer el akarok menni az emberekhez: közöttük légyen *alábukásom, haldoklásomban adván nekik legdúsabb adományomat! A Naptól tanultam ezt, mely gazdagnál gazdagabb még alászállásában is: kimeríthetetlen bőséggel szórja olyankor a tengerbe aranyát, – hogy aranyezedővel lapátol még a legszegényebb halász is! Mert láttam ilyet egykoron, és amíg néztem, el nem apadhattak könnyeim.*” (ZA 241.) A kincseit a tengerbe szóró Nap hölderlini metaforája ismétlődik meg Nietzschénél, és az EMPEDOKLÉSZ HALÁLÁHOZ hasonlóan itt is hangsúlyt kap az, hogy minden egyes emberhez, a „*legszegényebb halászhoz*” is eljut a leggazdagabb adománya. Ez Zarathustra „*empedoklészi*” arca – mint tudjuk, Nietzsche abban látta Empedoklész és Hérakleitosz különbségét, hogy bár Hérakleitoszhoz hasonlóan Empedoklész is mintegy „külön naprendszerben”, magát isteni tiszteletben részesítve élt, de őt a részvét ismét visszavezette az emberekhez.

A napszerű hős természetének azonban csak egyik oldala *alábukásában-halálában* is adakozó, áldó vonása. A Nap természete egyesíti a teremtés és pusztítás jellemzőit:

egyrészt áldó sugarai életet adnak, másrészt perzselő sugarai elpusztíthatják az életet. Hölderlinnek kedves képei közé tartozik Phoibos Apollón „*halálos nyila*” (Hölderlinnek általában is kedvelt metaforája a napsugár nyílként való ábrázolása). Nietzsche valószínűleg Hölderlintől veszi át a „*semmisítő Nap-nyilak*” ókori eredetű metaforáját. A mű harmadik részében a tanaira megérett Zarathustra: „– *csillag, mely készen áll és megérett a hatalmas délidőre, izzón, átfúrva, semmisítő Nap-nyilaktól üdvözülten: – Napnak kérelhetetlen akarata, Nap maga is, a semmisítő győzelemben semmisülni kész!*” (ZA 259.) A fenti idézetben Zarathustra akaratáról van szó, s a ZARATHUSTRA központi gondolata, hogy „*az akarat megszabadít: mert teremtés az akarat*”. (ZA 249.) Zarathustra számára a teremtés, az ember alkotása értékelés, és az értékek változása az alkotók változása. (ZA 75.) Aki alkot, az új értéket alkot, s ez egybeesik a régi értékek megsemmisítésével: „*mindig megsemmisít előbb, aki alkotni rendeltetett*”. Ezért – s ez ismét Zarathustra alapvető tanítása – a teremtés és pusztítás nem választhatók el egymástól: teremtő és pusztító valójában egyek.

A görög tragédia jellemzője a hős sorsának az idővel való együtt mozgása, illetve az ezzel ellentétes mozgás, az idővel való konfliktusa, s ezért a napszakok, a reggel, a dél és az éj fontos szerepet játszanak az antik dráma szerkezetében. A hős és a napszakok kapcsolatát Hölderlin is kiemeli és átértelmezi Szophoklész-fordításaiban.²³ Az EMPEDOKLÉSZ-drámatörédekben is fontos szerepük van a napszakoknak. Az EMPEDOKLÉSZ AZ ETNÁN című utolsó EMPEDOKLÉSZ-drámatörédék azonban már *délben*, a „*csúcsponton*” a hős legmagasabbra törése-alábukása pillanatában kezdődik, és voltaképpen ezt az egyetlen pillanatot ábrázolja. A drámatörédék kezdetén Empedoklész a dél sugarait hívja, mert ezek a „*legérlelebbek*”: „*Titeket hívlok a mezőn keresztül / lomha felhőkből, déli sugarak, / ti legforróbbak és legérlelebbek – / hogy új életem lássam bennetek.*”²⁴

Zarathustra szintén a *délidőt* hívja a mű utolsó szavaiban: „*Ez az én reggelem, most kezdődik az én napom: föl hát, föl, te hatalmas délidő!*” (ZA 389.) A Zarathustra alakjának születéséről szóló költeményben (SILS MARIA) maga Zarathustra is úgy jelenik meg, mint a *dél* pillanatának transzformációja. A *hatalmas délidő* pedig az emberiség eszmélésének heroikus történelmi pillanata, s Zarathustra a „*csillag, mely készen áll és megérett a hatalmas délidőre*”. Ezért Zarathustra sorsa is a dél jegyében áll, s ezt a délidőt az ókori tragédia modern újírásának értelmében kell elgondolnunk. Egy 1884-es töredék „*délidőre törő akarat*”-ról („*Wille zur Mittag*”) beszél Zarathustra kapcsán: „*...egészen délidőre törő akarat. Zárlat: szívének ditirambikus széttörése*”.²⁵ A szív ditirambikus széttörése, a hős halála a délidőre törő akaratban győzelemmé válik. A *győzelmes halál* az EMPEDOKLÉSZ HALÁLÁ-nak is fontos motívuma.²⁶ Nietzsche a fenti idézetben azt mondja Zarathustráról: „*semmisítő győzelemben semmisülni kész!*” („*zum vernichten bereit im Siegen!*”).²⁷

A délidő pillanatában a legfőbb győzelem és a bukás paradox módon egybeesik. Zarathustra halálát mindig a Nap alábukását is jelölő *Untergang* szó jelöli, s az alábukás, akárcsak a Napnál, egy új hajnal, teremtő újjászületés ígérete. A ZARATHUSTRA keletkezésének idejéből származó egyik töredék így fogalmazza meg a gondolatot: „*Nem láttam még olyan alábukást, amely nem volt nemzés és fogamzás.*”²⁸ S innen az alábukó boldogsága: „*De most boldogságom az alábukás.*”²⁹ A heroizmust ezért úgy határozza meg egy hátrahagyott feljegyzésben Nietzsche, hogy az „*az önmagunk abszolút alábukására irányuló jó akarat*”.³⁰ Egy másik helyen is tisztán emeli ki a hős Zarathustrára jellemző vonását: „*Vidáman állni minden közönséges bánat közepette – ez a hős dolga: és nem részvétből, hanem gazdagságból adja fel és »áldozza fel« magát – ahogy ezt nevezni szokták.*”³¹ A hős tehát paradox módon éppen *túlcsorduló gazdagságában* áldozza fel magát. Ez közös vonás Hölderlin és Nietzsche tragikus szemléletében: a hős halálát nem pusztán elsenvedí,

hanem a halál egybeesik a hős akaratának legteljesebb kibontakozásával, a saját sors abszolút igenlésével. Ez az *igenlés* mutat rá arra, amit Nietzsche szavával a „tragédia misztériumtanának”³² vagy a dionüszoszi szférájának nevezhetnénk.

A dionüszoszi szféráját mindkét szerző esetében az öröm és fájdalom magasrendű egymást áthatása jellemzi, s ennek nyomán a tragédiát nevezhetnénk (a német kifejezést átköltve) *Trauerspiel* (szomorújáték vagy gyászjáték) és *Freudspiel* (örömjáték) kettős egységének. Panthea ezt mondja az EMPEDOKLÉSZ HALÁLA első változatának végén: „Nemcsak biborszőlő s virág / ad szent erőt, a szenvedésből / is táplálkozik, nővérem, az élet, / s – miként hősiünk – gyönyörre lel / a halál poharában is!”³³ Zarathustra pedig így szól a beteljesedésről (A HATALMAS VÁGYAKOZÁSRÓL témáit idézi fel újra AZ ALVAJÁRÓ DALA című fejezet): „Szőlőtő, te! Mi végre dicsérsz? Hisz megmetszettelek! [...]»*Ami teljes lett, mind ami megérett – halni akar!*« – így beszélsz. Áldassék hát, áldassék a vincellér kése!” (ZA 382.)

A fenti idézet továbbvezet az *érettség* és a *helyes halál* hölderlini témái felé, amelyek a ZARATHUSTRA-ban is fontos szerepet játszanak. A *helyes* (időben választott) halál ugyanis az érett és beteljesült ember halála. Megejtő egyszerűséggel fejezi ki az érettség és halál kapcsolatát Hölderlin: „*Heut ist mein Herbsttag / und es fällt die Frucht / Von selbst.*”³⁴ Az érett gyümölcs magától lehullik: a motívum átkerül Nietzschéhez. (KSA 10. 13 [1], 440. és ZA 106.) A helyes halál Zarathustra dionüszoszi fogalma szerint egybeesik a végső kiteljesedéssel, az éjjel a déllel, a szenvedés az örömmel: „*Csöppnyi harmat? Öröklét párálló illata? Nem halljátok? Illatát nem érzitek? Épp most lett teljes az én világom, dél már az éjjel is, – gyönyör a fájdalom is, áldás az átok is, Nap az éjszaka is – távozzatok, avagy tanuljátok meg: a bölcs – bolond is.*” (ZA 383.) „*Dél már az éjjel is*” – itt a szenvedés a „tragédia misztériumtanának” megfelelő értelmet nyer, s ez azt jelenti, dionüszoszi értelmet. „*Isteni szenvedés*” a ZARATHUSTRA harmadik, vagyis központi részének témája egy hátrahagyott feljegyzés szerint. (ZA 517.)

A ZARATHUSTRA dionüszoszi vagy „ezoterikus” dimenziója és az EMPEDOKLÉSZ-dráma harmadik változatának misztikuma között is megfigyelhetők lényeges rokon vonások. Emlékezzünk rá, hogy Hölderlin az Empedoklészről szóló tragédiát az OIDIPUSZ KOLÓNOSZBAN *hesperikus*, napnyugati párjaként tervezte el. Az OIDIPUSZ KOLÓNOSZBAN „misztériumjellege” jellemzi az EMPEDOKLÉSZ-töredékeket és különösen a harmadik változat, az EMPEDOKLÉSZ AZ ETNÁN zárlatát. Miután Empedoklész kedvenc tanítványát, Pausaniast elbocsátja, ő atyai tanácsát kéri, s Empedoklész válaszában megnyílik a „misztérium” dimenziója:

„*Lásd fiam, másként érzem már magam
s nemsokára könnyebb és szabadabb lesz
lélegzetem; s mint hó a magas Etnán,
ha napfényben melegszik, csillog és
elolvad, habzik, aztán könnyedén
a csúcsról lezuhog – – –
és az áradó vizeken keresztül
Írisz halk íve lendülve virágzik,
úgy ömlik, habzik szivemből szabadba,
úgy zúg tova, mit az idő megérlelt.
A súly már lehull, lehull és fölötte
létem virágba borul éterin.*”³⁵

A vizek lezúdulása a hegyről és a szivárvány felemelkedése a nap fényében – a hölderlini hasonlat a súly alóli felszabadulás történéseit fejezi ki: „*Die Schwere fällt und fällt, und*

helle blüht / Das Leben, das ätherische, darüber.” A ZARATHUSTRA egyik fontos motívuma a hős küzdelme „a nehézkedés szelleme”, voltaképpen ellensége ellen: „...ellensége vagyok a nehézkedés szellemének, ez madártermészetem: és bizony mondom, halálos, régi, ős-ellenségem ő! [...] Tanításom pedig ez: aki egyszer majd meg akarja tanulni a röpködést, tanuljon állni és járni és futni és mászni és táncolni előbb: nem röptében tanul meg röpködni az ember!” (ZA 233–236.) A súly, a teher levetése, a felszabadulás a tánc által, majd a végső felszabadulás a röpködésben Nietzsche ZARATHUSTRA-jának alapmotívumai.

A ZARATHUSTRA metaforikája persze itt már eltér Hölderlinétől. Azonban van egy fontos kapcsolódási pont, mégpedig az, hogy a súlytól való megszabadulás az időhöz való viszony alapvető megváltozásával függ össze mindkettőjüknél. Empedoklész megszabadulása a súlytól ugyanis az idő „fordulatát”, új, másféle dimenziójának megnyílását jelenti. „Vándorolj bátran, fiam!” – valójában az időbe küldi vándorútra tanítványát, Pausaniast. De miféle időről van szó? Ebben az „időben” az idők összekeverednek, áthatják egymást: Empedoklész először „Róma tettdús birodalma” felé mutat (sok száz évvel a történeti Empedoklész után), majd együtt mutatkozik Platónnal (akivel szintén nem voltak kortársak):

*„Ó hősök városa! S te is Tarentum!
Testvéri csarnokok, hol annyiszor
Platónnal sétáltam fényittasan.
[...]
Keresd fel, fiam, öreg jóbarátom
házában, az Illisus virágos
partján, és köszöntsed nevemben őt.
S ha nem nyugszik meg lelked, menj tovább,
a túlsó partra térv, a komolyabbra,
s majd faggasd ki az egyiptomi testvért.
Ott hallhatod Uránia csodás
zengő lantjának komoly hangjait,
s a sors könyvét majd kinyitják előtted.
Eredj! ne félj! Mert minden visszatér,
s aminek lenni kell, beteljesült már.”³⁶*

Empedoklész ebben az idődimenzióban együtt sétál Platónnal az Akadémia oszlop-csarnokában (akár Raffaello híres képén Platón és Arisztotelész). A jövőből, Platóntól a múltba, az „egyiptomi testvérhez” vezet az út. Tudjuk, hogy Platón csodálta az egyiptomiak bölcsességét, és TIMAIOSZ című dialógusában egy egyiptomi pap adja át tudását Atlantiszról, az elsüllyedt földrésről. Platón s a görögök számára – ahogyan Jan Assmann írja – az egyiptomiak a leghosszabb emlékezetű nép. Platón tízezer évre becstüli az egyiptomiak emlékezetét:³⁷ s ez a szám a görögök szemében óriásinak tűnt. Egyiptomnak tehát rejtélyes tudást tulajdonítottak az idővel kapcsolatban. Ez a toposz jelenik meg itt (s emlékezzünk a Nietzsche által emlegetett másik híres toposzra is, hogy az egyiptomiak „gyermek” népnek látták a görögöket), s ezért az egyiptomiak rendelkeznek titokzatos tudással a sorsról: „a sors könyvét majd kinyitják előtted”.

Nietzschénél az emberi életet kötő súly, nehézkedés metaforája már az 1870-es években az időhöz kapcsolódik. A TÖRTÉNELEM HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL című mű elején az ember a „tört szám”, s abban különbözik az „egész számtól”, vagyis az állattól, hogy az állat „minden pillanatban teljesen akként jelenik meg, ami”. Az ember ezzel szemben „a múlton csügg”,

a múlt levethetetlen terhét hordozza: „Az ember... a múlt nagy s mind nagyobb terhével veselkedik: ez görbíti meg a hátát vagy tértí el léptét, ez nehezíti el járását mint valami láthatatlan és sötét teher... Ezért ragadja meg a gyermek látvány... aki a múlt és jövő sөvényei közt túlcserélően boldog vakágában játszik.” (THK 30.) A ZARATHUSTRA-ban a súly levetése, a nehézkedés szellemétől való végső megszabadulás az öröklét dimenziójához, az örök visszatéréshez kötődik. A MEGVÁLTÁSRÓL című fejezet szerint a múlt súlyának levetése az akarat megszabadítása a múlttal szembeni ellenszenvétől s az időbeli leértékelésének eszméjétől, „a bosszú szellemétől”. Ebben a fejezetben nyitva marad a kérdés, hogy az akarat képes-e „visszafelé akarni”, vagyis a múltban megesettre azt mondani, hogy „én akartam így”. (ZA 173.) Az akaratnak a múlt terhétől való felszabadulása – ami a mulandóság radikális igenlését s ezzel a „bosszú szellemének” leküzdését jelenti Nietzsche-nél – teremti meg az akarat számára a legfőbb igenlés lehetőségét. Ezt a legfőbb igenlést fejezi ki Zarathustra Örökléthez intézett dala (A HÉT PECSÉT. AVAGY: AZ IGEN ÉS ÁMEN DALA), amelynek végén visszatér a nehézkedéstől való megszabadulás motívuma: „alfám és ómegám, hogy könnyű legyen minden, ami nehéz, hogy minden testből táncos, minden szellemből madár legyen... [...] – a madár bölcsesség pedig így beszél: »Lásd, nincs fent, se lent! Röpülj csak, amerre tetszik, túl mindenben, vissza, te könnyű!...«” (ZA 278–279.)

S itt érdemes visszatérni Hölderlinhez, a fenti idézet utolsó soraihoz. A sorsról – Empedoklész sorsáról és az ember történelmi sorsáról – itt hangzanak el a rejtélyes szavak: „Mert minden visszatér, / s aminek lenni kell, beteljesült már.”³⁸ Vajon milyen viszonyban van ez a visszatérés-gondolat Zarathustra tanával az örök visszatérésről? Nem beszélhetünk közvetlen összefüggésről (ennek semmi nyoma nincs Nietzsche-nél): a kapcsolat sokkal inkább a *tragikum* rokon felfogásában keresendő.

A fenti sorok jelentését az EMPEDOKLÉSZ-drámatörredék egy korábbi jelenete segítségével próbálom meg értelmezni. Empedoklész így beszél magáról tanítványának, Pausaniasnak: „Nem az vagyok, kinek hiszel, fiam, / és esztendőig nem tart maradásom, / csak csillogás vagyok, mely eltűnik, / Egy hang a lanton –”³⁹ A lant hangjai jelképezik tehát a (történelmi) időt, melyben egyetlen hang Empedoklész.⁴⁰ A filozófiatörténet egy fontos passzusában, a VALLOMÁSOK-ban Szent Ágoston is a zenei hang csengésének (és a költemény elmondásának) tartamán keresztül értelmezi az időt.⁴¹ A hölderlini hasonlat szerint a hős, Empedoklész élete csak egy mulandó „csillogás”, egy hang a lant játékában. Azonban más szempontból az egy hang Ágoston kifejezésével a „lélekben” az emlékezés és várakozás révén magába sűríti az egész folyamatot, a költeményt. Ezért az egyes hang a folyamat során ugyan mulandó, de az egész szempontjából szemlélve, „örök”: egyrészt a többi hangtól elválaszthatatlan, így „visszatér” a többi hangban, másrészt önmagában állva is magába sűríti a teljes folyamatot: emlékeztet a múltra, és az általa keltett várakozásban benne feszül a jövő. A fenti sorokat tehát a zenei metafora felhasználásával tudjuk értelmezni: így semmisülhet meg az idő *szukcesszivitása* és *irreverzibilitása* (ezért utalhat Empedoklész Rómára, társaloghat Platónnal, vagy térhet vissza Egyiptomba). A történelmi idők ismétlődnek egymásban, s bár az egyes mulandó, a sorsnak ebből a magasrendű nézőpontjából semmi nem múlik el nyomtalanul, „minden visszatér”, és minden egyes mozzanat *szükségszerű*: „aminek lenni kell, beteljesült már”.

Azonban amikor kiemeljük a hölderlini és nietzschei gondolat rokon vonásait, kitűnik a ZARATHUSTRA „örök visszatérés” gondolatának egyedülálló volta is. Így hangzanak Zarathustra „alábukásakor” mondott szavai: „Visszatérek hát egykor, s velem ugyanez a Nap, ugyanez a föld, ugyanez a sas, ugyanez a kígyó – nem új életre vagy jobb életre vagy hasonló életre: – mindörökké egyazon és ugyanegy életre térek vissza, a legnagyobb és legkisebb

dolgokban is, hogy minden dolgok örök visszatérését tanítsam újra –” (ZA 266.) A rokonság a két gondolat között az idő „másik dimenziójának” megnyílásával, az identitás sajátos átértelmezésében van. Zarathustra esetén azonban nem pusztán a hős feloldódásáról van szó egy – már szukcesszíven nem elgondolható – egészben, hanem arról, hogy éppen ez a feloldódás erősíti meg ezt a „meta-identitást” – *én* térek vissza, és *velem* tér vissza ugyanez a föld, sas és kígyó, mondja Zarathustra. Míg Empedoklész visszatéréséről szóló szavai után találkozik a rejtélyes egyiptomi aggastyánnal, Manésszel, aki kétségbe vonja jelentőségét és megváltói szerepét, az alábukó Zarathustra mondatai az örökkévalóság iszonyatával való találkozás után is tulajdon visszatéréséről szólnak. A ZARATHUSTRA metaforáival: a gyűrűző kígyó barátként átöleli a köröző sast (ZA 27.), Zarathustra élete tökéletesen beilleszkedik a nagy ciklusba, amelynek előidézője s tanítója is egyben.

A különbségek ellenére érdemes kiemelni a közös tragikus vonásokat a visszatérés-motívumban. Egyrészt a magasrendű szükségszerűség gondolatát: „*aminek lenni kell, beteljesült már*”, mondja Empedoklész, s Nietzsche számára a ZARATHUSTRA a legmagasabb rendű *amor fati* kifejeződése. Másfelől, folytatva a fenti gondolatsort, a visszatérés zenei-költői megközelítése is összekapcsolja a két művet. Nietzsche az ECCE HOMÓ-ban így ír a ZARATHUSTRA keletkezéséről: „*A mű alapeszméje, az örök visszatérés gondolata, az igenlésnek lehető legfennköltebb és egyáltalában elérhető megfogalmazása, 1881 augusztusában született meg.*”⁴² Az ECCE HOMO elmondja a gondolat Silvaplana-tónál történt megszületésének körülményeit, majd így folytatja: „*Ha ettől a naptól visszafelé számolok néhány hónapot, akkor ízlésem, főként zenei ízlésem hirtelen és mélyreható megváltozásában előjeleket fedezhetek fel. Talán az egész Zarathustra a zene körébe sorolható: az újjászülető meghallás a művészetben egészen biztosan előföltétele volt művemnek.*” (EH 91.)

„*Talán az egész Zarathustra a zene körébe sorolható*” – emlékezzünk vissza, hogy A TRAGÉDIA SZÜLETÉSE szerint a tragédia az örök élet kifejezője, míg a zene ennek közvetlen ideája. Az „*igenlés lehető legfennköltebb és egyáltalán elérhető megfogalmazása*” Nietzsche számára nem történhet másképpen, mint zenei-költői módon: az „örök visszatérés” gondolatához lényegi módon hozzátartozik, hogy „dalokban” és metaforákban fejezi ki Zarathustra.⁴³ „*Dalolj!*” – tanácsolják állatai a lábadozó Zarathustrának (ZA 265.), majd így szól Zarathustra a saját lelkéhez is.

Jegyzetek

1. Ertől: Babette Babich: BETWEEN HÖLDERLIN AND HEIDEGGER: NIETZSCHE'S TRANSFIGURATION OF PHILOSOPHY. In: NIETZSCHE-STUDIEN. Bd. 29. Berlin, New York, 2000. 271–274.

2. KRITISCHE STUDIENAUSGABE. In: 15 Bänden (KSA). Berlin–New York, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH, 1988. 11. 26 [405]. A továbbiakban: KSA.

3. A ZARATHUSTRA és Hölderlin EMPEDOKLÉSZ-E KÖZÖTTI KAPCSOLATRÓL: Vivarelli, Vivette: EMPEDOKLES UND ZARATHUSTRA: VERSCHWENDETER REICH-TUM UND VOLLUST AM UNTERGANG. In: NIETZSCHE-

STUDIEN. Bd. 18. Berlin, New York, 1989. 509–536. Söring, Jürgen: INCIPIT ZARATHUSTRA – VOM ABGRUND DER ZUKUNFT. In: NIETZSCHE-STUDIEN. Bd. 8. Berlin, New York, 1979. 334–361.

4. Hölderlin EMPEDOKLÉSZ-dramatörédékei Szophoklész tragédiái, az ANTIGONÉ és az OIDIPUSZ KIRÁLY fordításával párhuzamosan jöttek létre, azok kiegészítőjeként, az OIDIPUSZ KOLÓNOSZBAN nyugati párjaként – amelyet Hölderlin a hozzánk legközelebb álló, leginkább nyugati drámának tekintett, s amelynek „újraírását” ezért a leginkább lehetségesnek tartotta. Hölderlin nem tud-

ta befejezni művét: három drámatörédeket írt, amelyek Empedoklész tragikus sorsát különféle szempontból mutatják be.

5. SCHOPENHAUER MINT NEVELŐ. In: A VÁNDOR ÉS ÁRNYÉKA. Romhányi Török Gábor ford. Göncöl Kiadó, 1990. 30–32. A továbbiakban: SN.

6. Friedrich Nietzsche: IEJÚKORI GÖRÖG TÁRGYÚ ÍRÁSOK. Molnár Anna ford. Európa, 1988. 96. A továbbiakban: IFG.

7. Friedrich Nietzsche: PLATÓN ÉS ELŐDEL. Kurdi Imre és Molnár Anna ford. Gond–Cura Alapítvány, 2007. 273. A továbbiakban: PL.

8. „Az ilyen életutakban az a bámulatos, hogy két ellenséges, más-más irányba húzó ösztön itt arra kényszerül, hogy úgyszólván egyazon járomba hajtsák a nyakukat; annak, amelyik a megismerést akarja, újra és újra el kell hagynia azt a talajt, amelyen az ember él, hogy kimerészkedjen a bizonytalanba; annak az ösztönnek pedig, amelyik az életet akarja, újra meg újra vissza kell tapogatóznia egy nagyjából biztonság helyre, ahol megvetheti a lábát. [...] Ez az élet és megismerés között folyó harc annál hevesebb lesz, és egyazon járomba hajtásuk annál különösebb, minél hatalmasabb a két ösztön, vagyis minél teljesebb és virágzóbb az élet, és másfelől minél telhetetlenebb a megismerés, és minél hevesebb vággyal úzi az embert mindenféle kalandok felé.” PL 493–494.

9. Friedrich Nietzsche: A TÖRTÉNELEM HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL. Tatár György ford. Akadémiai Kiadó, 1989. 98. A továbbiakban: THK. A görög phüszisz (természet) kifejezés a preszókratikus filozófusok egyik legfontosabb fogalma volt. A szót latinra a natura fogalmával fordították. Martin Heidegger – Nietzsche és Hölderlin nyomdokait követve – szintén behatóan foglalkozik a fogalommal, annak a naturafogalomtól való különbözőségével, pl. a BEVEZETÉS A METAFIZIKÁBA című művében.

10. Lacoue-Labarthe kifejezése Hölderlinnel kapcsolatban: Lacoue-Labarthe, Philippe: A SPEKULATÍV CEZÚRÁJA. Szoboszlai Margit ford. In: *Enigma*, 1995/4.–1996/1. 83–105.

11. A 13. töredékcsoportról, a Z I. 4-es jegyzet-füzetéről van szó. Erről: Vivarelli, Vivette: EMPEKOKLES UND ZARATHUSTRA: VERSCHWENDETER REICHTUM UND VOLLUST AM UNTERGANG. In: NIETZSCHE-STUDIEN. Bd. 18. Berlin, New York, 1989. 514.

12. KSA 10. 13 [1]. Saját fordításom.

13. Nietzsche Empedoklész-törédekeiben: KSA 7. 9 [4], 270., az itteni feljegyzésekben: KSA 10. 13 [1], 439.

14. Nietzsche Empedoklész-törédekeiben: KSA 7. 5 [116].

15. Nietzsche Empedoklész-törédekeiben: KSA 7. 8 [86], itt: KSA 10. 13 [1], 443. és KSA 10. 13 [2], 377–378.

16. Nietzsche Empedoklész-törédekeiben: KSA 7. 8 [32], 234., itt: KSA 10. 13 [4], 454.

17. Friedrich Nietzsche: ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRA. Kurdi Imre ford. Osiris, 2004. 253. A továbbiakban: ZA.

18. KSA 10. 13 [1], 436–437.

19. Hajnal Gábor ford. HÖLDERLIN. VERSEK – LEVELEK – HÜPERION – EMPEKOKLÉSZ. Magyar Helikon, 1961. 358. A továbbiakban: HÖLD.

20. HÖLD 418.

21. 1883. április 23-án Heinrich Köselitznek írt levél, KRITISCHE GESAMTAUSGABE VON NIETZSCHES BRIEFWECHSEL. Herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari. Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1971. (KGB) III. Abt., I. Bd. 336.

22. HÖLD 400–401.

23. Erről lásd: Kocsiszky Éva: HÖLDERLIN. KÖLTÉSZET A SÖTÉT NAP FÉNYÉNÉL. Századvég–Gond, 1994. 25–56.

24. HÖLD 426.

25. „...ganz Wille zur Mittag. Schluß: Dithyrambisches Zerbrechen seines Herzens”. KSA 11. 31 [17], 365.

26. Pausanias azt mondja Empedoklészről: „*Du bist verwandelt und Dein Auge glänzt / Wie eines Siegenden...*”

27. Ugyanez a motívum visszatér a LETZTER WILLE című költeményben is: „*So sterben, / wie ich ihn einst sterben sah: / siegend, vernichtend...*”

28. KSA 10. 13 [1], 424. „*Noch sah ich keinen Untergang, der nicht Zeugung und Empfängnis war.*”

29. KSA 10. 13 [1], 442. „*Aber meine Seligkeit ist es jetzt, unterzugehen.*”

30. KSA 10. 1 [88], 32. „*der gute Wille zum absoluten Selbst-Untergang*”.

31. KSA 10. 3 [1], 60. „*Fröhlich inmitten aller gemeinen Trübsal sein ist Sache des Helden: und nicht aus Mitleiden, sondern aus Rectum giebt er ab und »opfert sich«, – wie man es nennt.*”

32. Friedrich Nietzsche: A TRAGÉDIA SZÜLETÉSE. Kertész Imre ford. Európa, 1986. 87. A továbbiakban: TSZ.

33. HÖLD 400.

34. Idézi: Vivarelli, Vivette: EMPEKOKLES UND ZARATHUSTRA: VERSCHWENDETER REICHTUM UND VOL-

LUST AM UNTERGANG. In: NIETZSCHE-STUDIEN. Bd. 18. Berlin, New York, 1989. 524.

35. HÖLD 437.

36. Uo. 437–438.

37. Jan Assmann: A KULTURÁLIS EMLÉKEZET. Atlantisz, 2004. 187.

38. „es kehret alles wieder. / Und was geschehen soll ist schon vollendet.”

39. HÖLD 435. „Ich bin nicht, der ich bin, Pausanias, / Und meines Bleibens ist auf Jahre nicht, / Ein Schimmer nur, der bald vorüber muß, / Im Saitenspiel ein Ton –” Friedrich Hölderlin: SÄMTLICHE WERKE UND BRIEFE. Berlin und Weimar, Aufbau Verlag, 1970. 141.

40. Egy hölderlini gondolatot jegyzett fel Bettina von Arnim, amit Sinclairtól hallott: „Egyszer azt mondta Hölderlin, hogy minden ritmus. Az ember egész sorsa nem más, mint egyetlen égi ritmus, amiképpen minden műalkotás is csak egyetlen ritmus...” In: Kocziszkó Éva: HÖLDERLIN. KÖLTÉSZET A SÖTÉT NAP FÉNYÉNél, 164. Lehet, hogy a feljegyzésben megfogalmazott gondolat nem pontosan így hangzott el, de megfelel a harmadik EMPEDOKLÉSZ-drámatörredék és Hölderlin számos költeménye gondolatvilágának.

41. A tizenegyedik könyv VI., illetve XVI–XVIII. fejezetében. Ágoston a lélek irányultságaiban, az emlékezésben, a figyelemben és a várakozásban találja meg az idő folyamatosságát, egységét biztosító tényezőt: „Valami jól ismert költemény

elmondására készülök. Mielőtt kezdem, várakozásom az egészre ráirányul. Kezdet után pedig, amit belőle már a múltba szalasztottam, ott lapul meg az emlékezetemben. Így eme cselekvésem élete megoszlik. Mégpedig emlékezésre, amennyiben már elmondtam valamit, és várakozásra, amennyiben majd mondok még valamit. Figyelmem azonban jelenvaló. Rajta keresztül, ami jövődő volt, átömlik abba, ami immár elmúlt. Minél tovább húzódik cselekvésem, a várakozás annál inkább csökken, az emlékezés pedig gyarapodik, míg végül a várakozás elfogy, mert bevégzett cselekvésem már teljesen az emlékezetbe ömlik.” Augustinus: VALLOMÁSOK. Városi István ford. Gondolat, 1982. 377. Ágoston azonban mindezt nem pusztán pszichológiai megfigyelésnek tartja, hanem metafizikai következtetést von le belőle: „És ami történik az egész költeményben, történik egyes részében, sőt egyes szótagjaiban is. És ez történik az esetleges hosszabb cselekvésben, melynek ez a költemény talán csak részecskéje. Ez történik emberi nemünk teljes életében is, melynek megannyi része egy-egy emberi élet.”

42. Friedrich Nietzsche: ECCE HOMO. Horváth Géza ford. Göncöl Kiadó, 2003. 91. A továbbiakban: EH.

43. Ez annak ellenére így van, hogy Nietzsche kísérletet tesz a gondolat diszkurzív, sőt kozmológiai megfogalmazására is. Erről lásd: Tatár György: AZ ÖRÖKLÉT GYŰRŰJE. Gondolat, 1989. 128–132.

Szakács Eszter

ÁLOMKATALÓGUS

Szeretem az álmaimat. Paradox módon leginkább azokat, amelyekben tudom, hogy álmodom, mivel ilyenkor képes vagyok valamelyest irányítani őket.

Nemrég például, amikor rájöttem, hogy egy álomban járok-kelek, leszúrtam valakit. No nem mintha vérben tocsogó akciófilmek töltenék ki az éjszakáimat, de általában amikor rájövök arra, hogy álmodom, valami irgalmatlan felszabadító erő és kíváncsiság tölt el. Tudom, hogy egy okok és következmények nélküli világ része s egyben teremtője vagyok, nagyobb hatalommal, mint Superman és Pókember együttvéve – ámbar, tegyük hozzá, náluk olykor kevesebb moralitással.

Azt a kockás zakót viselő, kopaszodó férfit például merő tudásvágyból szerettem volna leszární. Tudni akartam, milyen érzés beledöfni a kést az emberi húsba. A férfi az álom logikája szerint némileg megváltozott Rókus utcában, a tízemeletesek tövében kávézott az út szélén. Az alsó ház tövét már a palackzöld tenger mosta, s az utca olyasféle epesárga fényben ragyogott, amilyen néha vihar előtti alkonyatok idején vetül a városra.

Elég nagy erővel döftem át a kést a kockás szöveten, mégis csak egy-két centi mélyen fúródott a vállba, mintha a zakót kemény fatuskóra húzták volna rá. Ezt a hatást erősítette, hogy amikor elengedtem a nyelet, a penge finoman tovább rezgett. A férfit egyáltalán nem látszott zavarni a kés, csak ült a fehér, kávéházi műanyag széken, és nézte a tengert. Kíváncsi lettem az arcára, tükröz-e fájdalmat, de mielőtt elé kerülhettem volna, felébredtem.

A legmegragadóbb ezekben az irányítható álmokban a látás. Ilyenkor a szemem úgy működik, akár a zoom, s mivel végtelenül elbűvölőnek találom az előttem felbukkanó színeket és anyagokat, folyton rájuk fókuszálok. A kockás zakó anyagára is ráközelítettem, világosan emlékszem, hogy olyan közletről láttam a mintát és a textúrát, mintha nagyítón át néztem volna. Évekkel ezelőtt, amikor sokat jártam second hand boltokba, meglehetősen gyakorisággal turkáltam éjszakánként a nagy ládáknak felhalmozott ruhák közt; egyszerűen elvarázsolt a színek, anyagok és textúrák mérhetetlen, mesebeli szépsége, melyekhez foghatóval ébren sose találkoztam.

Több ízben álmodtam már, hogy idegen városban, pénztelenül, elvesztem kóborolok, nem emlékszem, hogy kerültem oda, és nem tudom, hogy jutok haza. Néhány éve a századfordulós Budapestre álmodtam így vissza magam, némileg pointillista stílusban. A kép enyhén szemcsés volt, mint a magas ISO számú fotóké, és meleg, sárgásbarnás tónusú. A macskaköves utcákon lovas kocsik jártak, az égen temérdek kerek és szivar alakú léghajó lebegett. Amikor ráébredtem, hogy álmodom, igyekeztem legalább néhány dolgot aprólékosan szemügyre venni. Emlékszem egy kőkerítés kövei közt a moha varázslatosan finom, zöld szálacskaíra meg a villamos lépcsőjén utazó fiú lógó fűzőjű, elnyűtt, barna bakancsára.

Sajnos, egy baj van ezekkel az álmokkal; ha rájövök, hogy nem a valóság vesz körül, nemsokára felébredek, így nem tudom istenigazából kiélvezni a helyzetet. Mintha csak úgy tiltakoznának álmaim a tudatosság, a figyelő tekintet ellen, hogy kivetnek magukból.

A visszatérő álmok közül némelyik kevésbé kellemes. Amikor a nagyobbik unokahúgom kicsi volt, gyakran vigyáztam rá, s többször álmodtam, hogy háborúban, karomban a takaróba burkolt csecsemővel menekülök az országúton szőnyegbombázás közepette. Azt pedig meg sem tudom számlálni, hányszor álmodtam már tengerimalacokkal és aranyhórcsógokkal (gyermek- és ifjúkorom házi kedvenceivel), melyeket napokig elfelejtettem etetni, úgyhogy amikor rájuk találtam, csonttá soványodva, haldokolva vagy holtan feküdtek a ketrecük alján. Ilyenkor a büntudattól izzadtan ébredek. Vajon miért kínoznak ezek a képek? Talán a felelősségvállalás elutasítása miatt? Hogy nincsenek gyerekeim, s csak a saját életemért tartozom számadással?

Helyekre, régi lakásokba is sokszor visszaálmodom magam. Amikor hazajöttem Skóciából, sokáig mintha két párhuzamos helyen éltem volna. Nappal a szokott módon ingáztam a lakás és a könyvtár között, de éjszakánként megint Eilidh-t altattam a gyerekszoba hintaszékében, vagy nyulakat hajkurásztam vele a templomkertben. Skóciai életem ideje alatt erős honvágy kínozott, de amikor visszajöttem, itthon ugyanilyen intenzitással kezdett el hiányozni a New Stevenston-i paplak. Néhány évig még váltottunk karácsonyi lapokat Archie-val, az öreg templomszolgával, aki soha meg nem született unokája helyett is szerette Eilidh-t, s én rendre kitértem, amikor felajánlotta, hogy fotót

küld a kislányról. Nem akartam tudni, hogy néz ki három- vagy ötévesen, hiszen ahhoz a gyerekekhez már semmi közöm nem volt. Az én Eilidh-m örökre másfél-két éves, és rózsaszín dzsekiben szaladgál a templomkert acélkéfé felhői alatt. Mint azon a fotón, amit róla készítettem az egyik utolsó ott töltött napomon.

A holtakkal való találkozás kissé elegyes képet mutat. Néha szívet tépő fájdalommal jár, máskor meg roppant megnyugvással vagy katarzissal. Apámmal a halála utáni hónapokban például többször beszélgettem álomban. Olyan volt, mintha a legjobb részével, az esszenciájával társalogtam volna; azzal az apával, akivé csak hosszú haldoklása idején tudott válni, s akit csak néhány hétig ismerhettem. D.-nek rendszerint nincs arca, amikor felbukkan az álmaimban, vagy háttal áll beszélgetés közben. („*Álomban elfordulni látlak, mint aki titokként őrzi arcát.*”) Talán így adja vissza a tőle való elfordulósomat, s talán azért is, mert már nem emlékszem tisztán a vonásaira; a halála után fájdalommal és dühömben összetéptem az őt ábrázoló egyetlen fotót, melyet egy járókelő készített kettőnkről Glasgow-ban, a George Square-en. Néha visszaálmodom magam a vele való kapcsolatba, s ez mindig enyhe nyugtalansággal tölt el; nem értem, hogy kerültem ide vissza, nem értem, miért vagyunk megint együtt. De ezt más, még élő, egykori szerelmeimmel is álmodtam már néhányszor.

A repüléssel kapcsolatos álmaim általában nem túl élvezeteseek. Amúgy imádom a repülést, ahányszor csak ilyen módon utaztam, igyekeztem ablak mellé kérni helyet. Kamaszkoromban gyakran ábrándoztam sárkányrepülésről vagy léghajózásról – bizonyítván, hogy apám vére buzog bennem, aki születésem előtt vitorlázógéppel repült –, de mint annyi minden az életemben, ez is megmaradt pusztán sóvárgásnak. Sajnos, álomban sem tudom kiélni ez irányú vágyaimat; annyira tudok csak repülni, mint egy dodó. (Már ha a dodó tudott valamennyire is repülni.) Holmi nehézkes csapkodás a karral, kelesztés, hogy néhány másodpercig a levegőben maradjak. Máskor meg olyan, mintha víz alatt úsznék, ekkor is keményen meg kell dolgoznom azért, hogy haladjak. Szó sincs olyasféle irigylésre méltó szárnyalásról és eufóriáról, amilyenről mások beszámolnak.

Egy ízben álmoztam is álmodtam. Postán érkezett katalógust lapozgattam, melyben a színes képek mások válogatottan szép vagy megrázó álmait ábrázolták, melyek közül tetszés szerint választhattam. Emlékszem a kíváncsiságra, ahogy latolgattam, melyiket válasszam. Abban, amelyiket végül átéltem, a Hold a Földre zuhan, világosan megmaradt bennem, ahogy minden félelem nélkül szembenézek a kráterekkel borított, szépséges, ezüstszínű égitest folyamatosan növekvő golyóbisával, míg körülöttem sűrű a végítélet szele (Ébredéskor kiderült, hogy két nyitott ablak között, egy nyári vihar huzatában aludtam.) A fölöttem függő vagy rám zuhanó égitestek egyébként szintén visszatérő képek éjszakáimban.

A legkülönösebb, szavakkal legkevésbé visszaadható álom, amiben valaha is részem volt, kissé misztikusnak tűnik. Éjszaka, az erkélyen állva néztem az égen a szokatlanul tiszta, erős fényrel ragyogó csillagokat, amikor hirtelen kirepültem magamból, fel a fekete űrbe. Végtelen nyugalom töltött el, de tulajdonképpen nem is engem, mert akkor már nem volt tudatom. Mintha egy lettem volna a csillagokkal és a köztük lévő űrrel, se érzélem, se gondolat nem maradt bennem, csak a nézés; a világűr, a csillagközi ködök, a lassan forgó galaxisok öntudatlan szemlélése. Talán tizennégy éves lehettem akkor, s olyan mélyen megrendített ez az élmény, hogy több mint harminc év múlva is tisztán emlékszem rá.

S hogy mi a helyzet álom és költészet sokszor megírt kapcsolatával? Nem hiszem, hogy bármi újat tudnék a témához hozzátenni. Persze, nekem is volt néhányszor meg-

álmodott, zseniális versem, amiből ébredéskor semmire vagy csak néhány szóra emlékeztem. Nem nagyon hiszek abban, hogy verbálisan meg lehetne álmodni egy verset, nekem legalábbis soha nem sikerült. Az álom és a szöveg logikája, szerveződése túlságosan is különbözik ehhez. Egyes álomból kiszakított képekkel viszont már más a helyzet, mintha csak ez lenne a fordítóeszköz, amivel az álmokat verssé lehet transzponálni. A labirintus, a tenger és a hold például visszatérő álomképeim közé tartozik.

Az elveszettség érzete nem csak idegen városokban való elveszettségként nyilvánul meg; a labirintusban való bolyongás témája több írásomban is megjelenik. Ez általában sötét, lépcsőkkel tarkított, szövevényes folyosókon való vándorlást jelent. („*És megint a folyosók visszhangtalan, fojtó mélye.*”) Ezek a képek gyerekkorom homályából merülhetnek fel, ugyanis öt éves koromig egy néhai apáca kolostor egyik épületében kialakított lakásban laktunk, s én a „lakópark” többi gyerekével együtt gyakran rohangáltam az épületrészeket összekötő kihalt folyosókon.

A víz, mint őselem, közismert, a magzati korban gyökeredző álomtoposz, gondolom, mindenki álmodik vele időnként. Én van, hogy eleinte fuldoklom benne, de amint rájövök, hogy a víz alatt is tudok lélegezni, megnyugszom, és élvezem a homályos, zöldes derengésben a hínárok és más vízinövények közt való lusta úszkálást. Olykor előfordul, hogy álomban valaki más vagyok, akárcsak Szabó Lőrinc versében Dsuang Dszi, ám bár én lepkévé sose kívántam változni. Az egyik kedvenc álomban delfin voltam, emlékszem, mennyire élveztem a víz alatti száguldást, ahogy simogatta a hűvös áramlat az oldalamat. („*Merülni kezdtem, álmodtam hát láb helyett uszonyokat. / Suhantam. Főnt csillagképek, lent hínár és moszat.*”) Az éjszakai úszás, a kihalt, homokos part előtt elterülő fekete víztükör, melyen visszatükröződik a holdfény és a csillagos ég, amúgy is visszatérő képeim közé tartozik. („*Tavaly ilyenkor majdnem vízbe fúltam. / Pedig nem akartam meghalni, épp csak / túlúszni a ringó csillagokon tanultam.*”)

AKI hív című versem magja is egy álomból maradt vissza. Ritkán vannak jelen hangok az álmaimban, még a beszélgetések is mintha telepaticusan zajlanának. Annak a versnek a szíve viszont valamiféle erőteljes zúgó, suhogó hang, valószínűleg egy átaludt éjszakai esőé. Abból lett a versbeli telefonálás háttérzúgása és az eső zuhogása, ami körbeöleli a széteső álomképeket; a bőrömön növekvő mohát, a fekvő oroszlánok szobraival övezett utat és a tükrön való átkelést. („*Hajnalban kitaró telefoncsörgés riaszt. / Aki hív, nem tudja, nincs telefonom. / A zajos, suhogó esőben beszélgetünk. / Kinő a moha karomon, vállamon. // Hirtelen a helyére ugrik minden részlet. / Kőoroszlánok közt egy út tűnik el. / És felkelek és átmegyek a tükrön megint. / Szívem. A szívem kihangosítva ver.*”)

Régebben gyakran törekedtem rá, hogy az efféle képeket beleírjam verseimbe, később viszont inkább fordítva történt; a versek maguk kívántak álomszerűen lebegővé válni, lehetőleg minél komplexebb, minél színesebb álmokká, melyek képesek magukba rántani. Szerettem egész nap ezekben a versekben élni, ahogy a fontosabb álmaimban is.

Ha arra gondolok, milyen lesz majd a halálom, szeretném hinni, hogy olyan, mint ha végleg ott maradnék egy versben vagy álomban. S hogy melyik verset, illetve melyik álmot választanám „öröklétem” háttérének? A verseim közül talán A LÉMNOSZI LEVELEKBŐL címűre voksolnék. Benne van minden, amit szeretek; a mediterrán szigetlet, a tenger s az erőteljes, festményszerű képek, melyeket összekapcsol egyfajta számomra megnyugtató, bizarr logika.

Az álmaim közül leginkább a tizennégy éves kori álomban szeretnék ott maradni. Hadd lebegjen örökre a csillagok közt, a tér és idő nélküli, öntudatlan nyugalomban az a puszta nézésbe pólyált semmi, ami leszek. Vagy nem leszek.

Vajda Miklós

A SKÓT FORDÍTÓ

Edwin Morgan

Kilencvenéves korában elment a modern magyar költészet egyik legkitűnőbb és mint ilyen, úttörő angol nyelvű fordítója. Négy évtized alatt több mint két tucat huszadik századi magyar költő az ő hangján szólalt meg angolul, az esetek többségében először, majd sokan közülük többször is, sokszor is. Bevezette a magyar költészetet az angolul verset olvasók ottani mértékben nem túl nagy, de innen nézve mégis hatalmas – és általunk oly régóta áhított – világába, mégpedig nagyon korán, már a hatvanas évek végétől kezdve, amikor még jobbra csak dilettáns fordításai léteztek, többnyire lelkes magyar emigránsok vagy angol filológusok sűrű termékei. Munkája nyomán aztán számos angol, sőt amerikai költő is kedvet kapott ehhez a nem könnyű és nem is kifizetődő kalandhoz. Nem egy kitűnő angol és amerikai költőt úgy tudtam rávenni magyar költők fordítására a *The New Hungarian Quarterly* számára, amelynek évtizedekig irodalmi szerkesztője voltam, hogy föl hívtam a figyelmüket Edwin Morgan fordításaira. Tényleg, Edwin Morgan is? Megnézték, és utána ráálltak, meg voltak győzve. Hogy egyáltalán létezik magyar költészet, hogy lehet fordítani, és főleg, hogy érdemes. Mit sem von le a szemünkben Morgan hatalmas érdeméből, hogy ő nemcsak a mienk, magyaroké volt, hanem sok más nyelvből is fordított: óangolból, latinból, franciából, olaszból, spanyolból, portugálból, németből, oroszról. Egy szót sem tudott magyarul, úgy lett nagyszerű fordítója a magyar költőknek. Erről később.

Edwin Morgan saját költői életművét nézve megérti az ember, hogyan és miért illesztett mellé annyi és annyiféle idegen hangot. Egy érzékeny, rendkívül sokoldalú, kísérletezni szerető, nyugtalan huszadik századvégi intellektust látunk a verseiben, aki tele van kíváncsisággal és szkepszissel az ismert világ, a civilizáció, a társadalom helyzete és jövője iránt. Fölveszi a kesztyűt, amit az úrutazás, a televízió, a mobiltelefon, az internet dob a költő – és az emberiség – elé, és beemeli költői világába. Olyan költő, aki a saját műfajában is tájékozódni kíván, és akinek a számára az idegen nyelveken írott költészet alaposabb földérítése fordítás útján a legcélszerűbb és legérdekesebb. Úgy érzi, ki kell törnie az angol nyelvű költészet önmagával eltelt voltából, önkéntes elszigeteltségéből, vagyis provincializmusából, más égtájak költői felé. Angol nyelvterületeken a versfordítás mint költői tevékenység lehetősége, egyáltalán: értelme és a nyomában létrejövő hibrid irodalmi mű befogadása, elismerése és vizsgálata közel sem olyan természetes és elfogadott a szakmában, mint nálunk. Még ma is kevés a Morganhoz fogható rangú, fordítani hajlandó és képes angol nyelvű költő.

Morgan soktémájú költő. Gyakran objektív, személytelen költő, visszafogott, nemigen beszél önmagáról, hagyja, hogy a téma és az arról megírt vers közvetve jellemezze költőjét, nem ő maga. Ha mégis első személyben ír, akkor is különféle egók szólnak meg helyette, de többnyire egy anonim persona, egy szétnéző, befogadó, elraktározó, kommentáló, racionális Én mondja a verset. Ez a lírai nézőpont-váltogatási hajlam és készség a fordítót is segíti. Éles fókuszú, kemény tónusú, villanó metaforákat használ, nem részletez, nem hasonlít, hanem állít. Ha kommentál, nem indulatból, hanem

intellektuális és csak nagyon ritkán érzelmi síkon teszi; állásfoglalása nem szentencia, hanem felvillantott tárgyával, képeivel maga a vers. Nem egyenes vonalú leírást, hanem mozaikképeket kapunk, amelyek végül összeállnak bennünk, vagyis nem elbeszél, hanem ábrázol, témáit gyakran több oldalról, akár több versben, sőt versciklusban közelről és messzebről is megvilágítja, körüljárja, föltérképezi. De azért van szubjektív oldala is: például szemérmesen, visszafogottan érzelmes lírai szerelmes versek is megférnek itt. Ezek olvastán nem jutott eszembe, pedig jobban odafigyelve itt-ott talán korábban észrevehettem volna azt, ami a kilencvenes években derült ki róla, mikor önként kiállt ország-világ elé, és bátran vállalta meleg voltát.

A legtöbbet használt versforma nála a szigorú keretek közt tartott és sohasem prózai szabad vers, de egész kötet mesteri szonett mutatja nemcsak fölényesen biztos formaművészetét, alkati-nyelvi hajlékonyságát, hanem alkalmazkodóképességét is, ami a fordítónak különösen fontos, hiszen ő az idegen verssel a formát is készen kapja, nem maga választja meg.

Egy nekrológban azt írta róla valaki az interneten, hogy ő volt „*Scotland's greatest poet*”, Skócia legnagyobb költője, és az első nemzeti költő, a *Scots Makar*, ami a poeta laureatusnak megfelelő, adományozott rang. Számomra izgalmas paradoxon a skót, ír és walesi költők, írók viszonya anyanyelvükhöz, az angol nyelvhez. Az egymástól erősen különböző kelta ősnyelveiket tisztelik, de kevés kivétellel nem értik. Ők – jobb híján – angolul, egykori ellenségeik, elnyomóik, megszállók és kizsákmányolók nyelvén írva skót, ír, walesi hazafiak, miközben a világ szemében angol költők (és prózaírók, gondolkodók). Számomra itt, Európa közepén szinte megfoghatatlan, hogyan lehet valaki úgy költő vagy író, hogy nincs százszázalékos harmóniában a nyelvvel, amelyen ír, a kultúrával, amelyben él, sőt sok esetben lelkileg, érzelmileg egyenesen szemben áll velük a történelmi múlt okán. Paul Celan az egyetlen kontinentális-európai kivétel, aki eszembe jut. Egyfajta különös skizofrénia működik itt. Valamikor a nyolcvanas évek elején azt mondta nekem egy dublini kocsmában két korsó Guinness után, kissé zavaros tekintettel egy neves ír költő, hogy „...*The bloody Brits, murdering, oppressing, exploiting us for centuries, while all the time we've been writing them their fucking literature.*” (A rohadt britek, évszázadokon át csak gyilkoltak, elnyomtak, kizsákmányoltak bennünket, miközben egész idő alatt mi írtuk nekik a baszott irodalmukat.) Nem csak a Guinness dolgozott benne, azt hiszem. „*Őrült beszéd, örült beszéd, de van benne rendszér*” – mondaná erre is Polonius.

Morgan költészetében erős, bár nem domináns a skót és azon belül is a glasgow-i szál, a tematikában is, a nyelvben is. Mindenesetre ő Skóciából nézi a világot. Ahogy látom, úgy oldotta meg magában az angol nyelvhez való ambivalens viszonyát, hogy ha akart, kilépett belőle, és nem kell Henry Higginsnek lenni ahhoz, hogy ezt meghallja az ember, még a nem angol ember is. Hol csak éppen hogy lépett ki, mintegy fél lábbal, mikor markánsan skótos hangzású és skótos, sőt skót szavakkal megtűzdelt angol-sággal írt, mintha a jól ismert, jellegzetes skót akcentus írott formáját használná. Néha meg majdnem egészen kilépett, mikor Scots, vagyis lallans nyelven, az angol és a skót irodalmi nyelv különös keverékén írt, és bizonyos költőket – nekem nem világos okból, hogy kit miért – erre a számomra nehezen érthető, sőt többnyire teljesen érthetetlen nyelvre fordított le. Fokozatok vannak. Például Eugenio Montale több verse angolul, egy-két verse skótos, de nem egészen Scots nyelven olvasható a fordítások közt; Platen, Leopardi és Majakovszkij viszont igen vastag Scots vagy lallans pakolásban részesült. A *MACBETH* egy jelenetét is olvashatjuk középnehéz Scotsban, ami a témát tekintve érthető. A *CYRANO* fordítása számomra körülbelül negyven százalékgig érthető, de sokat segít, hogy ismerem a darabot. A magyar költők művei ezzel szemben gazdag, hajlé-

kony, árnyalt angolsággal szólnak, és persze aszerint, amit stílárisan az adott feladat megkívánt. De azért Higgins professzor, ha fölolvassa hallaná, alighanem kimutatná nyelvükben, sőt szóhasználatukban a skótot, talán még meg is nevezné a glasgow-i 19 Whittingehame Court utcáját.

Morgan fordítói életművét nézve, nem találok az irányítót, amely útba igazította, csak annyi biztos, hogy mindig az érték vezérelte. Csupa elsőrangú költészet, majd' tucatnyi nyelvből, az óangol BEOWULF eposz modern angol fordításától kezdve egészen akkor még fiatal magyar költőig. Hogyan válogatott a számára ismeretlen nyelvű költők verseiből (latinul, franciául, olaszul, németül, oroszul tudott többé-kevésbé), azt sejtem: anyanyelvű informátorok kalauzolták, mint amilyen a magyar oldalon én is voltam. Nyilván az vonzotta, ami nem létezett még angolul/skótot, ami bevilágított egy érdekes idegen világba, egy onnan származó másik költő lelkébe, vagy, ha létezett is már, akkor az nem volt ínyére, vagy éppen versenyezni akart vele. Kielégíthetetlen kíváncsiság és intellektuális kalandvágy dolgozott benne, a felfedezés, a közvetítés, a megismertetés szenvedélye és bizonyára a gazdagodás és önbizonyítás vágya is: lám, ilyet is tudok, erre is képes vagyok.

Mindez azonban még nem elég a kiváló fordításhoz. Szükség van erős empátiára és az önfeladás ritka képességére, hiszen a fordítónak egy idegen élményvilág és költői alkat produktumát kell megszólaltatnia, akár egy szerepet a színésznek, akinek az öltözőben kell hagynia a civil énjét és életét. Itt lép be az empátia. És akár a színésznek, a költő-fordítónak is magából, saját fantáziájából, tulajdonságaiból és képességeiből kell kibányásznia és összeraknia a feladathoz szükséges eszközöket.

Mellőzöm a Morgan által remekül lefordított magyar költők hosszú névsorát. Egymástól nagyon távoli költői világok, alkatok, stílusok fértek meg és érvényesültek egymás mellett. A hatvanas évek második felében kerültem vele kapcsolatba, és nem is kellett rábeszélnem a fordításra. Azt eleve beszámította, hogy nyersfordításra szorul. A tájékozatlan versolvasó azt hihetné, hogy a nyersfordítás egy szöveg- és formahű piszkozat, segédanyag, első kísérlet, amely csupán az anyanyelvű költő javításaira, csiszolására szorul. Nagy tévedés. A jó nyersfordítás próza, mégpedig a lehető legpontosabb, szó szerinti fordítása az eredeti szövegnek, vagyis igencsak kiábrándító olvasmány. Nem segédanyag, hanem maga az anyag, a csupasz tartalom. Készítője meg sem kísérelheti a költői reprodukciót, mert azzal befolyásolná a fordítót, korlátozná a lehetőségeit. A csupasz tartalomhoz az idegen költő számára külön mellékelni kell minden szükséges tartalmi és formai tudnivalót. Rejtett tartalom is létezhet, mint sok magyar vers esetében, amely egy diktatúra cenzurális kontrolljának körülményei között született. Nemritkán egy rövid vers a nyersfordításnál túl többoldalmi kommentárt, háttérinformációt igényel.

Mindez légipostán ment Budapestről Glasgow-ba, évtizedeken át, és határidőre mindig pontosan megérkezett onnan a kész, ragyogó, sohasem fordításízű angol vers. Morgan mindenevő fordító volt, és nem küldött vissza semmit, amit neki szántam. A lefordíthatatlan szójátékot, nyelvi bolondozást, formai trükköket úgy tudta kikerülni és hasonló értékű, pontosan illeszkedő saját megoldásokkal pótolni, hogy csak ámulni tudtam az invencióján. Sok más közt példa erre Weöres Sándor szürrealista remekművének, a hosszú LE JOURNAL-nak két sora: „*sok anthropoid mennylakó / lóságomtól tisztulna lóvá*”, ami Morgannál így hangzik: „*anthropoid heaven-dwellers by the score / would be houghnhmized in my horsehood*” – vagyis sok (vagy tucatnyi) anthropoid mennylakó – itt bátran és szellemesen behozza a GULLIVER minden angol által ismert anthropoid lovait, átugratva ezzel a „*tisztulna lóvá*” weöresi akadályát, és mivel a swifti lovak valóban az embernél különb fajta, vagyis a „*lóvá tisztulni*” ebben a kimondhatatlan igében áttételesen megvalósul.

Morgannak remek humorérzéke is volt. Egyik kötetében a játékos versek, kalligramok, konkrét versek, képversek, hangzó versek és egyéb mutatóványok közt szerepel, később pedig majd a válogatott fordítások közt is, egy egysoros, a *SIESTA OF A HUNGARIAN SNAKE* (Egy magyar kígyó sziesztája): „s sz sz SZ sz SZ sz ZS zs ZS zs zs z”. Mellette megszólal többek közt a lochnessi szörny, egy kentaur, és a számítógép is megírja első saját karácsonyi üdvözlőlapját.

Szinte hihetetlen, Morgan mennyi egymástól markánsan különböző költői világba tudott erőlködés nélkül behatolni, és ott úgy átalakulni, hogy közben önmaga maradt, akár egy kaméleon. Évekkel ezelőtt nyugodtan leírtam volna, hogy ő József Attila legjobb angol fordítója; két külön kötetben is közreadta József Attila-fordításait. Azóta több erős versenytársa akadt azonban. Kiderült, hogy még a hatvanas évek közepén, mielőtt kapcsolatba kerültem Morgannal, Vernon Watkins, egy kiváló és azóta régen meghalt walesi költő kiadott Londonban egy vékony füzetet kitűnő József Attila-fordításokkal. Az utóbbi években pedig megjelent az Amerikában élő John Bátki, a szintén Amerikában élő, de angol költő Frederick Turner, aki a magyar Ozsváth Zsuzsa személyes közreműködésével dolgozik, és munkájuk eredménye szintén önálló József Attila-kötet. Angliában George Szirtes, a mai angol költészetbe mélyen beépült nagyszerű emberünk, egyelőre kisszámú József Attila-fordításával komoly versenytárs. És születtek persze jelentéktelen és dilettáns próbálkozások is szép számmal.

Egy-egy vers fordításainak összevetése rendkívül tanulságos, és fölveti a versfordítás lényegi problémáit. Ezeknek talán legfontosabbika a hűség, a szöveg- és formahűség. Reprodukció és adaptáció közt kell egyensúlyozni, vagyis nem illik eldönteni, hogy mi fontosabb: a minél pontosabb újraköltés vagy a minél meggyőzőbb angol vers. A kettő harmóniája az ideál. Nincs persze szabály a tökéletes egyensúlyra, és minden fordító dönteni kénytelen valamiképp. Morgan néha inkább az utóbbi, a tartalmat nem szegényítő, kissé lazább adaptáció felé hajlik, nyilván azért, mert adott esetben úgy gondolja, a számára kényszerű jelentő pontosság ártana a versnek, töltelékeivel, erőltetett megoldásaival lehúzná, holott annak végül is nem akármilyen mezőnyben kell majd helytállnia magáért. Jó példa erre József Attila *ELÉGIA*-ja, ez a páratlan erejű, önkínzó, vallo-másos himnusz a szülőföldre, a sivársághoz. Formailag is zaklatott, szabálytalan vers ez, áthágja, majd el is hagyja a kezdetben használt klasszicizáló formát, rímélése önkényessé válik, a sorok, sőt a versszakok hossza szintén. Morgan él a szabálytalanság szinte kínáló lehetőségeivel, de mégis pontosan vissza tudja adni a vers fokozódó feszültségét, amely a zárórímbe tetőzik. Addig alig használ rímet, holott könnyedén megtehetné, és az utolsó szakasz esetében még csonkítást is elkövet: nála tizenegy helyett kilenc tömör sor fejezi be a verset, anélkül, hogy bármi lényegest föláldozna. De a rímhelyzetben álló, végső, nagy nyomatékú kijelentés: „*Ez a hazám.*”, nála is messzire hangzó zárórím – anélkül nem is élne ez a mellbevágó nagy vers.

Mellesleg az angol versfordítás történetében a formai önkény erős hagyomány; a tizenhetedik századi nagy tekintélyű költő, Alexander Pope csengő-bongó páros rímelésű *ILIÁSZ*-át és *ODÜSSZEIA*-ját máig is olvassák, tanítják. Ma is előfordul az „XY. után” alcímmel ellátott angol adaptáció, vagyis átköltés. Turner–Ozsváth a formahűség szigorú és gyakran nagyon sikeres elkötelezettjei, de itt, az *ELÉGIA* végén, megadják az árát. Az utolsó előtti sorban, a „*Magaddal is csak itt bírhatasz*” náluk úgy szól, hogy „*Here you've yourself for company.*” Vagyis, kb. „Itt magad vagy önmagad társasága”, ami egészen mást jelent; hiányzik belőle a fontos és hangsúlyos *csak* itt, és, ami szintén nagy baj, a „*Magaddal... bírhatasz*”, tehát a belső harc, a lelki birkózás jelzése is. Óriási különbség, hogy birkózik valakivel – jelen esetben önmagával –, vagy csupán a társaságában van. Emiatt ez a sza-

kasz erőtlenebb az eredetnél, nem is vesz részt a záróírig növekvő feszültség fokozásában. A megoldást láthatóan rímkenyszer szülte.

Ezzel szemben Morgan a maga szuverén módján (nyersfordítás alapján!) ilyesféle-képpen bánik a zárószakasz utolsó négy sorával, amely nála három (kb.): „*Itt, csak itt mosolyoghatsz és sírhatsz, és / itt, csakis itt bírhatod erővel, / lellem! Ez a szülőföldem.*” Ez is pontatlan. Ő sem tudja visszaadni a „*magaddal... bírhatasz*” József Attila-i telitalálatot, de jobban megközelíti, a „*bírhatasz*” ige (*endure*: kibír, elvisel), sejteti a kemény küzdelmet, a birkózást, és fokozza a feszültséget is. A részletes összehasonlítás még sok más tanulságos különbséget tudna kimutatni, és hol erre, hol arra billenne a mérleg. Egészében véve a gyakran kiváló Turner–Ozsváth-fordításoknak ezzel a darabjával szemben Morganét meggyőzőbbnek érzem.

A fordítás eredményét mindig a fordítandó vers, a befogadó nyelv lehetőségei és a fordító képességei határozzák meg. Hogy ez esetben én Morgan szövegét érzem inkább szuverén, nem fordításszerű angol versnek, az csak egy magyar véleménye, aki ismeri az eredetit, de nem tudja, mert nem tudhatja megítélni, hogy melyik az autentikusabb angol vers, melyik fordítás üti szíven jobban az angol olvasót. Az ő füle dönt végül.

Virtuozitását tekintve, Morgan nagyszámú Weöres-fordítása önmagában is egyedül-álló teljesítmény. Nem tudott betelni Weöressel és a hozzá Weöresnél sok tekintetben közelebb álló Kassákkal sem. Mindkettőtől új meg új fordítanivalót kért tőlem.

Nem ismertem Morgant közlőről, talán négyszer-ötször találkoztunk, akkor is röviden, kétszer itt, kétszer Glasgow-ban, egyszer pedig Londonban. 1980-ban, a hat magyar költő különféle bizzar kalandjairól elhíresült kétnyelvű angliai–skóciai–walesi felolvasókörútján Londonban ő volt az egyik angolul felolvasó költő-fordító, a glasgow-i felolvasóestet pedig maga szervezte és vezette be. Kevesen tettek külföldön annyit, akkora sikerrel és olyan szerényen a magyar költészetért, mint ő. Az ő úttörő példája nyomán olyan kiváló költők kezdtek magyar verseket fordítani, mint Amerikában két nagy poeta laureatus (bár akkor még nem így nevezték): William Jay Smith és Daniel Hoffman, később a Frederick Turner–Zsuzsanna Ozsváth páros, Angliában George Szirtes és a Clive Wilmer–George Gömöri páros, hogy csak a legfontosabbakat említsem.

Ha nyersfordításaimban a mellékelt részletes magyarázatok ellenére is maradt kérdése, akkor fölhívott telefonon. Közben 1989-ig mindketten tudtuk, hogy lehallgatnak, leveleinket cenzúrázzák – erre is ügyelnünk kellett. De nem volt szüksége rá, hogy elmagyarázzam, igazában miről is szól mondjuk Weöres MAJOMORSZÁG-a, vagy a zseniális LE JOURNAL néhány rázós szakasza, vagy Nagy László pazar hosszú verse, A VASÁRNAP GYÖNYÖRE, hogy csak néhány példát említsek.

Egy halk zavár, szerény, tartózkodó, ironikus humorú, nagyon kedves és udvarias emberrel fogtam kezét. Nem beszéltünk erről, de az volt az érzésem, hogy valamiféle rokonságot lát a skót és az általa megismert modern magyar líra között. Tragikus történelmi kis népek költői rokonai egymásnak, ilyesmit gondolhatott, mikor felénk fordult, aztán a felfedezett magyar költészet többé már nem eresztette el.

Büszke vagyok, hogy vele dolgozhattam, és örülök, hogy munkáját először 1972-ben a Magyar PEN emlékérmével, 1997-ben a már szabad Magyar Köztársaság arany érdemrenddel ismerte el.

Egy kötetnyi válogatott Morgan-vers magyarul ma az elérhetetlen vágyálmok közé tartozik, de legalább kétszáznál is több magyar versfordítását összegyűjtve, angol kooperációban ki kellene adni – az lenne a páratlan teljesítményéhez igazán méltó köszönet és elismerés. Nem kis részben az ő munkája nyomán a magyar vers megjelent a költészet világtérképén, és apró folta lassan, de biztosan növekszik.

Edwin Morgan

EPER

Soha nem volt
annyira jó az eper mint
azon a füledt délutánon
a francia-
ablakban ültünk
szemben egymással
térded a térdeim közt
ölünkben a kék
tányérok az eprek
csillogtak a forró napsütésben
cukorba mártogattuk
és néztük egymást
nem siettettük
az eljövendő ünnepet
a két tányért egymásba tettük
a villákat keresztbe
feléd hajoltam

gyerekként adtad át magad
a meleg levegőben
mohó szádon
édes
az eperíz
emlékeimben
dőlj hátra újra
hadd szeresselek

hadd verje a nap
önfeledésünk
csak egy órára bár
öntsön el újra a hőség
verje a villám
a Kilpatrick-hegyeket

mossa el a zápor tányérjainkat

KARÁCSONY ESTE

Városok karácsony esti magánya –
valódi, fényes csillagok meg oszlop-
és girlandcsillagok, alattuk özönlő,
ajándékoktól sötét autók,
sietnek a fa alá, a családhoz –

Mellettem ült a buszon, lecsúszva – fehér
farmer, fekete zubbony, mélyeket
bólintott, arcát hajfüggöny takarta,
négy ujján tetoválás: ADEN 1967,
a jobb kézfejen pedig öt kereszt.
Rázott a busz, térdemre hullt a keze,
és maradt, vaskosan, elevenen,
kék, túlvilági metszetekkel,
és vasmarokkal tartott, mozdulatlan.
Megmozdult. Megvakartam a fülem,
hogy rásandíthassak egy pillanatra,
épp rám sandított. Nem a busz
rázta – így ajánlkozott föl.
Félresöpörte a haját: borostás,
riasztó külsejű nehézfiú,
glasgow-i-e, adeni – mindegy; rámeredtem,
amíg lábamba mélyedt az a kék kéz.
Félrészeg félalvó – de fél mi, fél mi?
Moccant a keze, karommal lefedtem,
míg a busz bezötyögött a kanyarba.
„Várj, le ne szállj.” De a kalauz
odajött, felrázta, rám nézett.
A jegyem lejárt, ott kellett hagynom, elnyúlt,
keze most oly védtelenül hevert
az ülésen. A lépcsőről még visszanéztem,
utoljára Adent láttam viszont
s öt kék keresztet öt halott barátért.

Csak tizenöt perc volt az életemből,
de úgy éreztem, forgósél ragad föl,
s egy távoli sziklán pusztulok el: nem az átélt –
az elszalasztott veszélyek miatt.

VARÁZSVESSZÓS EMBER

Villás libanoni cédrusággal
dűnéket fészülök át, s a homok fölött
elszántok láthatatlan ekémmel.
De hogy fészüljem át e tünékeny,
szélolvasztott formációkat,
ahol árnyalakok nyüzsögnek a fényben,
a tereptárgyak meg vándorolnak?
Annyit tudok, hogy odalent,
ki tudja, hány mérföldnyire
töretlen tábla víz terül el,
madarat nem látott, sem vitorlát
örök sötétjében, sem embert;
oly mélyre a fáraók sem ástak
sok tízezer rabszolgás erejükkel,
bár vízért, hírnévért epedeztek.
De mondhatom, érzem az illatát
a víznek. Öreg vagyok, fekete,
jól kiismertem a napot,
meghajlít, meg nem tör. Szellemszerű
nyomaim zokszó nélkül hagyom el.
Rögzítem a délibábokat.
Mellettem csipkés gyík matat.
A felszín alattit méregetem
látatlanul, akár a vak.
Forró nappalok, fagyos éjek –
indulok fehér rongyaimban,
sóhajtva, de döngve lépkedek,
hogy hátha, bármi mélyről is,
a tó válaszképp visszarezdül,
s a cédrusbot kapást mutat.
Ébreszd édességed, sivatag.

Imreh András fordításai

V. S. Naipaul

A PÉK TÖRTÉNETE*

Farkas Krisztina fordítása

Nézz csak rám. Fekete vagyok, mint a szurok, ronda, mint a bűn. Senki se hinné, aki rám néz, hogy Port of Spain egyik leggazdagabb emberét látja. Tudod, néha még nekem is nehéz, főleg, amikor mostanában nyaralni viszem a feleségemet meg a gyerekeket, és megpillantom azt a formátlan fekete arcot valamelyik csicsás tükörben, amilyeneket a drága hotelekben látni mindenhol, mintha csak az ilyeneket akarnák bosszantani, mint én.

Mostanában mindenki – főleg a feketék – állandóan azt kérdezik, hogyan kezdődött ez az egész, és én mindig azt válaszolom, hogy tésztából csinállok dohányt. Haha! Ez tetszik, mi? Hogy hogyan kezdődött? Hallod, ahogy beszélek, mondanom sem kell, hogy nem jártam iskolába. Grenadában, ahonnan származom – ez az egyik, amit a trinidadai feketék sose bocsátanak meg: hogy grenadai fekete vagyok –, Grenadában tízen voltunk testvérek, azt hiszem – odaát egy kicsit zűrzavaros volt minden, még azt sem tudom, ki volt a fickó, aki elkapta az anyámat. Gondolom, sok más nőt elkapott a sziget többi kerületében is, mert ahányszor csak visszamegyek Grenadára azokra a nyaralásokra, amikről beszéltem, az emberek mindig mondják, hogy erre meg arra emlékeztetem őket, és ha boltba megyek, mindig összekevernek az eladóval. (Ha ez még sokáig így megy, egyszer eladok valakinek valamit, csak a hecc kedvéért.) Még Trinidadban is, ha összefutok egy grenadaival, ugyanez történik.

Hát azt nem tudom, mi történt Grenadában, de a mami egyedül engem hozott át Trinidadba, még fiatal korában. Nem tudom, a többiekkel mit csinált, de lehet, hogy nem is a saját gyerekei voltak. Elég az hozzá, hogy munkát kapott fehéreknél a St. Ann's Hotelben. Adtak neki egyenruhát, ételt napjában háromszor, emellé meg néhány dollárt havonta. Valahogy összekerült egy másik férfival, egy igazi trinidadai orangutánal, és nem tudom, hogyan, de szerzett valakit, aki gondoskodott rólam, amíg ő ezzel a férfival élt, mert a pénz és az étel, amit kapott, alig volt elég arra, hogy ellássa ezt az ostoba trinidadit, akivel összeköltözött.

Volt egy kínai kenyérbolt nem messze az új nénitől, akinél laktam, és az egyik nap, amikor az öreglány nem talált otthon pénzt, hogy kenyeret vegyen – hát nem gyalázat, vannak ezen a szigeten emberek, akik még a kenyérrelvót sem tudják összeszedni –, szóval, amikor nem tudott kenyeret venni, átküldött ebbe a kínai boltba, hogy kérjek hitelbe. A kínai nő – fű, de hogy mennyi gyereket bírnak csinálni ezek a kínaiak! – akkora nagy darab volt, mint a fene, és azt hiszem, jó pillanatát fogtam ki, mert azt mondta, szó sem lehet róla, hitel nincs, de ha dolgozni akarok egy kicsit, az már más, mert szüksége van valakire, aki kiszállítja a kenyeret, amit valami indiaiaknak sütött. De hogy bízhat meg bennem? Ez volt a nagy kérdés. Akkor előhúztam a keresztet a kosz-

* Az A FLAG ON THE ISLAND című kötetből.

lott gyapjúingem alól, amin több volt a lyuk, mint a szövet, és megmondtam neki, hogy itt tarthatja, amíg visszajövök a kenyér árával. Én nem tudom, milyen vallásúak ezek a kínaiak, de ez megtette a hatását. Bár azért okos is volt. Elvette a keresztet, és elküldött a kenyérrel, ami egy régi, nagy *châle-au-pain*be volt csomagolva, amit két-három liszteszaksákból varrtak össze. Én beszédtem a pénzt, visszavitettem, ő pedig visszaadta a keresztet, néhány centet meg egy kenyeret.

Hát így kezdődött a dolog. Mindig mondom a feketéknek, hogy Isten indított el az életben, és nem törődöm a trinidadiakkal, akik folyton azzal jönnek, hogy ezek a grenadaiak állandóan csak imádkoznak. Igaz is, persze, mert ahányszor csak gond van az üzlettel, még ma is, bang!, térdre vágom magam, és imádkozni kezdek, mint a bold, öregem.

Ez aztán így folytatódott, amíg már rendszeres délutáni munkámmá nem vált, hogy kiszállítom az embereknek a kenyeret. A pékség közönséges kenyeret sütött – élesztőset, lepényt és gépi kenyeret –, amit a szegényebbeknek adott el. Hogy hogy tudnak dolgozni ezek a kínaiak! Ez a kínai asszony a hatalmas hasával, a mocskos ruhájában ott izzadt a kemence előtt, sütötte a kenyeret, és kereste a pénzt, de azt már nem tudom, hogy mit kezdtek vele, mert végig ott nyomorogtak a hátsó szobában, amiben csak egy ágy volt, néhány függőágy a kicsiknek meg egy-két láda. A férjjel egyáltalán nem is tudtam beszélni. Egyetlen szót sem tudott angolul, és írni is csak kínaiul tudott. Sovány, cingár kis emberke volt, olyan fura, bő szárú khaki rövidnadrágban és fehér ingben, amelyet a kínaiak hordanak. Ő is úgy dolgozott, mint a barom. Mi, grenadaiak, tudjuk, milyen a kemény munka, gondolom, ezért is jöttem ki ilyen jól ezekkel a kínaiakkal, és ezért olyan irigyek ránk ezek a lusta trinidadai feketék. De volt egy furcsa dolog. Akkora pizsokban éltek. A gyerekek viszont, öregem, olyan tisztán jöttek elő abból a rozszott hátsó szobából, mint a frissen sült kenyér, és mindig fene takarosak voltak a kis tolltartóikkal, a kis radírjaikkal, a vonalzóikkal meg a mappáikkal, és soha nem veszítettek el semmit. Reggel csinos libasorban indultak el otthonról, délután pedig ugyanilyen csinos libasorban értek haza, nyugodtan és tisztán, mintha semmi sem történt volna velük egész nap. Na, ezt megtaníthatnák a feketék gyerekeinek is.

De ahogy már mondtam, ez a pékség közönséges kenyeret sütött a szegényebbeknek. A gazdagabbaknak is sütöttek. Viszont azt úgy csinálták, hogy összeszedték a tésztát a házaktól, megsütötték, a kenyeret pedig visszaküldték, forrón és édesen. Ezekről a vásárlóktól is hoztam el tésztát, és visszaszállítottam a kenyeret. Azt soha nem engedték meg, hogy a pultnál kiszolgálják, mintha nem bíztak volna benne, hogy a nagy tolongásban képesek eladni és pénzt is átvenni. Mindig nagy volt a tolongás. Ismered a feketéket: ha csak egyetlen ember van a boltban, az is úgy tolakszik, mintha pokoli tömeg lenne.

Nahát, egyik nap, amikor kenyeret szállítottam a *châle-au-pain*ben az egyik családnak, egy asszony, az egyik szomszéd, csak elkezdte, hogy milyen jó lehet olyan kenyeret kapni, amit a saját kezével dagaszt az ember, és nem keveredik bele akárkinek az izzadsága. Ez adta az ötletet. A kemence az kemence. Működnie kell, akár egy, akár két kenyér sült benne. Úgyhogy mondtam ennek az asszonynak, ennek a portugálnak, hogy elviszem a tésztáját, és visszahozom a kisült kenyeret, és szinte semmibe se fog kerülni neki. Ezt úgy adtam elő, hogy nem tudhatta, a kínaiaknak adom-e a pénzt, vagy azért nem kerül neki szinte semmibe, mert én fogom eltenni. De aztán úgy nézett rám, hogy rögtön látszott, azt akarja, hogy én tegyem el a pénzt. Így aztán el volt intézve. Szóval.

A következő napokban tésztát hoztam a *châle-au-pain*ben a pékség biciklijének az utánfutójába akasztva. Bevittem, mintha csak nem bajlódnék azzal, hogy összehajtsam a zsákokat, és a következő pillanatban már ott is volt a többi között, én meg már dagasztottam és sütöttem, mintha mind ugyanaz a tészta lenne. Az az igazság, hogy amikor ilyenmibe fog az ember, hát akkor azt nagyon merészen kell csinálni. Vannak, akik akkora feneket kerítenek neki, ha csinálnak valami kis stíklit, hogy biztos el is kapják őket. Én meg, mint a villám, gondolhatod. Fogom az anyagot, lököm is be a sütőbe, és a szomorú kínai lesz az, azzal a mindig szomorú és bánatos kínai képével, aki kihúzza a kemencéből a hosszú nyelű péklapáttal, megnézi, és visszatolja megint.

Amikor aztán a kenyeret a többivel együtt kiszállítom, igen-igen higgadtan elteszem a pénzt. Az ilyesmivel az a helyzet, hogy ha egyszer elkezd az ember, piszok nehéz abbahagyni. Kiszámolod így, kiszámolod úgy. Nekem meg olyan is az agyam. Mindig leülök, és kiszámolom, hogy mennyi lesz mondjuk ötven cent naponta egy hétig, és minden héten egy évig. Szóval ezt aztán elkezdtem komolyan csinálni. Nem ajánlom senkinek, aki üzlettel akar foglalkozni. De erre gondolok, amikor azt mondom az embereknek, hogy tésztából csinálók dohányt.

A kínai nő nem érezte túl jól magát akkoriban. Az öreg kínai meg elkezdett furcsán viselkedni a maga kínai módján. Ismered, hogy tudnak játszani ezek a kínaiak. Ha végighajtasz a Marine Streeten vasárnap kora reggel, kettő az egyhez, hogy ott ül az egyik kínai a Kincsház előtt, mintha csak a pénz közelében akarna lenni, és játszik, mint a bolond. Na, az öreg kártyázik, az öreglány meg beteg, úgyhogy én voltam az egyetlen, aki a pékségre vigyáztam. Piszok keményen dolgoztam nekik, azt elmondhatom. Még két-három kínai szót is megtanultam, néhány goromba fekete el is kezdett Fekete Kínainak hívni, mert ebben az időben én is khaki rövidnadrágot meg inget húztam, mint egy kínai, és azt a teát ittam, amit a kínaiak isznak egész nap, és amikor az utcán sétáltam, én se szóltam sokat, pont, mint egy kínai. Azt meg el ne hidd, amit ezek a feketék beszélnek a kínaiakról meg az előítéleteikről, ah! Semmi bajuk a feketékkel, feltéve, hogy keményen dolgoznak, és megbecsülik magukat.

De milyen furcsa az élet! Amikor már úgy látszott, hogy sínen vagyok, hogy minden pompásan meg klasszul megy, egy csomó minden történt, amitől ordítani tudtam volna. Először is, a kínai asszony mellhártyagyulladásra kapott, és meghalt. Pokoli volt, de hát nem csoda, mikor mindig ott görnyedt a tűz előtt, megizzadt, aztán kiment a párás időbe, plusz még azokat a gyerekeket is szülte sorra. Szörnyen sajnáltam, meg hát meg is ijedtem. Nem nagyon tudtam, hogy fogok az öreggel egyedül boldogulni. Amíg nekik dolgoztam, végig egyetlen szót sem szólt egyenesen hozzám, mindig csak a feleségén keresztül.

Most nézd, milyen keresztet cipelek. Ahogy az asszony meghalt, az öreg kínai mintha megbolondult volna. Nem sírt, semmi ilyesmi, hanem elkezdett kártyázni, mint a barom, az eredmény pedig az lett, hogy egy nap, úgy egy hónappal az asszony halála után, az öreg szólt a gyerekeinek, hogy pakoljanak, és induljanak, mert kártyán elnyerte tőle a boltot egy másik kínai manus. Én nem tudtam, nekem mi a dolgom, senki nem mondott nekem semmit. Csak csomagoltak. Nem tudom, talán úgy érezték, hogy én is a bolt része vagyok, és az öreg még annyit se mondott, hogy sajnálja, hogy meg kell válnia tőlem. Aztán, ahogy térdre estem és imádkozni kezdtem, rögtön láttam, hogy már kezdettől fogva Isten ültette a fejembe a tészta gondolatát, mert anélkül ma seholy se lennék. Mert az új pacák, aki átvette a boltot, azt mondta, hogy nincs szüksége rám.

Be akarta csukni a pékséget, és fűszeresboltot akart nyitni, és nem akarta, hogy én szolgáljak ki, mert a fűszerüzlet vevői nem szeretnék, ha feketék szolgálnák ki őket. Nézz csak rám! Huszonhárom éves vagyok, és nincs munkám. Meg semmit se. Csak ez a kínaiság, meg hogy tudom, hogyan kell kenyeret sütni, és az a plusz készpénz, amit az évek alatt gyűjtöttem.

Kibújtam az öreg khaki rövidnadrágból meg az ingemből, és körülszaglászta egy kicsit a városban, hátha találkozik munkát. De senki nem keresett péket. Volt vagy hétszáz dollárom, és ez a lófrálás tetszett volna, csak éppen nem fizet, hiszen a pénzem gyorsan fogyott. Na most figyelj. Tudod, akkoriban meg sem fordult a fejemben, hogy saját boltot nyissak. Így van ez a feketékkel. Annyira hozzászoktak, hogy másoknak dolgozzanak, hogy már el is hiszik, hogy csak azért, mert feketék, nem tehetnek mást, mint hogy másoknak dolgozzanak. Meg kell mondanom, hogy amikor imádkozni kezdtem, és Isten azt mondta, hogy menjek, és nyissak saját boltot, azt gondoltam, hogy Isten talán téved, vagy hogy nem hallottam jól. Mert Isten csak annyit mondott: „Fiatalember, fogd a pénzed, és nyiss pékséget! Jó kenyeret sütnél.” Nem azt mondta, hogy nyissak csemegeboltot, ahogy azt némelyik fekete teszi, és áruljak sütit, bambit meg más üdítőket. Nem, Ő azt mondta, nyissak pékséget. Nézd, milyen keresztet cipelek.

Sok nehézségem akadt, amíg megszereztem azt a néhány száz dollárt, ami még hiányzott, de végül találtam egy indiait, aki adott kölcsön. Ezt mondom mindig a fiataloknak. Hogy egyáltalán nem nehéz hitelt kapni, ha pontosan tudja az ember, mihez akar fogni. Nem azzal állítottam oda az emberek elé, hogy adjanak kölcsön, mert házat akarok építeni, vagy teherautót akarok venni. Csak kenyeret akartam sütni. Na, elég az hozzá, hogy vettem egy régi, lerobbant bolthelyiséget Arouca mellett, és a nagy részét annak, amim volt, arra költöttem, hogy felújítsam. Semmi túlzás, érted, mert Arouca az Arouca, és az ember nem akarja elijeszteni a vidéki tahókat a túl puccos berendezéssel. Meg nem is volt meg hozzá a pénzem. Felírtam a nevem egy táblára, és nézz oda, máris benn vagyok a bizniszben.

Akkor furcsa dolog történt. Laventille-ben az emberek nem tudtak betelni a kenyérral, amit sütöttem – és az utolsó néhány hónapban már én sütöttem egyedül. De most beütött a baj. Jobb kenyeret sütöttem, mint amit az aroucaiak valaha láttak, és mégse jött be egyetlen helyi sem a rozoga bejárati ajtón, hogy megemberelje magát, és vegyen egy filléres élesztős kenyeret. Azt hallottad már, hogy a jó bornak nem kell cégér? Nehogy elhidd. Ajó, az nem elég, kell még valami más is. Ez a valami más pedig nekem nem volt meg. Elkezdtem gondolkodni, hogy mi a fene lehet az. Azt mondtam, biztos csak azért van ez így, mert új vagyok Aroucában. De nem. Először új voltam, aztán megdohosodtam, és az emberek még mindig nem özönlöttek százával az öreg boltba. Minden áldott nap megsütöttem két-három kvartnyi árut, amiből az egész megmaradt, állott lett, kiszáradt, és összesen annyit adtam el, amit az állami gazdaság embere elvitt, aki száraz kenyeret meg zsömlét vett a tehéneknek vagy disznóknak vagy tudom is én, mit tartanak azok ott fent. Pedig jó kenyér volt. Na, úgyhogy megint imádkozni kezdtem, mintha csak el akarnám koptatni a térdemet. És megint ugyanazt a választ kaptam: „Fiatalember – mert mindig így szólított, amikor imádkoztam hozzá –, fiatalember, te csak süss kenyeret!”

Papám! Ezt add össze. A kölcsön kamatai csak nőttek, hónapról hónapra. Néhány hónappal azelőtt kértem kölcsön a nénitől meg mindenki mástól, aki csak volt olyan rendes, és meghallgatott, hogy legalább a kamatot kifizessem. És addigra annyira le-

robbantam, hogy kimentem az utcára, és úgy tettem, mintha valaki más pékségében dolgoznék, és felajánlottam, hogy nagyon olcsón kisütöm a kenyértésztájukat. Aroucában pedig az olcsó *tényleg* olcsó. És az a kevés pénz, amit ilyen szégyenletes módon kerestem, csak arra volt elég, hogy a réseket betömködjem valahogy, gondolhatod.

Jesszuskám. Most aztán kész voltam. Az aroucai bolt annyira félreeső helyen volt – mondjuk, pont ezért vettem meg, mert arrafelé nem volt pékség, és azt hittem, hogy majd örülnek a jó grenadai kenyérnek –, szóval annyira félreeső helyen, hogy senki nem akarta megvenni. Még biztosítva sem volt, meg semmi, úgyhogy le sem éghetett véletlenül – nem mintha ilyesmivel akartam volna próbálkozni. És ahányszor csak leterdeltem, már jött is a válasz: „Fiatalember, te csak süss kenyeret!”

Így aztán Isten nevében két-három kvarrtal megsütöttem mindennap, bár kezdtem úgy érezni, hogy Isten meg akar törni engem, és azt is kezdtem érezni, hogy ez Isten büntetése azért, amit a kínaiakkal műveltem a pékségükben. Kezdtem rossznak érezni magam, és kezdtem tényleg dühbe jönni. Rászoktam, hogy otthagyjam a pékséget, miután megsütöttem a napi adagot Istennek – nem kellett semmit bezárni, mert nem volt mit ellopni –, és ha valamelyik laventille-i srác beugrott útban Manzanilla és Balandra meg a többi parti strand felé vasárnap, mindig azt mondtam nekik, hogy most aztán süthetem az egészet. Röhögtek persze, mint a fakutya. A világon semmi sem olyan mulatságos, mint ha valamelyik ismerősödnek kilátszik a pucér segge, és nyakig benne van a szószban.

Az indiai elkezdett aggódni a pénze miatt, nem is lehet hibáztatni érte, mert már hónapok eltelték, hogy a kamatokat se látta. Ettől is le voltam törve. Emlékszem, csak annyit kérdezett, mikor pénzt kértem tőle: „Biztos, hogy kenyeret akarsz sütni? Úgy gondold, van hozzá érzéked?” Igen, persze, mondtam neki, ő meg csak úgy leszurkolta a pénzt. Most meg már idegeskedett. Így aztán egyik nap, miután megsütöttem Istennek a vekniket, felszálltam az Arima Busztársaság egyik buszára Port of Spain felé, hogy meglátogassam ezt az embert. Útközben még elég bátornak éreztem magam. De ahogy megláttam a jó öreg tengert, beleszippantottam a South Quay levegőjébe, és a busz beállt a vasútállomáshoz, a gyomrom összeszorult az idegességtől. Gondoltam, csavargok egy kicsit a városban.

Forró reggel volt, kora őszi idő, és akkoriban a kókuszdió még csak négy centbe került. A régi főtéren volt egy kókuszárus taliga, megálltam mellette. Szörnyű furcsán nézett ki. Az árus fekete volt. El sem tudod képzelni, hogy ez milyen furcsa, ha nem tudod, hogy a szigeten minden egyes kókuszdióárus indiai. Úgy bánnak a görbe késükkel, ahogy a feketék képtelenek. Kókuszdió a bal kézbe, a jobb kezükkel dang dang! a késsel, és a kókuszdió már ki is nyílt, lehet inni. Még soha nem láttam, hogy egy kókuszárus megvágna a kezét. Most meg ez a fekete dang-dangozik itt nekem a késével egy kókuszdión. Legalább olyan különös látvány volt, mintha egy fekete dhotit meg turbánt viselne. Az volt az egészben a legaranyosabb, hogy ez a fekete manus a kinézetét nem számítva pont olyan volt, mint egy indiai. Sok indiaival hindusztánit beszélt, akik persze ugratták, mint a fene, de az nem bánta. Van ez így néha azokkal a feketékkel, akik sokáig élnek együtt indiaiakkal vidéken. Curryt zabálnak, indiaiul beszélnek, és úgy is viselkednek tisztára, mint az indiaiak. Na, vettem ettől a feketétől egy kókuszdiót, aztán mentem, hogy meglátogassam az embert a pénz miatt.

Inkább szomorú volt, mint dühös, mikor elmondtam neki, hogy mi a helyzet, és a helyében én is szomorú lettem volna. Rohadt úgy, mikor látod, hogy elment a pénzed,

és még a kamattól se kapod a finom kis puszikat minden hónapban. Elég az hozzá, hogy adott még három hónap haladékot, de azt mondta, hogy ha nem kezdem kiközhögni a megbeszélt tempóban a pénzt, kénytelen lesz lefoglalni a boltot.

– Rohadt egy helyzetbe hozol engem – mondta. – Nézz rám. Azt hiszed, kell nekem egy bolt Aroucában?

Kicsit jobban éreztem magam, miután eljöttem az embertől, és ki mást pillantok meg, mikor eljövök, mint Percyt. Percy régi cimbora, iskolatársak voltunk a laventille-i általánosban. Senkinek nem verték el annyiszor a seggét, mint Percynek. De megszokta, és nem sokat törődött vele, most meg csicsás ruhákat hord, mint egy jampec, és mindenféle üzleti ajánlatról beszél. Azt hiszem, biztosításokkal ügynökölt – ezt csinálja minden léhűtő Trinidadban, és jegyezd meg, amit most mondok, egyszer eljön a nap, amikor ezek a manusok egymásnak próbálnak meg biztosítást eladni. Na, elég az hozzá, hogy ez a dolog beütött Percynek, és azzal jött, hogy meg akar hívni ebédre a régi szép idők emlékére. Elsütött néhány szokásos otromba trinidadai viccet a grenadaiakról, aztán elmentünk az Angostura bárba. Még soha nem jártam ott azelőtt, és nem olyan helynek nézett ki, mint ahol tárt karokkal fogadják az ilyen Percy-féléket. De aztán bementünk, és Percy elkezdte egzecíroztatni a pincéreket, pedig hidd el, negyedolyan feketék sem voltak, mint Percy. Csoda, hogy meg nem verték, főleg, hogy a hely tele volt fehérrel. Miután ittunk egyet, Percy megkérdezte:

– Hol akarsz ebédelni?

Én persze semmit se tudtam a városi éttermekről, és amikor Percy ebédéről beszélt, csak borsós rizsre gondoltam, vagy egy rotira egy indiai utcai árusnál, vagy bambira meg sütire egy csemegeboltban. Azt meg elég nehéz elviselni, amikor valaki, még ha olyan faragatlan is, mint Percy, játssza neked az eszét, főleg, ha csak két szöveget hordasz a zsebedben, hogy valami csörögjön benne. Úgyhogy azt mondtam Percynek, hogy menjünk csemegebe vagy egy bárba. De erre azt válaszolta:

– Nem, nem. Amikor vendégül látom a barátaimat, nem szeretem, ha feketék babrálják a kajámmal.

Na, akkor esett le. Lehet, hogy van egy kis igazság abban, amit a trinidadiak mondanak a grenadaiak hülyeségéről, bár az is igaz, hogy sokáig kell ugyanazon a helyen élned ahhoz, hogy igazán jól megismerd. Most aztán tényleg leesett, öregem.

Amikor a feketék Trinidadban étterembe mennek, nem tetszik nekik, ha azt látják, hogy feketék babrálják a kajájukkal. Akkor értettem meg, hogy bár él Trinidadban mindenfajta és mindenféle színű ember, mégis mindegyik a saját dolgát végzi. Figyelj csak. Ha például rizsgolyót akarsz venni, kitől veszed? Nem indiaitól, nem kínaitól, és nem is portugáltól. Egy feketétől fogod venni. Amikor Aroucában felújíttam a boltot, én sem indiai ácsot meg kőművest bíztam meg. Ha egy indiai vagy egy trinidadai úgy dönt, hogy ácsmunkával akar foglalkozni, az éhen hal. Ki látott már indiai ácsot? Szerintem az egyetlen hely a világon, ahol vannak indiai ácsok meg indiai kőművesek, az India. Rohadt fura egy dolog. Egy napon el kell majd utaznom oda, csak hogy ezt megnézzem magamnak. És ahogy sétáltunk az utcán, láttam a feliratokat a pékségek fölött: Coelho, Pantin, Stauble. Portugál, svájci vagy valami olyasmi, meg aztán ott az a sok kínai kenyérbolt. Vagy vegyük például a mosodákat. Ha egy fekete nyitna mosodát, elvinnéd oda a ruháidat? Hát én nem. Na, sétáltunk az étterem felé, én meg majd' kiugrottam a bőrömből örömben. Minden összeállt. Emlékszel, a kínaiak nem hagyták, hogy a pultnál kenyeret áruljak. Azt hittem, nem bíznak benne, hogy a tolongásban is megállnám a helyem. De nem erről volt szó. Arról volt szó, hogy ha hagyták

volna, hogy én szolgáljak ki, egyáltalán nem lett volna tolongás. Láttál már olyat, aki fekete manustól veszi a kenyerét?

Megkérdeztem Percyt, miért nem szereti, ha feketék babrálnak a kajájával nyilvános helyen. A kérdés eléggé meglepte. Elgondolkodott, és azt mondta:

– Nem szép a *látvány*.

*

A történet végét kitalálhatod. Mielőtt aznap hazamentem volna Aroucába, megkerestem egy Macnab nevű sárga srácot. Ez a gyerek félig fekete volt, félig kínai, és bár volt egy kis barnás színe, meg göndör volt a haja is egy kicsit, kantoninak még elment. Azok egy kicsit sötétebb színűek, mint a többi kínai, úgy tudom. Macnab épp egy bádogszerpenyőt ütött valakinek a hátsó udvarában – a karneválra próbáltak –, és azt hiszem, csak azért volt hajlandó eljönni Aroucába, mert nem volt elég pénze, hogy megvegye a jelmezét a karneváli zenekarba.

De végül eljött velem. Kiültem a bolt elé, ráadtam egy inget meg egy khaki rövidnadrágot, és megmondtam neki, hogy beszéljen annyit kínaiul, amennyit csak tud, ha meg akarja kapni a karneváli jutalékot. Én bementem hátra, és elkezdtem kenyeret sütni. Macnabnak még egy régi kínai újságot is adtam, na nem azért, hogy olvassa, mert azt még angolul is alig tudott, csak hogy ott heverjen valahol, a látvány miatt. Szereztem egy nagy kínai falinaptárt is kínai nőekkel, virágokkal meg vízeseésekkel, és felraktam a falra. Amikor mindennel kész lettem, térdre borultam, és hálat adtam Istennek. Persze hogy már jött is a régi üzenet, de most barátságosan és vidáman: „Fiatalember, te csak süss kenyeret!”

Ez pedig még egy problémát megoldott. Már hülyére idegeskedtem magam, hogy milyen nevet adjak a boltnak. Új Sanghaj, Kanton, Hongkong, Nancsing, Jance-Csiang. De ahogy az üzenet megérkezett, rögtön tudtam, mi legyen az. Levakartam a régi nevet – nem is kell tudnod, mi volt az –, és felfogadtam egy rendes címfestőt, hogy másoljon ki néhány betűt a kínai újságból. Ez alá nagy betűkkel ráírtam:

YUNG MAN

PÉKSÉG

Soha többet nem mutatkoztam a bolt előtt. És dicsekvés nélkül állíthatom, hogy vett jó kenyeret sütők. Az aroucaiak pedig nem hülyék. Felismerik a minőséget. És hamarosan annyit kerestem, hogy nyitottam még egy üzletet Arimában, aztán magában Port of Spainben is. Az elején nehéz volt az igazi kínaiakat rávenni, hogy egy feketének dolgozzanak. De pénz beszél, és ha manapság elmész valamelyik Yung Man-üzlet előtt, csakis kínaiakat látsz a pult mögött. Néhányan nem is tudják, hogy egy feketének dolgoznak. Az üzletnek ezt a részét a feleségem intézi, és a feleségem kínai. Egészen Cedrosból jött idáig. Na, most nézz meg, Port of Spainben Stauble, Pantin meg Coelho futhat a pénze után. Ahogy már mondtam, a boltokba csak a hátsó bejáraton keresztül megyek be. De minden hétfő reggel igen-igen bátran végigsétálok a Marine Streeten, és belépek a bankba, a főbejáraton át.

Fischer Mária

LUCA NAPJÁN

Most legyek újra madár, oldozd szárnyaimat,
gúzsba kötött, szomorú lelkem gémbereedik.
Hajnalban született angyalom, állj elibém,
oldozd szárnyaimat, mondd, hogy tiszta az ég.
Csonttollú hidegek jönnek, hóban a tél
vézna lidérce tüzet szít és lángot okád.
Égni fog egy farakás alján egy falevél,
néhány szép üzenet, néhány hangyatozás.
Most legyek újra madár, oldozd szárnyaimat –
Hajnalban született angyalom, elsuhanunk.
Égig emelkedik árnyéktalan, ébredező
gondolatom, égig a hangom. Majd vijjogok,
egyre rikoitozom, és hallani kell ideleenn,
széles e földön, a fénylő Isten mit üzen.

IKREK HAVA

Ott, ahol éveken át borzas gesztenyefák
ringatták a tavasz fényeit, ott csavarogsz
álmodban, Habakuk. Lesnek a várkonyiak,
pillák sátra alól bámulnak kifelé.
Rád mutogatnak a vénasszonyok, élemedett
férfiak; és nem öregszel, mondják keserű
ízzel a szájban, egészen halkán, szomorú
szívvel. Hallod-e őket? Vagy csak gyalogolsz
fától fáig, imát mormolgatva, nehéz
fejjel, részegen? Egyszer majd megszabadulsz,
felkap a szél, elereszt fenn a világ tetején.
Nézek utánad az út széléről, az időd
mindig az én jelenem. Távolodni akarsz.
Mégis: most amit álmodsz, én álmodom azt.

ÍRD FÖL A FALRA

Írd föl a falra, hogy itt jártunk, itt ez a hely
volt a tanyánk, ide jöttünk melegedni, ha már
láttuk más faluját, mások templomait.
Most írd, írd, Habakuk, jó testvérem e föld
hátán, mert ez a ház volt országnyi hazánk.
Éjszaka van, szaporán verdes a szív, szaporán
tárgul a gondolat. Ébren maradunk, figyelünk
sok kicsi neszre; anyánk sóhajtása a szél.
Csak jártányi erőnk van kikerülni a bajt.
Orvosok ujja nyomát őrzi a bőr napokig.
Gyúlik a méz, a cukor, véresejtből a fehér.
Nem tervezzük a reggelt, sem a holnapokat,
nem sírunk, nevetünk hangosan. Elfut időnk,
tűnik a régi világ. Nagy lesz a csend, Habakuk.

JÓL ELBÚJTAM

Jól elbújtam, idáig már senki se lát.
Rég eltűnt a hunyó, vének a volt gyerekek.
Vállamig érnek a bokrok, megfognak a fák
ágai. Húz a talaj, húz sokféle gyökér;
húz lefelé, befelé, fába, virágba, nehéz
csendek alá, ahogyan rendelték odafenn
és ideleln a hatalmas, törvényes erők.
Számít rám a halál. Észbontó, sárga ruhám
tárgul, foszladozik, tépett fodraival
hosszan játszik a szél. Látom, ezernyi tövis
kapkod a rongyok után. Kérem, süssön a nap,
süssön a nap napokig. Kellene némi meleg,
kellene máris a fény. Már a hazám ez a föld.
Nincs hozzá köves út, nincs hozzá horizont.

ÁT AZ IDŐN

Át az időn lebegő, végtelen út kanyarog –
Mennénk messzire, mennénk frissen, ruganyos
léptekkel – nevenincs vándorként – nevesincs
városokon, hegyeken túlra, szelíd vizeken
túlra, erős fiatakként, fel a csillagokig.
Mint egy a sok közül, örvendeznék, s a világ
gondjaival viselős mostani önmagamát
szánnám ottan is. Elhinném, hogy ragyogást
hordoz a lélek, aranyló fényt, napmeleget.
Hinném, másra születünk; más lenne a cél,
hol más lenne az út. – Itt lent, jól tudom én,
nincs mese, álom a kép. Minden múlik, a föld
támolyog, égi urunk pergeti ránk az esőt,
és forgatja alánk – most is – a sárga avart.

Fúri Mária

NEM SZERETEM

Én nem szeretem Jákobot
Egy tál lencséért vette meg
Mi jog szerint nem illeti
És csellel nyert meg szíveket

Én nem szeretem Ézsaut
Mert bamba béna elterül
Mint Nárcisz a parton hever
S tükörképén elszenderül

Nem szeretem az Istenem
Mert Jákobot nem feddi meg
Sőt lajtorját is nyújt neki
Amin vétkéért mennybe megy

Nem szeretem nem szeretem
És én vajon melyik vagyok
Létezik még sokféle bűn
Ki oldoz fel ha meghalok

Lann Inez

LA FINTA GIARDINIERA

„Soha nem vigyáztál semmire, elhagytad a kulcsokat, telefonokat és tornacipőket, elhagytad a személyidet, lekoszlottak rólad kesztyűk, sálak, kardigánok, akik megtalálták, kerítésekre akasztották, becsülhetnéd, azt sem tudtad, hol a világ, neked egyáltalán nincs meg – hát jó lett másra, azok megbecsülték, ideje összeszedned magad, és szépen észbe kapni, kislányom – nézz magadba!”

Átnéz a szecessziós keretbe foglalt tükörbe, csuromvizesen ácsorog a parkettán, ideiglenes kis tócsában, az igényes enteriőrben végérvényesen igénytelenül és hontalanul; arra gondol, ideje lenne elkezdni a test dokumentálását, meglehet, későn kap észbe naponta fényképezni, rögzíteni a változásokat, a milliméternél kisebb egységekben özőnlő elmozdulásokat. A fotónapló egyfajta animációhoz vezetne, és eljuttatná a szemléltető ahhoz a felismeréshez, mely szerint BAB nem rendelkezik határozott körvonalakkal, teste pulzál, árapály munkadarabja – a kitartó, következetes, naplószerű expozíció feltárná a hanyatlás természetét, ahogy kölcsönösen eltörli egymást test és lélek. BAB szíve szerint ezt a természetfilmet forgatná, ugyanakkor azonnal visszaretten, viszolyog beemelni a mindennapok elfoglaltságai közé, noha egyetlen kattintásról lenne szó, esetleg a reggeli fogmosás után – nyomban ellenkezés támad benne, ilyen mérvű elköteleződés gondolatára.

A szomszédban tetőfedők dolgoznak, BAB mobilja megszólal a konyhában, „*most nem veszem fel*”, álldogál az előszoba parkettáján, vizesen, fázósan: „*biztosan anyám hív, valahogy megéri az alkalmatlan időt, a testemmel összefüggő történések idejét, zuhanyozom, véécni vagyok, nőgyógyásznál törölgetem csípőmről, combomról az ultrahangszelét; vagy, amikor hányok, bár ritkán hányok, úgyszólván egyszer fordult elő életemben, calicivírus volt, feküdtem a hányadékomban, jött ki belőlem az a sok rizs és a zöld algalevelek, ecetes gyömbér, gyomorsav, éppen telefonált a mamám, kicsit vártam, bele ne hányjak a telefonba – neki valahogy mindig felveszem*”.

BAB figyel, hátha odébb mennek a palázók, netán befejezik a konyha felőli részen, fel kéne vennie a mobilt, belátnak a tetőfedők, dobálják az elhasználdott palát, egész nap recsegnek a tetőn, párkányokon, kémények mellett mászkálnak, kitesznek egy táskarádiót, szól napestig, miközben kalapálják a bádogot, rakják a palát – nem inognak, meg sem csúsznak, egészen kihátrálnak a timpanonok széléig, sarkuk félig a levegőben, fenn étkeznek, félelem nélkül, magabiztosan a magasban, szürke-piros munkaruhában – a kis közértben időnként össze lehet futni velük, rendszerint felvágottat vesznek, kiflit-zsemlet, zacskós tejet, pár száz forintért; körbe-körbe járnak a tetőn, többnyire jókedvük van, nagyokat hahotáznak munka közben, némelykor egészen előrejönnek a hálósobáig, ott is be lehet látni, lazán be is néznek, nincsenek függönyök; talán tíz méter választja el a konyha ablakát a szomszéd háztól, és nem akad BAB keze ügyébe semmi, amit maga köré tekerhetne, még egy konyharuha sem.

„Volt egy testem, most meg minek, hova tegyem; emlékszem egy mellre, az apám azt mondta, másnak nem mutathatom meg, csak neki, és tényleg rejtegettem, minden fiúm kíváncsi volt erre a mellre, de én őrizgettem az apámnak, szót fogadtam, és féltem, hogy az apám majd csúnyának látja; annak idején titkoltuk egymás elől meztelenségünket anyámmal, például a mamám mellet nem láttam még egyszer sem, ő valahogy irigynek bizonyult valamennyi alkalommal; megkönnyebbült, amikor hat hónaposan befejezhettem a szoptatásomat, »na, végre«, így érezte – utált szoptatni, ezt utólag elárulta, kivételes alkalom volt, amikor erről beszélni lehetett. Apám ingerülten: Azt sem tudod, mid van, most akkor van neked vagy nincs, »mit magyarázkodsz?!«, ezt már mondtad, ne ismételd magad. Így az apám. Folyton azt hiszi, hogy hazudok, gyanakszik rám, beleköt valamennyi szavamba, mozdulatomba, tételesen bizonyítja: hazudok, át akarom verni, plusz eleve hülye vagyok átverni, őt úgysem lehet, mivel átlát mindent, azonnal. Apám meghalt, ráhagyta a feladatot más apákra, most más apák kiabálnak velem, nézem őket, vizsgálom a szájukból támadó hurrikánt, újabb apák gyanakszanak, viharzanak itt helyben – meg kéne plasztikáztatnom a személyiséget, ne ismerhessenek fel az apáim.”

A telefon még cseng, túl az ésszerű, a hétköznapi kitartás, türelem határain, fel kell venni; a szemközti munkás méregeti, hová hajtsa a töredezett, elhasználódott palát, BAB hirtelen mozdulata az ablakhoz vonzza tekintetét, a női test váratlan látványára megcsúszik a lába a párkányon, kizökken, egész nap egyensúlyban volt, most inog, már éppen szólni készül a kollégáknak, „láttnivaló szemközti”, mire BAB hirtelen eltűnik, kiszalad a telefontal.

„Szabaddá tudod tenni magad holnap kettőtől?”

Igen, szabaddá akarom tenni magam, gondolja BAB – szabaddá, anyám.

Bécsbe látogatnak, operába. Felső osztály, középosztály, humán jellegűek; a férfiak elindulás előtt gargarizálnak, rágót, színházi látcsövet és papír zsebkendőt tesznek tárcájukba a nők, a férfiak szájspréznak, borotválkoznak, és óvszert készítenek a tárcájukba. Felesleges bukdácsolva rohanni a gyorstisztítóba, beadni a kisestélyit, jó lesz bármi, egy póló is, amennyiben érdekes a színe, bár slamposséggal nem volna ildomos szégyent hozni a magyarságra – pont Bécsben. BAB ennyiben marad magával.

Sznobizmusnak tűnhet kimenni egyetlen opera-előadás kedvéért, mégis, érdekes, jó érzés, hogy ilyen is lehet. Nem? – kérdezi a kocsiban Laci, útban Ausztria felé. A magamfajta kultúrkalandorok hozzászoktak ehhez, amúgy örülök, hogy eljöttél, BAB; Laci egyúttal megdicséri BAB öltözködését, szerinte helyesen gondolkodott, amikor a kék, anyagában enyhén gyűrött, fényes taftruha mellett döntött, hiszen az utazás alatt könnyen s tartósan meggyűrődhet az öltözék, remek választás, gyűrtet gyűrni az úton, még gyűrtebbé, egyben előkelőbbé tenni az ülésen. Ezután Laci hosszú időre elhallgat, csak a forgalmat figyeli.

„Laci nem tartozik az apáim közé: jómódú, van pénze, túl sok pénze; tizenhat éves korától együtt Marival, aki gyűlöli az operát, éppen tárgyal, így megússza az előadást, Laci ilyen esetekre kölcsön szokott kérni engem, BAB-ot, például munkabálokra, melyekre Mari nem tud vagy nem akar eljönni, mégis feltétlenül szükséges valaki Laci oldalán. Mari engem delegál. Laci ilyenkor egész idő alatt udvarol, anélkül, hogy egyetlen tekintet erejéig is hűtlennek bizonyulna

Marihoz; mondom, nem az apám közül való. Érdeklődik, miért nem hagyom el a férjemet, K.-t, avagy, ha tényleg ennyire rosszul megy, »akkor legyen szeretőd«. Nem lesz szeretőd (hűtlennek lenni apámhoz?). Mintha az építészből alkalmával zajlott volna köztünk ez a beszélgetés, egy monumentális, állványokból konstruált »É« betű belsejében. Laci pár nappal később felhívott, és bocsánatot kért, »igazad van, abból csak szenvedés származna«. Ez Laci, mindemellett rengeteg pénze van.»

Mit nézünk meg? – érdeklődik BAB. Bízál Mozartban, ami pedig a rendezést illeti, mondja Laci felélénkülve, az eddig még nem okozott csalódást Bécsben, egyúttal valamennyi hang nívós, aggodalomra semmi ok. Jönnek fel a mélygarázsból, Laci könnyedén eligazodik a városban, úgy tűnik, sokadszorra teszi meg ezt az utat. A garázsban egyetlen lélekkel sem találkozhatnak – kihalt temető, urnákkal a neonfényben. Felérnek. Laci vásárolni kezd, különleges, távol-keleti magokat vesz, gyúrt-hevített sajtokat, majd aszalt paradicsomot eszeget, BAB-ot is megkínálja, olajos lesz a kezük, nedves törlőkendőt kotor elő BAB, odanyújtja Lacinak, aki hálásan elfogadja, ám előtte még lenyalogatja az ujjait.

Beülnek teázni, üvegfalak mindenfelől, beltéri világítás híján az utcáról nyeri bizalmas fényt a hely, újrashasznosított esti fényben szolgálják fel a teát, fedett csészében, digitális órával együtt szervírozzák, mely jelez, amint letelik a filter ázási ideje, és egyben befejeződik a folyamat, melynek eredményeként megfelelő aromához juthatnak. Az óra jelenléte, a mérés ténye olyan érzést ébreszt bennük, mintha valamiféle kísérlet önként jelentkezői lennének.

Jó lesz elfoglalni a helyünket, menjünk, lendít az estén Laci. Beérnek a nézőtérre: bal oldal, kilencedik sor, mellettem. Jó lesz mellettem? – összemosisolyognak.

„Mennyire különbözik Laci az apámtól, aki még a kocsmában sem enged oda ülni, ahová szeretnék, például maga mellé; kijelöl számomra egy helyet, figyelj, gyerelem, oda ülj, és ne ide, ez már foglalt, valamikor jön a Csaszsi és Laláké, ők itt törzstagok, olyan nincs, hogy a helyükre ülj, meg is mutatja az apám, bemutatja, miképpen kéne odaülnöm, arra az általa kiszemelt másik helyre, átmegy, és lovaglóülésben a pad végére nehézkedik, közben rám néz, ellenőrzi, biztosan figyelem-e, hogyan, miképpen, milyen pozitívában üljek majd oda. A hosszú, kocsmai pad megbillen, egészen felágaskodik, akár egy paripa, az apám pillanatra sem jön zavarba, ügyesen meglövigolja, aztán mégis földre esik, leveri a sörét, rántott húsa porba hullik, amint nagy elmék hullanak a porba, amikor már túl nagyok és túl nehezek mind önmaguk, mind a környezetük számára, éppen így hullik a rántott hús, műanyag villával és késsel együtt – első alkalom, amikor ellenkeztem apámmal, nem azt csináltam, amit parancsolt, érdekes, végül elfogadta, maradhattam mellette, miután feltápáskodott a földről, és érdekes, Csaszsi meg Laláké nem emeltek kifogást a helyem miatt, amikor befutottak, simán megrendelték söreiket. Apám aztán lájtosan kihasználta a helyzetet, hiszen én akartam, én erőltettem a mellé ülést, kicsit, igazán udvariasan megfogdosta a fenekemet, és úgy intézte, miközben veszi el az újabb sört, karja hozzányomódjon a mellemhez, ilyen az apám, felnézek rá, alapvetően jót akar nekem. Apám közül ő az egyetlen, aki segített, noha udvariasan eltoltam a kezét, ezen persze megsértődött, pedig pont ebben egyeztünk meg, mégis megsértődött, amikor tartottam magam az egyezségünkhöz. Segített, igen – igaz, baromi ideges lett rám, mivel túl sok kellemetlenséget szerzett magának általam,

mégsem hagyta annyiban, és elintézte, persze részben, de tényleg csak részben önmaga miatt – olyan nincs, hogy ne tudjon elintézni valamit, bármit. Azóta alig kíván látni, találkozni velem, még azt sem szeretné, hogy az asztal túloldalán leüljek vele szemben.”

Az első, indokolatlanul hosszú felvonásban, melyet BAB és Laci a szerző iránti szenvedélyes elkötelezettségükben sikeresen végigülnek, Mozart még nincs a topon – ugyan ki merné meghúzni Mozartot? A rendező úgyszintén alulmarad a darabbal szemben, felhasználatlanul kallódik nála az a biankó csekk, melyet Mozart a pseudotörténet fedezékében nagyvonalúan kiállított, a direktor ekkor még nem veszi észre, mit gyúrtek a zsebébe, később annál is inkább rálel, és határtalan viháncolásba kezd. A második felvonástól Mozart magára talál, egyszerűen ő is fejlődik a hallgatósággal, a direktorral együtt, így eshet meg az a csoda, melynek alkalmával a zene végül áldozatkészen hazaviszi hátán a gyengélkedő librettót.

Violenta bőrrönddel a hóna alatt elszántan színre cihelődzködik, leteszi a kofferét, melynek takarásából lélegzetelállító vérfolt kerül napvilágra. Violenta felfedett megsebzettsége körülbelül a lép magasságában található. Halálos szúrásnak tűnik, a késelő mindenképpen annak véli, Violenta ennek ellenére fitt, tevékeny – a vérző lány hűséges támadójához, eltökélten szerelmes bántalmazójába, kötődik, kitart, nyomul a brutális gróf után, csak a gróf, a gróf és senki más. Kinyitja vonzalma, bolyongása bőrröndjét, átvedlik, kertészeti munkaruhát ölt, majd túlméretezett célszerszámot, úgynevezett sövénynyíró ollót ragadva, leszerződik a kopaszra borotvált polgármesterhez, aki az álruhás Violentát a FŐKERT nonprofit ZRT. állományába rögvest leigazolja, és azonnali hatállyal beleszeret. Violenta, alias Sandrina már-már eszelősen, dühödten csattogtatja sövénynyíró ollóját, valamiféle kasztrációs vehemenciával, ám a késelő gróf és az élvhajhász polgármester közelébe kerülve félszeg, tehetetlen szűz leánnyá hígul, úgyszólván valamennyi alkalommal, hasonlóképpen a főszereplők szenvedő árnyékai, melyek a rendezői truváj adományaként egészen mást cselekszenek, mint birtoklók, amennyiben például a gróf Sandrinának háttal, amennyiben a márkinő dacosan félrefordulva a gróftól, árnyaik eközben mégis bizalmasan egymásra találnak a díszleteken, a valóságos gróf Sandrinától távolodó karja árny mivoltában gyengéden Violentát simogatja – BAB és Laci egészen beleszédül a mű pszichoanalitikus szcenírozottságába. Hát igen, Bécs, nemhiába, Bécsben lenni BAB számára ünnep.

Ezalatt BAB körülszimatol a nézőtér félhomályában, szemügyre veszi a közelebb ülő bécsieket: átlagöltözékek, szokványos szabásminták nívós szövetekből, felturbózott utcai viseletek, időnként némi csillámmal hintve, nőknön férfizakó, uralkodó kétrészség, szürkék árnyalatai, néhol felbukkan valami egybeszabott. BAB előtt váratlanul egy határozott bécsi profil bontakozik ki a bal oldal, 10. sor, hatoson. Féloldalasan, fejéhez simítva fésüli fényes, sötétbarna, majdhogynem fekete haját – az orr, a száj és az áll megtevéstésig, sőt a bajusz, noha lazábban, szélesebbre eresztve.

„Tőlem, BAB-tól kihullott, oda megeredt, onnan felkapaszkodott, felfutott rám, beköltözött, felvette, megmelengette jégge fagyott ujjaim, így talán nem hullanak ki portékáim a kezemből, talán marad valakim, maradok valaki, maradok tisztelettel, összeszedetem magam, többé per soha nem kapja le cipősarkamat a villamoskiszőb; bicegem, elbicegem az életidőm. Mondanom

sem kell, Hitler meghívására különleges kormányküldöttség utazott Németországba, befejezték az egyeztetést, indultak haza, miközben a németek lerohanták az országot, az én kis országot, benne és kívül az én kis családtagjaimmal, apáimmal, anyáimmal, és az én szomszédom ott volt, abban a delegációban, amelyik Hitlerrel egyezkedett, szóval volt ez Hitlernek, kivonta az országból a teljes magyar vezérkart, benne a szomszédommal, és akkor indította a lerohanást. Belehúzott. Szomszédom tárgyalt Hitlerrel, ezt én, BAB, elmondhatom magamról, valamint szomszédomról, s ha minden álszerénységet félreteszem, bizvást állíthatom, Hölgyeim és Uraim, leginkább Hölgyeim: karnyújtásnyira lakik tőlem a történelem.

Maradok BAB, tisztelettel.”

Hitler többnyire hosszan lefelé néz, nyugodt, kiegyensúlyozott, oldott, ritkán figyel a színpad történéseit, meglehet, a hangokra koncentrálnak, miközben SMS-t ír, netezik a mobilján – egészen vonzó férfi, a képekhez képest kicsit meghízott, s mivel BAB mellett a bal oldal, 9. sor, hatoson nem ül senki, feltűnés nélkül átnyúlhatna Hitlerhez, finoman megérinthetné a tarkóját. Hitler világosbarna, csíkos öltönyt visel, igényes, különleges, puha anyagból; szemüveges barátjával együtt látogatott el az operába, egy már-már kegyetlen arcélű, ijesztő tekintetű ürgével, aki mintha a nagy koncepciójú tervező oldalán felbukkanó kíméletlen, perverz kivitelező típusát testesítené meg, holott a valóságban Hitler közvetlen környezetében alig fordult elő valamely markáns arcél. BAB túlzott meghittséget talál a párban – pusztán ő akarná így látni? Mindeközben a színpadi történések felajzott polgármestere, Sandrina után lihegve, tapintatlanul, durván bánik az álruhás Violenta márkinővel, azaz Sandrinával, kb. mint egy cafkával, lotyóval, senki körömpiszokkal, a rendezői elképzelés szerint pantomimikusan már megdugta a kis kertészlányt, és íme, szeretőjét felcibálja a kényelmes bőrfotelból, ellöki, urasan a helyére telepszik, jól van, kipiszkálta a nőt, a kis körömpiszkot. A színházi öltöztető polgármesterünket újabban az olasz fasizmus egyenruhájába bújtatja, igen, pontosan abba, és újra igen, Hitler oda sem néz, rá se ránt, Mussolinit dobermannjai-val együtt magasról leszarja, Sandrinára sem figyel; Don Anchise elterpeszkedik a bőrfotelban, melyből a kertészlányt ennek előtte durván kipenderítette, jelenleg lucskos hidegvérrel fogadja a Sandrina után áhítózó, bekötött szemű gróf udvarlását, vak tapogatózását, megvalósítva egyúttal az előadás egyetlen számottevő erotikus jelenetét, feledtetve a mindmegannyi, közönséges, érzékietlenül felkínált nőiességet.

„Én, BAB, lassan, ám visszavonhatatlanul egyazon irányba iparkodom, míg apám kizárólag önmaga számára kipányváz valamely hitvány fiúhoz, aki tőlem egészen biztosan semmit nem akarhat, nehogy olyanhoz, aki tán a Don Anchise-féle bőrfotelban megnyugvásra telne, ám pechjére utálja, gyűlöli az operát és a bőrfotelokat, így kimarad a megváltó felismerésből, a freudista szcenáriákból, nekem pedig továbbra sincs elszakadásom apámtól.”

BAB végül mégsem merészelt megcirógatni Hitler tarkóját, hiába, a beidegződések. Hajnali fél kettő körül érkeztek a ház elé, BAB megköszönte az estét, Laci kilátásba helyezte a következő alkalmat. BAB a lépcsőházban önkéntelen pillantást vetett a postaládára, kíváncsian kivette a maszatos, kockás papírra ceruzával (netán ácsirónnal?) rótt levelet, és a lépcsőn felfelé menet olvasni kezdte. Rendkívül kellemetlen érzéseket keltett benne a levél közlendője, úgyszólván hazavágta a napját, ugyanakkor sejtette,

hogy e tartalomtól évek múltán sem fog egykönnyen szabadulni – bátran állítható tehát, hogy e levél elrontotta ha nem is az egész életét, de élete hátralevő részét mindenképpen.

Az a bizonyos levél:

„*Kedves BAB!*

Bizonyára csodálkozol, honnan tudom a neved. Csak azt szeretném mondani neked, hogy szépek a melleid, nagyok és nőiesek. Jó lenne szeretkezni veled!

Üdvözlettel:
ÉN”

Joachim Ringelnatz

A TUBÁKOSSZELENCE

Nagy Frigyes csinált egy skatulyát.
„Jó helyen lesz benne a tubák!”
Csinos kis diófa szerkezet,
Büszke volt Nagy Frigyes szerfelett.

Jött egy szű – átlagos, sima szű,
De fára érzékeny szimatú.
Örült a szelence: új barát!
S mesélte Frigyest és udvarát.

Elismeréssel kell adózni –
Taglalta hosszasan a dózni.
„Be unom a fránya Frigyeset!”
Skatulyánk halála így esett.

A HANGYÁK

Hamburgból két hangya, pindurka,
Ausztráliába indult ma.
Altona táján, hol alábuk
A nap, jaj, megfájdult a lábuk.
Mindezzel hogy számot vetettek,
További útjukról letettek.

A BÉLYEG

Egy bélyeg, ki férfi lelkileg,
Szerelmét még szűzen lelte meg.
Egy grófnő nyalt rá egy nyelvest – hát
Belé is szédült az enyveshát.

Csókolná vissza, ám uramfia,
Egyszerre messzi kell utaznia!
A hölgyhöz így nem bírt ragadnia:
Az élet nemritkán tragédia!

MINDENÜTT

Mindenütt Csodaország van.
Mindenütt ott az élet.
A bácsim gatyakorcában,
Vagy végy akármi mélyet.
Sötétség lakik mindenütt.
A gyermekek máris apáik.
De nem maradhatnak sokáig.
Meghalnak kicsit, ég velük.
Minden óra mindig üt.

Ha csigára fúj sóhajod,
A házába beered.
Ha meg konyakba lóगतod,
Lát sok fehér egeret.

A SZEGÉNY GIZ-GAZ

A töltésen, a sínek közt fent
Egy szál fodros lósóska nőtt.
Mereng, míg száz vonat jött-ment:
Hová veté zord sorsa őt?

És füst borítja, szürke-barna,
Szívére mozdony korma száll...
Míg utazgatunk erre-arra,
Les minket szegény szalmaszál.

Hát szánjuk meg az árva giz-gazt,
Már ifjan ráncost, ősz hajút:
Látott expresszt, gyorsot – száz bisz-baszt,
De sosem látott gőzhajót!

Győrei Zsolt fordításai

Joachim Ringelnatz (1883–1934) német író, kabarista és festő. Hozzá matróz (kedvelt tetoválásokról, a csikóhalról választotta művésznevét az eredetileg Hans Gustav Böttichernek anyakönyvezett Joachim), mindenes egy panzióban, szakmunkástanuló egy kátránypapírüzemben, utazási iroda bennülő alkalmazottja, idegenvezető, kirakatrendező és magánkönyvtáros, a kielii matrózlázadás napjaiban pedig kis híján akasztott ember is lett belőle.

1909-ben a müncheni költők törzseshelyén, a Simplicissimusban tűnt fel Wedekind mellett, a weimari köztársaság idején a

Schall und Rauchban lépett színpadra. 1920-ban a SEEMAN KUTTEL DADDELDU és a TURNGEDICHTE, 1928-ban a MATROSEN, illetve az ALS MARINER IM KRIEG című köteteiben adta közre verseit, emlékiratainak a MEIN LEBEN VOR DEM KRIEG címet adta. 1933-ban a náci hatalomra kerülésük után betiltották. Amaga polgárpukkasztó, excentrikus módján állt rajtuk bosszút: 1934-ben meghalt tüdővészben. Festményei elvesztek, az általa rendezett kirakatok szintén a múltéi immár; tán nem is járunk rosszul, ha helyettük is a lírai életműből vett néhány szemlélyre csodálkozunk rá. (Gy. Zs.)

Szöllőssy Balázs

URUGUAYBAN NINCSEN SEMMI BAJ

Hogy legyen olyan hely, ahol
nem omlanak gátak, mert nincsenek folyók,
a síkság népe kiharcol egy köztársaságot.
Hosszú a part, üres, az emberek szeretnek
apró-cseprő gondjaikkal élni. Indiánok nincsenek:
tragédiák vannak. Ha néha, mert kinéznek
olykor-olykor, sőt, szükségszerű, hát sajnálattal,

fejszólva eltekintenek – elküldik, megérkezik
akkor is, mikor már rég nem kézbesítik,
minden reggel nyolckor megy a hírközpontba távirat:
Uruguayban nincsen semmi baj.

URUGUAYBAN HALLGATNAK A NÉMÁK

Uruguayban nem látnak a vakok.
Uruguayban nem járnak a bénák.
Uruguay már rég volt világbajnok.
Van valami állat, ami folyton kaparász
egy csomó ember padlásszegletén.
Uruguayban rengeteg titok.
Uruguayban nincsen semmi baj.

Vörös István

A GYEREKET KOMOLYAN KELL VENNI

Ettek. A sült krumpli szaga olyan kellemesen betöltötte a konyhát, hogy mind a hármuknak jókedve támadt. A felesége csak úgy tepsistül az asztalra dobta a krumplikat. Jólesett a nyitott sütőből kiáramló meleg.

Nincs egy kis sör?, kérdezte.

Nincs, válaszolta a felesége, és gyorsan elfordult, úgy tűnt, mintha a válla megrándult volna egy picit. A lányuk, aki bátortalanul épp a gőzölgő étel után nyúlt, megkérdezte, anyu, te sírsz?

A konyhaablakon csíkokban csordogált a pára, a nap előbújt a krumplihéjszínű felhők közül, és aranyos fénnel világította meg a páracseppeket.

Nem, dehogy. Megégettem a kezem. A csaphoz sietett, vizet eresztett rá.

Hoznál akkor legalább egy kis vizet?

Persze. Mindenki kér? Meg sem várva a választ, három poharat vett elő, és megtöltötte őket. A régi mézes csuprot a kislány elé tette. A kedvenced, mosolygott rá.

Köszönöm, anyu. Annyira örülök, hogy ma ilyen jó az ebédünk!

Mért, máskor talán nem kapsz?, mordult rá idegesen az apja, föl pattant, és kirohant a konyhából, becsapta maga mögött az ajtót.

Apu, apu, kiabált a kislány, ne haragudj! Fölugrott, hogy utánamenjen, de az anyja megállította. Hagyd most, tudod, milyen.

Te nem tudod, anyu, felelte a kislány, erre a nő idegesen felemelte a kezét, hogy szájon vágja a szemtelenkedőt, ám abban a pillanatban kinyílt a konyhaajtó. Az apa mosolygva tért vissza a szűk helyiségbe, mintha mi sem történt volna. Meglepetés! A háta mögött rejtegetett valamit. Csoki! Egy kicsit töredezett piros mikulás volt.

Hogy szerezed?, nézett rá szinte szemrehányóan a felesége.

Gondoltam, ünnepeljük meg...

Mit, apu?

Nem is tudom, horkant fel. Jaj, félrevert a szívem, nyögte, a mellkasához kapott. Tekintete sötét volt, mint két odaégett krumpli. Pedig a krumpli egyáltalán nem égett oda. Felesége épp jókor vette ki a sütőből. Kész csoda, hogy még nem felejtett el főzni, gondolta bambán a nőre bámulva.

Azt hiszem, már eléggé kihűlt, ehetünk, hunyorgott az vissza rá. A falban egy vezetőék búgni kezdett.

Itt az ősz, nevetett a kislány vidáman. Bár még egy falatot sem evett, látszott rajta, hogy szinte már az illattól jóllakik, és ami fontosabb, jókedvre derül.

Szükségük volt a jókedvre. Az utóbbi hetekben alig jutottak élelemhez. Az iskola újra indult. Ott legalább mindig meleg van, meg tűzóráira többnyire egy szelet kenyeret is szoktak kapni a gyerekek. De most szombat volt, ilyenkor nincs iskola, így hát elmarad a szelet kenyér is.

Délután... mondta nagy lélegzetet véve, de aztán nem folytatta.

Most inkább együnk, nézett rá a felesége. Mindenki elé kített egy-egy sült krumplit. A kislány a magáét azonnal a kezébe kapta, és majszolni kezdte.

Meg se sózod?, kérdezte az anyja.

Ja persze, egész el is felejtettem, mosolygott a kislány. Mi lesz délután, apu, elviszel valahová?

El, nyögte, de nem mondott többet. A felesége érezte, hogy ez így nem lesz jó, leült, beleharapott a krumplibá, és miközben az éhségtől szinte zabálva enni kezdett, azt mondta: Találtunk egy új balettiskolát.

Új balettiskolát? Én a régit is nagyon szerettem.

Mi is. De az már bezárt. Klári néni hazaáruló volt. Kivégezték. Az ellenség katonái.

Az ellenség azért végezte ki, mert hazaáruló volt? De hiszen akkor inkább nekik segített, nem?

A hazaárulóknak mindig ez a sorsuk. Senkitől nem számíthatnak kegyelemre, mondta idegesen. A felesége gyorsan hozzátette, nem is érdemlik meg.

De én nem hiszem, hogy Klári néni hazaáruló volt, csicseregte a kislány, és lassan végére járt a krumplijának. A nő megsimogatta a fejét. Még kettő van. Hogy osszuk el?

Én nem kérek, állt föl az apa. Ti egyétek meg. Aztán egy húzásra lehajtotta a vizet. Majd eszem később, vihogott föl idéetlenül.

És a csoki?

Ne tegyük el későbbre?, nézett szigorúan maga elé a nő, nem fog megártani?

Nem, egyétek csak meg most, azért hoztam, válaszolta, és kifordult a konyhából.

Fél órával később ő és a lánya felöltözve állt a konyhaajtóban. Na, vigyázatok magatokra, mondta nekik a felesége búcsúzóul. A kulcs, a balettcucc és a belépési engedély nálatok van? A balett ugyanis egy távoli külvárosban volt, ahová még külön engedély volt szükséges. Csak lassan indult újra az emberi élet a zavaros idők után.

A lánya visszanézett a folyosó közepéről. Anyu, ma olyan finom volt az ebéd, mondta. Hamarosan már jobbakat is fogsz kapni, sóhajtotta a nő, becsukta az ajtót, és szokásával ellentétben nem is integetett nekik, amíg el nem tűnnek a lépcsőfordulóban.

Anyu haragszik?

Á dehogy. Azt mondta, fáj a feje.

Leértek a kapualjba. A kukaszag már régóta eltűnt innen. Szemét alig volt, hiszen ennivaló se nagyon akadt, vagy más kidobható, megromolható se. Az utcáról kiabálás, ideges szóváltás hallatszott be. Megálltak, a falhoz tapadva vártak, hátha történik valami, ami visszafordulásra kényszeríti őket. Nagyon szeretne volna, ha vissza kell fordulniuk, de a lánya türelmetlenül húzni kezdte a kezét. Induljunk már, apa! Két éve nem volt balettórán, igaz, azóta alig nőtt valamit, hízni pedig egy kilót se hízott. Igazi balettalkat maradt.

Végigsimított a lánya rövidre nyírt fekete haján. Azt akarod, hogy induljunk?

A lány szemtelenül nevetett. Most már nemcsak anyának, de nekem is helyetted kell döntenem?

Ő azonban nem haragudott meg rá, inkább szégyenkezve leszegte a fejét. Tudom, tudom, nem kívánhatom tőled, hogy most te dönts.

Miről kéne itt egyáltalán döntenem? Induljunk! Nem tudod, hogy hívják az új mesternőt?

Mit is mondott anya? Edina néni? Igen, azt hiszem, az. De majd óvatosan kikémleljük.

Messze van?

Nem vészes. Futva elértek egy villamost, nagy nehezen bepréselődtek a belsejébe. Mindenfelől ijedt arcok néztek rájuk. Mért ilyen szomorú mindenki?, kérdezte a lánya.

Szomorú? Én nem veszem észre. Utaznak. Ezen minek vigyorognának?

Bezzeg én vigyorgok. Végre balett!

Ne olyan hangosan!

Még mindig nem szabad? Nem azt mondtátok, hogy már helyreállt a rend? Hogy most minden jó lesz?

Mit karattyol annyit ez a gyerek?, szólalt meg egy hang mellettük.

Bocsánat!

Apa, sziszegte a fülébe a lánya, mért kértél bocsánatot?

Jobb a békesség.

De a következő megállónál inkább leszálltak. Még több mint félórájuk volt az óra kezdetéig, viszont elég messze voltak még. És át kellett kelniük egy ellenőrzési ponton is.

Itt régebben egy nagy doboz áruháza volt. A fémes borítást többnyire már lehántották az épület vázáról, a gerendák közt füttyült a szél. Egyre erősebben esett. Nem megyünk ezen keresztül?, kérdezte a lánya.

Egész jó ötlet. Legalább tető lesz a fejünk fölött, és talán az ellenőrzést is elkerülhetjük.

Beléptek. Annak ellenére, hogy az oldalfalak szinte teljesen hiányoztak, odabent meglehetősen sötétség honolt. Azonnal úgy érezte, hogy hiba volt erre jönniük, de nem akart visszafordulni, mert már unta, hogy folyton gyávának mutatkozik a lánya előtt. Egy szinte határtalan, ég nélküli téren jártak. Tőlük ötven-száz méterre valami mozgást, lábak surranását hallotta, csak abban nem volt biztos, hogy emberek-e vagy egy

garázdálkodó kutyafalka. Kitapogatta a zsebében a bicskáját, de aztán mást gondolt, és fölvetett a földről egy vasrudat. Vándorbot, mondta.

A lánya nevetett. De jó, hogy elhoztál ide, apa. Olyan kalandos ez a délután.

Igaza volt. A kutyák már körül is fogták őket. Egy farkaskutya tűnt a vezérüknek. Mellette, mint valami szárnysegéddek, két dobermann. Gyönyörű kutyák voltak. Aztán mindenféle kisebb-nagyobb loncsos kóbor keverék. De akadt köztük két megtermett patkány is. Összesen úgy húsz állat. Egyre szorosabbra vonták a gyűrűt.

Gyorsan a lánya kezébe adta a bicskát. Ha kell, ezzel védj magad, mondta. Majd a vascövet lengetve elindult a vezér felé. Az morgott, és mereven rászegezte a tekintetét. A szeme zöldesen csillogott. Menet közben már eltalált a csövel egy spiccet, amely egyetlen nyikkanással döglyöten terült el, a farkaskutya lesunyta magát a földre, úgy tűnt, hogy ugrani készül. Most kell megnyerni a csatát, gondolta, fölgyorsította a lépteit, ráordított a kutyára, Bundás, takarodsz haza! Ez megtette a hatását, a vezér kitért, a két szárnysegédje pedig már rég a dögön marakodott.

Nyertünk, morogta. Azért jobb lesz mihamarább eltűnni innen, tette hozzá, és kézen fogta a lányát, aki visszacsúsztatta a tenyerébe a ki se nyitott bicskát. Apa, te olyan bátor vagy!

Ahogy kiértek a szabad ég alá, két alak szegődött melléjük. Szép volt, haver, láttuk, mit műveltél a kutyákkal.

Nem tudom, miről beszéltek!

A lányod?

Igen.

Balettre mentek?, röhögött a másik, egy rókapofájú.

Igen, csacsogta a kislány, az apja hiába szorította a kezét, hogy ne feleljen nekik.

Sokan jönnek manapság ide... balettre.

Ja, sokan, tódította megint a rókapofa. Ti most vagytok először?

Messze van még?, kérdezte a lány.

Erre nincs messze, haver, te honnan ismered az utat ilyen jól? Biztos, hogy ez a te lányod? Nem loptad valahol?

Honnan lopott volna apa?

Lopott gyereket nem szabad balettezni vinni, vihogott a rókaképű.

És a kutyák errefelé védett állatok. Még egyszer ne lássalak itt! Eltűntek. Ők pedig, apa és lánya, egy városszerűbb részre jutottak. Régi, két-három emeletes bérházak sorakoztak egymás mellett, viszonylag jó állapotban. Egy sarokház kapuján kellett fölcsöngetni, melyet aztán mindenféle kérdés vagy kaputelefonban adott magyarázat nélkül kinyitottak nekik. Tanácstalanul vágtak át az udvaron. Valahonnan hátulról hallatszott a zongorázás.

Amennyire üresnek tűnt a környék, olyan meglepő volt, hogy az öltözőben milyen sokan vannak. A viszonylag szűk, rosszul fűtött helyiség szinte ködös volt a hideg párától. Egy kövér öregasszony fogadta őket az ajtóban, megkérdezte a kislány nevét, aztán az apukáét. Mert ugye az apuka?, nézett föl bizalmatlanul nagy füzetéből, a kézzel vonalazott rubrikák fölül.

Már sehol nem használnak számítógépet?, kérdezte válasz helyett. Az öregasszony összeráncolta a homlokát. De. Nekem van is otthon. Viszont itt sose használtunk.

Tessék ezt a számot fölerősíteni a kislányra, ha átöltözött. Aztán ezt a karszalagot pedig maga vegye föl, ha az óra elkezdődött.

Értem, nyögte. Nem könnyen találtak helyet, már mindenhol anyukák vagy apukák álltak, a lányok a fehér ruhákban úgy festettek, mintha parányi kísértetek lettek volna. Az éhezés, úgy látszik, senkit nem került el. Vagy akit igen, az nem ide hozta a lányát.

Az egyik sarokban láttak egy falba vert szöveget, melyen még nem lógott ruha. A szög alatt egy üres szék. Odatüledtek. A kislány kacagva kezdett vetkőzni. Apa, annyira izgulok. Ugye nem ez a kövér a mesternő?

Nem hiszem.

Levették a kis kabátot, pulóvert. Ő szépen fölakasztgatta őket a fogasra, a többi dolgot összehajtogatta, és a székre fektette.

Na, menj, mondta neki.

Hát a számot nem kell fölteni?, emlékeztette a lánya.

Hú, majdnem elfelejtettem.

Tulajdonképpen minek az ide?

Talán amíg a mesternő meg nem tanulja a neveteket.

De akkor minek teneked is?

Igaz. Minek is? Azt hiszem, én inkább föl se teszem.

Apa, te mindig olyan különc vagy. Ne szégyenkezz, tedd föl!

A lányok már sorban álltak az öltöző ajtajában. A kövér nő kiabált, kettesével, kislányok!

A sok egyforma ruha közt alig tudta megkülönböztetni a saját gyerekét. Már indult is befelé a sor. Eltűntek egy opálüveges ajtó mögött. A zongoraszó újra fölhangzott.

Még egyszer eligazította a ruhákat a széken, aztán menekülésszerűen elindult kifelé az öltözőből. Úgy döntött, amíg az óra tart, sétál egyet a környéken. Az idejét se tudta, mikor járt erre legutoljára.

Kifelé tartva belehallgatott a kezdődő balettóra zajaiba, nevetés szűrődött ki, francia vezényszavak. Talán nem lesz semmi baj, gondolta, de ugyanabban a pillanatban beleütközött a kövér öregasszonyba. Itt nem szokás óra közben elmenni a szülőknél. Vagy nem a gyereket hozta?

De, de.

Akkor üljön a helyére, és vegye föl végre a karszalagját! Különben honnan tudhatná bárki is, hogy kinek az apja?

Menekülni akart, de nem volt ereje ellentmondani. A karszalagot engedelmesen föl húzta a kabátja ujjára. Most nézte csak meg. Az ötvenhármas volt. Fehér anyagra kézzel rápingált szám.

Visszament a sarokba. A ruhákat mind a szögbe akasztotta, valahogy a kabát ujjába tömve a gyereknadrágot, aztán lerogyott a székre. Fázott.

A helyiségben most nagy nyugalom támadt. Sóhajtozó szülők ültek némán, nem szólva egymáshoz. Unottan vagy idegesen meredt maga elé mindenki. Senki nem olvasott, senki nem fejtett keresztrejtvényt. Elcsukló hang hallatszott. Mintha valaki rosszul vette volna a levegőt. Mintha sírt volna valaki.

Ettől ideges lett. A térdére csapott, minek ide a sírás, mondta inkább csak magának, de rögtön csönd lett. Bocsánat, hangzott föl anélkül, hogy tudni lehetett volna, ki volt az.

Kinyílt egy oldalajtó. Egy meglepően szimpatikus, jól öltözött férfi lépett be rajta. Pontosabban előbb a fejét dugta be, végigpásztázva az ott ülőket, csak miután megtalálta, akit keresett, lépett be. Úgy tűnt, hogy egyenesen erre tart, de két emberrel előbb megállt, még egyszer megnézte a számát, sügött valamit a fülébe, aztán kimentek ugyanazon az ajtón, amerre bejött.

Nagyot sóhajtott. Hallani lehetett, a többiek is hasonlóan éreztek és cselekedtek. Meg is kapták a jutalmukat, mert negyedóráig senki se háborgatta a nyugalmukat. Akkor egy rosszarcú, alacsony férfi lépett be udvariatlanul, és megállt velük szemben olyan grimaszot vágva, mintha egymás után mindegyikükkel meg akarna verekedni.

Ennek nemet mondok, bármi lesz is, gondolta, de aztán az ötvenötös szám hangzott el. Újabb nyugalom. Ezúttal nem tartott olyan sokáig. Egykettőre kinyílt megint az ajtó, és most egyszerre két férfi is belépett. Ez olyan váratlan csapás volt, hogy a feszültségtől valaki fölugrott a helyéről, hogy távozzon, de a két alak nem hagyta. Mit idegeskedtek?, mondta az egyik. Nem olyan vészes dologról van szó. Mi nem szervkereskedők vagyunk. Csak a legelső volt az.

A legelső, gondolta, és a homlokára verítékcseppek ültek ki. Úgy látszik, az utóbbi időben elvesztettem az emberismeretemet.

Az öregasszony is föl pattant erre, aki a rendre felügyelt a teremben. Szó sincs ilyesmiről. Nagy lett a jövés-menés a teremben, egyre többen léptek be a titkos ajtón. Valaki őhozzá is odasomfordált a sarokba, és kezet nyújtott neki. Finom, puha tenyere volt. És meleg. Elegáns ruhában volt. Úgy látta, hogy az öltönye többet ér, mint az ő egész kis szűkös lakásuk.

Nem is tudom, mondta, szükséges egyáltalán, hogy átmenjünk a tárgyalóba? Már majdnem az utolsó vagyunk. Kétszáz.

Mi kétszáz?

Hát az ajánlatom. Magához tartozik az ötvenhármas, vagy nem?

Az ötvenhármas? A neve...

Nem érdekel a neve. Kétszáz, és egy csomag kávé.

A kávé nem kell. Legyen inkább ötszáz.

Ötszáz? Hiszen azért vidéken hármat vagy négyet is kapok.

Akkor menjen oda, ahol kap. Ne felejtse, hogy a lányomról van szó.

Pedig el fogom felejteni.

Hatszáz.

Micsoda?

Nem... eladó, akarta mondani, de a puha kezű ember rögtön a szavába vágott, hogy ne tudja kimondani, amit akar.

Négy százötven.

Hétszázötven?

Jó, legyen!

Legyen nyolcszáz!

Ember, itt egy ezres, aztán tűnjön el. Az ott a kölyök ruhája?

De erre a kérdésre már nem válaszolt, a kezét égette a pénz. Akkora összeg volt, amit ő évek alatt se tud megkeresni. Arra gondolt, nem lett volna-e jobb mégis inkább természetben elkérni. De tudta, hogy az milyen veszélyes. Mindenféle ételt hamisítottak mostanában, csak a pénzt nem sikerült senkinek.

Visszafordult a férfihoz, aki a számára olyan ismerős ruhákat pakolta vissza a székre, úgy rendezgetve őket, mintha a saját lányáról lenne szó. Figyeljen, mondta neki. Hagyjuk. Nem kell a pénze.

Ki maga?, nézett rá a férfi értetlenkedve.

Maga ki? Menjen innen, vigye az ezresét.

Tudja, hogy itt nem lehet az egyszer megkötött üzlettől visszalépni?, adta föl a teljes tagadást a férfi.

Akkor legalább adjon még valamennyit. Úgy érzem, becsapott.

Hát talán tényleg becsaptam. Ma a legmagasabb ár ötezer volt. De nem bánom, itt van még egy köteg tízes. A fele hamis, viszont így is megér az egész vagy kétszázat. Nem segíthetek magán. Nem is akarok. Menjen innen! Magának is jobb lenne. Nem látja, hogy zavar?

Elindult kifelé, és megdöbbenve nyugtázta, hogy nem érez szinte semmit. Az ebéd délben és az ideút sokkal rosszabb volt. Majdcsak túl leszünk ezen a krízisen, gondolta. De közben odalépett a teremfelügyelő nőhöz. Nem kukkanthatnék be még utoljára a balett-terembe?

Szigorúan tilos, felelte a nő.

Ő azon nyomban a belső zsebébe nyúlt, és előhúzott egy tízest. A kezébe gyúrte.

Hm. Végül is miért ne? Jöjjön!

A véce melletti folyosó egy kanyar után magasan levő ablakhoz vezetett, amely a gyakorlóterembe nyílt. Az ablak alatt többlépcsős dobogó állt. Jó néhány szülő bábéskodott itt. Az üveghez nyomott arccal sírt egy anyuka. Az a férfi, akit a szimpatikus fickó vezetett el elsőként, most a levetett karszalagját gyűrögette. Háttal állt az ablaknak, arcát a tenyerébe temette.

Ahogy meglátta a nagy csoport embert, biztosra vette, hogy már megint becsapták. Ők valószínűleg egy fillért se fizettek ezekért az utolsó, pokoli percekért. Nem, én inkább föl se megyek oda, gondolta. A kövér nő elordította magát. Emberek, menjenek már innen! Tudják, hogy mire az órának vége van, nem lehetnek itt.

Maga meg mit tátja a száját, menjen föl, szorítsa ki őket, bámuljon be még utoljára az ablakon, mert soha többet nem láthatja a gyermekét. Soha többet. Most utoljára, és soha többet!

A dobogón többen felzokogtak. El akarunk búcsúzni tőlük, mondta valaki, egy női hang.

Vissza akarjuk kapni őket!

Az lehetetlen! Törvények is vannak a világon, nem csak ez az ostoba érzélgés. Kifelé innen, takarodjanak! Maguk csalók, maguk tolvajok! Meg akarják lopni a becsületes embert, aki az ilyen férgeket is támogatni igyekszik.

Te vagy a tolvaj, visította valaki. De ugyanabban a pillanatban három kigyúrt alak lépett a helyiségbe, és egy vasajton egyszerűen elkezdte kihajigálni a lázongó szülőket.

Mikor őt kapták el, megpróbálta kitépni magát, hogy följusson az ablakhoz, de hátracsavarták a karját, és már vitték is kifelé. Hé, helló, nekem még jár egy benézés, kérdezzék meg a hölgyet.

A kövér öregasszony visszanezített rá, a tekintetében végtelen ártatlanság és segítőkészség ült. Nem jár neki semmi, dobjátok ki!

Valami hátsó lépcsőn gurult lefelé, melynek az utolsó néhány foka egyszerűen hiányzott, és ő egy gödörbe zuhant. Szerencsére ráesett az előtte kidobottakra, nem ütötte meg magát különösebben.

Mit akar tőlem, a kurva anyját, mondta egy nő, akin nagyobbbrészt feküdt. El akarja lopni a pénzem?

Gyorsan föltápáskodott róla. Dehogy, bocsánat. Csakhogy ő maga is gyanakodni kezdett, a zsebéhez kapott, hogy ellenőrizze, megvan-e a pénze. Sajnos nem találta. Megragadta a nőt, és a hajánál fogva föllállította. Jó, hogy szólt! Az én pénzem nincs meg. Hová lett?

Te rohadék, vedd le rólam a kezed, már a harmadik lányomat adtam el, csak egy maradt.

Legalább jobb szülei lettek, mint te!

Ne hidd el ezt a mesét az örökbefogadásról, röhögött a nő. Ettől az ő agya annyira elborult, hogy öklével szájon vágta. Érezte, ahogy az ütéstől megreccsennek a csontok. Az a két ember, aki eddig még a gödörben hevert, föl pattant és pánikszerűen eliszkolt mellettük.

A nő vért és pár fogat köpött ki, sírni próbált, de nem ment neki. Nem vagyok tolvaj, nyögte.

Hazudsz, mondta, és gyomorszájon vágta, de olyan erővel, hogy a nő azonnal elájult. Mint egy üres kabát, lógott kezében a test, melynek, hogy most nem volt benne öntudat, meg lehetett érezni a valódi súlyát. Nem lehetett több negyven kilónál. Elkezdte végigtapogatni. Fölfedezte, hogy soványsága ellenére milyen formás melle van. A piczába, ezt nem akartam, mondta, bocsánat. Aztán a nő egyik zsebében megtalálta a köteg tízest. Rohadt kis ringyó, mondta, és belerúgott egyet, de ez nem volt jó ötlet, mert a ruhája elszakadt, és a test kombinéstül egyszerűen kibukott belőle a meszes, agyagos földre. De ahogy kiesett, ott volt az ezres is mellette a földön.

Gyorsan lehajolt a pénzért, a zsebébe gyűrte. Ettől egy kicsit megnyugodott. Mégse lehet olyan könnyen átbaszni engem, gondolta. A nő szinte árnyékként feküdt ott a földön, mint akinek ellopták a belsejét. Lehajolt, megfogta a csuklóját, hogy meggyőződjön róla, van-e pulzusa. Mert akármi történt is, nem akarta megölni ezt a szerencsétlent. Egy kis élet volt benne.

Amikor elengedte, a nő sziszegve felnyögött. Te mocskos tolvaj, rikácsolta. Talpra ugrott, és megpróbált a szemébe karmolni.

Még neked áll följebb? Egyetlen mozdulattal, mint egy csokor virágot, összefogta a két csuklóját, hogy a hadakozó körmöket eltávolítsa magától, és szorított egyet rajtuk. De dühében olyan erőre sikerült a szorítás, hogy a gyenge csontok szilánkosan összetörték a keze alatt. A két kis öklöcske hirtelen, mintha erejét vesztett száron ülő két virágfej lenne, lekókadtt. A nő ettől kezdve halkán és folyamatosan jajgatott.

Ez a jajgatás úgy hatott rá, mint valami ajzószer. Fölemelte a két véres kezét, és a szájhöz érintette az egyiket. Bocsánat, motyogta, bocsánat. És megcsókolta, ahogy egy lovag csókolja a hölgye kezét.

Bocsánatot mersz kérni, te gané? Tönkretettél. Én zongoraművész vagyok. Mi lesz most már velem? Ha olyan nagyfiú vagy, inkább ölj meg.

Nem vagyok én gyilkos!

Te szar alak. Engem megöltél.

Hiszen most is pófázol, mondta, és megrángatta. A nő remegett a hidegtől és a félelemtől, libabőrös volt, a keményvé merevedett mellbimbója kiütközött a kombiné alól. Egyszerűen maga elé emelte a kis testet, ami már harminc kilónak se tűnt, egy harapással letépte róla a kombinét. Éhes vagyok, súgta elboruló aggyal.

Jaj, egy kannibál, hörögte a nő, de láthatólag volt a panaszában valami kéj is.

Hallott már az emberevőkről, de nem gondolta, hogy egyszer őbelőle is az lehet. Ettől kijózanodott. Bocsánat, mondta már megint, és ledobta azt a kevés bőrt és csontot maga elé.

Ne hagyj itt! Fél órán belül széjjeltépnek a kutyák.

Dögölj meg, te tolvaj, nem kár érted, felelte, és kiment a sötét lépcsőházból az udvarra. Elbizonytalanodva megállt, föltekintett az égre, olyan fekete felhők meneteltek a kis négyzetben, mintha az éjszaka foltokban és csomókban érkezne.

Elmélázott. Meg kéne várnia a kapualjban azt az alakot, aki a lányára rátette a kezét. De alighanem már rég elmentek. Állítólag van egy titkos kijárat is. Azt vette észre, hogy a nő valamelyest összeszedve magát, a falhoz tapadva megpróbál elszökni mellette. A ruháját csak úgy maga köré tekerte, sírt.

Hirtelen annyira fájni kezdett, mintha a pucér, véresre vert test érzéseit érezné. Mintha azonosulna vele, ezzel a páriával. Jaj, ez a szolidaritás lesz, ami az embereket ebbe a nagy bajba juttatta, melyből most próbálunk valahogy kijutni. Ki kell ölnöm magamból a részvétet, gondolta, de a lába félreértette a gondolatot, mert fél fordulatot tétetett vele, és máris szemtől szemben állt áldozatával. Meg kell ölnöm?, kérdezte a lábát.

A nő letérdelt. Ne bánts, bármit megcsinálok, csak ne bánts!

Elővette a bicskáját, és egy gyors mozdulattal kinyitotta. Mit csinálhatnál te már, amiben nagyobb örömöm lenne, mint hogy megöllek?

Mutatnék neked helyeket, ahol olcsón lehet eladni való kislányt szerezni.

Ez a kifejezés annyira szíven ütötte, hogy a maga számára is váratlanul, hangosan felzokogott. Az előbb egész el is feledkezett arról, hogy mért járt itt.

Látom, nem is vagy te olyan rossz ember, mondta a nő, odamászott hozzá térdén állva, és átölelte a derekát.

Iszonyt érzett ennek a nőnek az érintésétől, egy rúgással ellökte magától, és futva távozott. Égette a szégyen, hogy sírt. Nem szabad sírni, ezt tudja mindenki. A sírás az előző korok puhaságának okozója. Ami nyomorúságunk okozója. Csak keményen lehet kimászni a gondokból, ahogy az előbb ő a gödörből. És meg is lett a jutalma, visszaszerelte a pénzét, amit majdnem ellopott tőle ez az ügyes kis tolvaj. Micsoda komédiás! Kár, hogy már nincsenek színházak, mert ott felléphetne. Még hogy zongoraművész! Nyilván egy kupiban klimpírozott, azért is tett most is olyan perverz célzásokat. Eladni való kislány? Micsoda állat! Jobb lett volna megölni.

Futott. Meglepő gyorsasággal száguldott végig utcák során, keresztezett sugárutakat. Arra se volt ideje figyelni, hogy merre tart, de valahogy a város belseje felé sodródott. Megpróbált örülni az eredménynek. Annyi pénzük van, ami évekre biztosítja a megélhetésüket. A gyerek meg? Alighanem jobb helyre került, neki is jobb. Csak nehogy a pénz megint elértéktelenedjen. Ez már persze soha nem fordulhat elő.

Ételszag csapta meg. Kolbászt sütnek valahol? A kurva életbe, hogy én milyen éhes vagyok, gondolta, és megállt. A Kövér Hal térre ismert rá. Kicsit romos volt, de több ablakból is világosság szűrődött ki, és az egyik üzlethelyiség ajtaja mögül fény és jókedv hangjai dőltek az utcára.

Belépett. Közelebről már nem tűnt olyan hangulatosnak a hely. A padló szutykos volt, az asztaloknál csak pár ember lézengett, a félszemű csapos üres szemgödrét nem takarta semmi, így olyan érzése volt annak, aki ránézett, mintha a gondolatait is megpillanthatná. És ezek a gondolatok nem tűntek valami szépnek. Te meg ki vagy?, bődült rá a belépőre. Ide csak törzsvendégek járhatnak.

Nagyon megéheztem, és ételszagot éreztem innen kiáramlani, mondta, holott bent már a szag se volt annyira kellemes, leégett olaj szaga uralkodott, és romlott söré.

Fizetned kell érte.

Nem is ingyen gondoltam.

De menő vagy, mondta a csapos. Van még egy kis kolbászvég.

Kolbász?, kérdezte, sóhajtott és sziszegte. Kérek egy nagy darabot. Meg kenyéret hozzá.

Kenyer nincs. De kaphatsz üres palacsintát köretnek. Bort iszol vagy pálinkát?

Mind a kettőt.

Na jól van, jól van, tetszel nekem. Most pedig mutasd meg a pénzedet. Benyúlt a kabátzsebébe, és előhúzta a tízes köteget.

Hú de gazdag vagy! Most fosztottál ki valakit?

Épp engem akartak kifosztani, de nem hagytam magam.

Csak azért kértem, mert véres a kabátujjad.

A helyiségben ülők nem kommentálták a jelenetet, ültek az italukba bámulva. Volt egy üres asztal a fal mellett, ő oda rogyott le. Olyan fáradt volt, hogy szinte azonnal elaludt. Nem hittem volna, hogy ennyire kimerült vagyok, gondolta már álmában. Nem álmodott semmit, csak gondolkodott, mintha még értelmes dolog lenne gondolkodni. Legfeljebb egy perc telhetett el, amikor azt vette észre, hogy egy kéz a kabátja zsebében matat. Ki se nyitotta a szemét, és akkorát csapott a keresőre, hogy azonnal nyüszítve elmenekült. Szerencséd, hogy mára már elegendem van, motyogta. Aztán végigpásztázta a zsebeit, hogy ellenőrizze, mindene megvan-e.

Mindene megvolt. És ekkor megdöbbenő felfedezést tett. Mind a két zsebében ott volt egy tízes köteg. És mind a két belső zsebében ott volt egy ezres. Ezek szerint tényleg kiraboltam! Ezek szerint én raboltam ki őt, nem ő engem. A picsába!, kiabált föl.

Mi van, mit szétségelsz itt, talán nem tetszik?, kérdezte a csapos, aki a kolbásszal közeledett az asztalához.

Hirtelen olyan undorítótnak tűnt az a kétes eredetű kolbász, különösen a félszemű csapos kezében, hogy hánynia kellett. Persze legjobban nem is tőle, hanem sokkal inkább önmagától. Fölgrott. Nem, nem tetszik, mondta. Az egyik törzsvendég azonnal föl pattant az asztalától. Kést rántott.

Ő azonban csak elröhögte magát. Hagyjál engem békén! Eladtam a lányomat, aztán kiraboltam egy nőt, és majdnem agyon is vertem.

Ja bocs, akkor ma verhetetlen vagy, mondta a törzsvendég. Nem akarok meghalni. Aztán dühösen a pincérre nézett, te meg kussolj már, mondta neki. Téged meg, haver, meghívlak egy rumra. Ez életed nagy napja, nem igaz?

Nagy nap? Nem hiszem. Vissza kell adnom annak a nőnek a pénzét!

Úristen, ne legyél már ilyen becsületes, a végén még lecsuknak.

A becsületességért, ha valaki nem tudta az ellenkezőjét bizonyítani, akár fél év elzárást is lehetett kapni. Bár a valóságban alig folytak bírósági eljárások, ennél komolyabb ügyeket is elhanyagoltak. A börtönök pedig használaton kívül voltak.

Kit érdekel, mondta, és kirohant a helyiségből. Odakint a bűz újra ételszagnak tűnt, illatnak, a vágyak netovábbjának, ő meg ott áll a becsületességével, és azt se tudja, hol keresse a nőt, akit már valószínűleg tényleg széttéptek a kutyák. Mindegy! Úgy érezte, hogy már nincs értelme visszamenni. Végül is a duplaannyi pénz se jön rosszul nekik. Majd azt mondja a feleségének, hogy ennyit kapott, aztán kész. Ideje lenne már hazajutni. Kiért a folyópartra. A víz feketén örvénylett, mélyen, gyilkosan, megértve a kor szavát. Ráébredt, hogy semmi kedve sincs hazamenni. Hogy a feleségét már ki nem állhatja, nem szereti a főztjét, nem szereti a rövid haját, nem szereti a nagy mellét. Nem szereti az álszent szerénységét, nem szereti a fekete szemét, a keszeg fenekét. Amiért egyedül hazajárni szeretett, az a lánya volt. Most mit mondunk majd az iskolában, mért nem megy be? Mit fogunk csinálni a játék mackójával, mit fogunk csinálni az ágyával?

Rablógyilkos vagyok, emberkereskedő, állapította meg, és áthajolt a korláton. Jobb kezével kintről egész lent megfogta az egyik vasoszlopot, és a lábával elrúgta magát. Átbucskázott a korlát fölött, de abban a pillanatban halálosan megrémült. Nem engedte el a vasat, hanem valami furcsa szögben igyekezett megtartani magát a víz fölött.

Szegény kislányom, bömbölte. Mért kellett ennek megtörténnie, mért nem voltam egy kicsit előbb okos? De már ez a felismerés is későn jött. A bal keze, amivel a felső korlátot fogta, megcsúszott, nem tudta tartani magát vele, a jobb még görcsösen markolt, de ahogy nagy lendülettel rázuhant, a csuklója kificamodott, ám még lógott rajta egy pillanatig. Akkor már nem is volt teljesen magánál. Úgy érezte, egyre hosszabbra nyúlik a teste. Belátott a híd íve alá, rácsodálkozott a csövek között meghúzódó emberekre.

Megint egy, mondta valaki.

Nem kár értük, felelt neki egy másik hídlakó. Legalább lecsapolódnak a rossz energiák.

Ezt ő már magasan a feje fölül hallotta, de csak ekkor bírta elengedni a vasat, amelyre szinte odafagyott a keze.

Egy madár repült el mellette, belesípelt az arcába.

A vízfelszínre úgy csapódott, mintha betonra esett volna. A víz nem nyílt meg, összetört tagokkal hevert egy pillanatig a felszínen, mintha járni is sikerülhetne neki, a szájából vér buggyant ki, a zsebéből kiesett a bicskája, és zörögve pattogott egyre távolabb tőle, mintha jégen rugdosná valaki.

Aztán a felszín lassan behorpadt alatta, és őt a vízzel egyszerre nyelte el a túlvilág nélküli, fekete, hideg nemlét. Fél óra múlva egy kabátot vetett föl az örvény, és néhány papírpénz úszott mellette a tenger irányába a sötétben.

Méhes Károly

HEGYMENET

Regényrészlet

Mert egy dolog elvitathatatlan a hegytől: itt a táj is az otthonunkká vált. A táj az évszakokba ágyazva, úgy, ahogy előtte és utána már soha. A falak, a folyosók és a hálók, a különböző termek, a lépcsők sora, a mindig titokzatosnak maradó kolostori szárny, a könyvtár és a torony is a tájban végződtek, a tájból álltak-meredtek elő. Ha kiléptünk bármely ajtón, kapun, máris benne voltunk az őszben, a télben, a tavaszban; a nap, a szél, az eső, a hideg szinte lecsapott ránk, azaz le sem kellett csapniuk, mert mi magunk váltunk a részükké, önként.

Azok a fiúk ott, zebre dugott kézzel a bástyán. Állnak, néznek valahová messze, nézik a szemközti dombokat, a „nyúli havasoknak” titulált vonulatot, ami pontos óráként mutatja, milyen hónapot írunk, le lehet olvasni róluk, milyen messze a pillanatot közrefogó két szünidő: ami elmúlt, és ami következik.

A fiúk mindenütt ott vannak, feltűnnek, mert menniük kell. A napirend szerint is, de hajtja őket a vágy, nem egyszerően a máshol lét vágya, az innen el vágya; vonz, szípiant a táj, bármely évszakú is, benne lenni, elmerülni.

Az első év a tanulás éve, amikor minden nap új, minden nap más, mert nincs két egyforma nap – egy éven át. Aztán ismétlődni kezd előlről, mert ismétlés a tudás édes-

anyja, és így vésődik be szépen minden egyes nap, minden árnyék és fény, minden illat és zöreje egy életre, hogy még háromszor ismétlődik, és ezzel túlszerez másodfokú egyenleten, vegyértéken, nyersanyagkészleten és a mindent eldöntő csaták évszámain, de még az orosz és angol szavakon is; nem kell melléjük fenyegetés, hogy aztán fejtűtetés közben is, fiacskám... mert megvan, a négy őszbe, a négy télbe, a négy tavaszba foglalt táj megvan örökre.

Szeptember van, és ez a leginkább elhíhetetlen hónap. Tegnap még otthon, most itt. Közben továbbra is nyár van, rövidnadrágban, pólóban nyargalunk, labdával a hónunk alatt, teniszütővel a kézben. Mintha a szünidőbe akarnánk visszazuhanni, mintha bárkinek be lehetne bizonyítani, hogy itt valami tévedés lesz, laudetur, hiszen ömlik a napfény, most akkor mért... majd ha fúj és esik, akkor elhisszük, hogy itt a helyünk.

Holott így van rendjén, kell ez is, ez a lassuló, kissé szögletesebbé, délutánra már hirtelen lehűlő, estére csípőssé váló nyár, valaminek a maradéka, amit ide hoztunk magunkkal, hogy itt vegyünk tőle végső búcsút.

Rójuk a szeptemberi első várköröket, matrózpólóban, papucsban, csak úgy porzik a léptünk, rúgjuk a vadgesztenyét, és hamarosan bebújunk a szelidért a sűrű bozótosba, szúr, mint a fene. De nem baj, szúrjon, szúrós lesz lassan a levegő is, száll a falubeli kertekből a füst, a korai sötétben tüzeckék villannak fel, és mintha a kutyaugatás is kopogósabbá lenne, keményebbé, ridegbbé dermed minden.

Már ismerős utakat járunk, mint a legöregebb atyák, akik hatvan éve, hetven éve nézik ezt a tájat, figyelik a tájat csomagoló évszakokat, és sose mondanák azt, hogy istenem, de szörnyen unalmas ez az egész. Mi még türelmetlenebbek vagyunk, igenis unalmasnak érezzük a sok várkört, a kolostor körüli körözést, mintha egy furcsa naprendszer holdjai lennének. Nem akarunk mindig holdak maradni, inkább örült üstökösök, meteorok, amelyek elszívtenek valahová messze.

Minden a miénk lesz egy idő után. A legeldugottabb ösvényt is megtaláljuk, egyre messzebb jutunk, hogy onnan nézhessünk vissza: ott van, ott a hegy, a kolostor, az a fekete pontocska a hálónk ablaka.

A sétáknak is vannak korszakai, mert felfedezésekként oszlanak meg, ugyanakkor minden összekapcsolódik, mert aztán mégis egyetlen tájjá áll össze, ami körülvesz.

A séták Molterrel. Kimért, mégis tempós, ruganyos léptek, magyarázatokkal vagy énekel körítve. Az tudni való egy idő után, hogy a kutyákkal hadilábon állok, én rég tisztában vagyok vele, hogy furcsa járásom felbőszíti őket, valószínűleg pofátlanságnak tartják, hogy egyszer csak megjelenek a látóterükben, és egészen egyszerűen zavarom az idilli tájképet. A környékbeli dombok kutyái nincsenek megkötve, szabadon kóborolnak, mint a szél – még azt is lehetne állítani, mint mi. De azért ez nem teljesen helyénvaló hasonlat. A lánc nélküli kutyák nemcsak vad ugatásba kezdenek, ha meglátnak, hanem többnyire rohanni kezdenek felém, vagyis felénk, ugyanolyan acsarogva rohannak Molter felé is, mire Molter a köztünk dívó magázós stílusban rikoltja, hogy Méhes úr, szaladjunk. És akkor szaladunk, azaz, mondjuk úgy, hogy menekülőre fogjuk, fogom, a kutyák meg kergetnek még egy ideig, de aztán megtorpannak, van egy vonal, amin nem lépnek át, ott állnak megfeszülve, és onnan ugatnak, még mérgesebben, amiért nem úzhatnak tovább, és adják tudtomra, hogy máskor jobban teszem, ha messze elkerülöm ezt a vidéket. Molter előkelően kacag, a combját csapkodja, majd leesik a fejéről a műszőr sildes sityak. A kutyás kaland, így nevezi ezentúl, Méhes úr, micsoda pompás

dolog volt a kutyás kaland; és meséli is fűnek-fának, hogy velünk, mint kitüntetett személyekkel, minő dolgok esnek meg.

Amikor Ebessel sétálunk (mert aztán lett Ebes-korszak, Dezső-korszak, Botos-korszak is), már elhíresültek a kutyás kalandok; de Ebes biztosít róla, hogy már csak a neve miatt is baráti viszonyt ápol mindenféle kutyaszerzettel, egy cseppet sem kell féljek a társaságában. Tél vége van, a mindent elborító barnába beleolvadó hó, a latyak; kerülgetjük a pocsolókat. Ebes általában a tranzisztoros rádióját is hozza a sétára, fülére szorítja a Szokolt, és hallgatja a kívánságdélután, de közben löki a dumát, hadarva mesél a falujáróról, a haverokról meg a csajokról, a haverok csajáról. Valahol a domb alján járunk, Pázmánd felé, errefelé akadnak tanyaszerű épületek, messze mindkét falutól. Ebes állítja, hogy őrajta eb még nem fogott ki, úgy ért a nyelvükön, hogy elbír bármifélével. Így ballagunk, amikor egy kerítése nincs ház udvaráról újból csaholás hangzik fel. Ebes oda se hederít, valami jó kis Edda-számra ingatja a fejét, de én látom, hogy a dög nekiiramodik az udvarról, és lohol felénk. Ebes észleli rajtam a rettegést, int, hogy semmi pánik, majd ő elrendezi. Azt látom, hogy egy óriási komondorféle közelít felénk észvesztő sebességgel. Arcom színeváltozása miatt Ebes is hátrasandít, és felméri a helyzetet. Rohanjunk!, üvölti egyből, és a rádiót lóbázva futásnak ered, hosszú lábával pár pillanat alatt a közeli erdőszél menedékébe ér. Én is futnék, de az első lépésnél megcsúszom a sáros lében, és csodás egyszerűséggel hasra vágódom, bele a pocsolóba. A jobb karom alatt lesve figyelem, ahogy a kutya közelít, acsarogva ugat, valahonnan nagyon messziről pedig Ebes kajabál, hogy pattanjak már fel, és jöjjenek. Az állat akkor ér oda, fölém tornyosul, érzem a leheletét, az utolsó, vészterhes ugatás forrását a nyakamon.

De tényleg utolsó ugat. És csöndben marad, áll. Megszagolgat. Rám szuszog. Semmit nem csinálok, nem gondolok. Nem imádkozom. Nyitott szemmel fekszem, a szemüvegem kerete felett kicsit felfelé sandítva kivehetők Ebes homályló körvonalai, ahogy hús méterrel odébb áll, látom, hogy a szokott módon a füléhez szorítja a Szokolt, sőt, a nógatása is eljut a tudatomig. Méhes, gyere már, elkésünk a stúdiumról.

Megint hátranézek, mert nagy csönd lett. És látom, hogy az örült állat, mint ki jól végezte a dolgát, lustán, de megbékélve ballag visszafelé, haza, a tanyára, amit megvédt – tőlem.

Feltápászkodom, amennyire tudom, lerázom magamról a sarat, letörölgetem a latyakot. Ebes korhol, mért nem futottam jobban, arra, amerre ő. Tényleg menni kell, három is elmúlt már, és mi messzi járunk.

Eső és az eső alkotta sár. Mert azt is megtanuljuk, hogy a táj por vagy sár. Nagyon ritka, hogy ne a kettő közül valamelyikkel találkozni. De a sár az igazi útítárs. Amikor útra kell kelni, mert nem elég várkörözni, elücsörögni a bástya tövében lévő focipálya melletti padokon, elverni az időt valahol bent, az épületben bolyongva.

Menni kell, a sárban kell menni. Mert igazából csinált út nincs, vagyis ami van, az csak olyan út, mint a többi: aszfaltozott fekete csík jobbra és balra, a szerpentin, ami kacskaringózva rohan le a faluba, és a hátsó út, ahol a busz döcög fel velünk, ha Győrből így érkezünk. Ezek a fekete utak csak elindulni jók, arra való, hogy letérjünk róluk, és menjünk valahová máshová, úttalan útra. Húvösen fénylő, nedves tájat veszünk a nyakunkba, hogy elérjünk egy bizonyos pontig, amikor úgy kell döntenet, hogy most ne tovább, menni kell vissza. Fordulunk, és akkor szembesülünk vele, hogy milyen messze látszik-ködlök a torony, a mi iránytűnk csúcsa, hát ilyekezni kell. És egy idő után már

semmi sem számít, szántóföldeken át vonulunk öles léptekkel, ekevas által kifordított, húsosan fényes rögökre tiprunk, amelyek a cipőnkre tapadnak. Irdatlan koloncokat cipelünk magunkkal, minden lépés nehezebbé válik, hiába rúgnánk le magunkról a sarat, nem enged, mintha így akarná demonstrálni, hogy sárból vétettünk, neki jogai vannak, főleg, ha volt annyi eszünk, hogy letértünk a járt útról, és önként adtuk oda magunkat neki.

Végül lihegve kiérünk az aszfaltos útra. Felnézünk, a torony már óriásként magasodik fölénk, mindjárt fél négy. És itt rúgjuk le a sarat a cipőnkről, szinte meggyalázzuk az aszfaltot, kenjük-maszatoljuk rá a sarat, amit messziről hoztunk, megmutatván, hogy mi a teendő, ha el akarunk érní valahová, messzebb, mint amilyen messze az utak vezetnek, amikről annyit hallunk hittanon, misén; hát tessék, itt van, rajtunk nem múlik, szent sár, felkenjük vele az utat.

Rohanunk be a nagykapun, mindenütt ott marad a léptünk nyoma, dübögnek a cipők. Szól az első csöngetés, megérkeztünk megint.

Ősszel szüretelni megyünk a falusi téeszbe. Előzetesen komoly figyelmeztetést kapunk: úgy viselkedjünk és főképp dolgozzunk, hogy ez alapján fogják megítélni a pannonhalmi diákokat. És ez azért mégsem mindegy.

Egyszerre csípős és nedves őszi reggel van, amikor a nagykapu előtti keresztnél gyülekezünk, várjuk a téeszbusz érkezését. Viháncolunk a hideg ellenére, elvégre nincs tanítás; nekem, a városinak, aki sosem jártam még az októberi domboldalban, a súlyos tőkék között, maga a szüret szó különös belső zsidongást ad. A szüret csak jó lehet, bőség, az áldás, a jó bor ígézetével. A jó bor akkor is kecsegtetően hangzik, ha nem ittam még egy-két kortynál többet, meg első áldozásnál mártották bele az ostyát. De az mikor volt?

Kék Tisza-melegítőben szüretelek, a svájci bicskával, mert az menő. Nagyon klassz a szüret, úgy egy órán keresztül. Molterrel, Csúzyval vagyunk egy brigád, egy kisebb kádba kell dobálni a szőlőt, aztán ha megtelik, Molter és Csúzy cipeli a traktorhoz, ami a sor végén áll. Ott egy néni bejegyzi, hogy hányas brigád hányadik kiskádba ez. A baj az, hogy néha jön egy-egy gumicsizmás ember vagy nő, beles a tőkék közé, és már mondja is a magáét, hogy milyen pocsek munka ez, hé, a felit rajta hagyni, nem úgy van, tessék benyúlni rendesen, leguggolni, az Úristenit neki. Illetve nekünk. Feltételezhető volt, hogy nekünk van Úristenünk.

Deziré atya is melegítősen járja a sorokat, roppant mulatságos ebben a szerelésben, igazából nem is ő az, csak hasonlított rá, meg a hangja, az száll messziről; buzdít, nevel, figyelmeztet, szid. Mert hosszú a nap, és bár kapunk ebédet, amit tréncosi hoz, nem igazán vagyunk éhesek, telezabáltuk magunkat szőlővel, így egy idő után már nem marad szórakozás, mint hogy szurtos, ragadós kézzel hajigáljuk a szőlőt, ami a legnagyobb vétek. Erre külön felhívták a figyelmet, a szőlővel nem dobálózunk; ám nincs más választásunk, mint hogy dobáljuk. Deziré atya ide-oda lohol, hatalmas lábával kilép, lefűleli a dobálózókat. Fenyegetőzik, pár fiúnak meghagyja, hogy amint visszaérünk, azonnal adják oda az ellenőrzőjüket. Molterrel röhögünk, azért is belemászunk a szüretelő kiskádba, jól megtapossuk az utolsó adag szedést, a szürkületben nem is veszi észre senki. Sátáni vigyor terül szét Molter arcán, bizonyára az enyémen is. Nesze, morogjuk, te nyavalyás, de hogy pontosan mire vagy kire értjük, azt nem tudnánk megfogalmazni, mindegy is.

Lassan véget ér a szüreti nap. Addigra már a téeszbéliek és a diákok gonosz tekintettel méregetik egymást, külön csoportba verődve várjuk, hogy mehessünk. De nem jön a busz, így aztán az a döntés születik, hogy megindulunk gyalogosan a hegyre, nincs az olyan messi. Látjuk, ott magasodik előttünk, hiszen errefelé mindenhonnan látni. És akkor nekivágunk, magunk mögött hagyva a szőlőt, a hosszú sorokat, amelyek végén lebukik majd a nap, mintegy mutatván, hogy benne lakik minden szőlőszemben, amelyeket olyannyira nem becsültünk meg; mint ahogyan ezt a napot sem. Lihegve haladunk egyik dombról át a másikra, izzadunk, cipőnkre sár tapad, mintha menekülnénk.

És ezúttal nem onnan, hanem oda. Van ilyen is.

Aztán egyszerre tél lesz. A tél nemcsak hideget jelent, hanem a sötétbe burkolózó tájat. Ez a táj sötétben más, mint otthon, a korán sötétedő téli város, az utcák a maguk narancsos, hidegsárgás fényeivel. Itt minden egyneművé válik. Tömbszerűvé, ami mégis átjárható, hiszen ismerjük világos korából, és tudjuk, hogy a sötét utcácskái, ösvényei merre kacskaringóznak. A sötét is nagyon a miénk tud lenni, ettől a bizonyos tudástól, amit csakis az szerezhet meg, aki itt él, aki elég hosszan él itt.

És a tél hó is. Ahogy sötétből sincs efféle a városban, hóból sincs. Mindent betakar a hó, a táj fehérsége végtelen; amit csak ismerünk, mind fehérré változik, és egyben még csöndesebbé. Ha a bástyáról nézünk messze, vagy az arborétum felső útjairól, ebben a fehérségben minden mozgás, minden történés erősebben látszik, mint bármikor. Mintha csak bizonygatni akarná a tél, hogy ilyenkor is van létezés, az élet ugyanúgy zajlik, mint a tavasz és a nyár ringatásában, az őszi szelek szárnyán.

Ez a fehérség megilletődötté tesz, ugyanakkor mohóvá is, hogy birtokba vegyük. Beleszaladni egy ilyen tájba ugyanolyan, mint megtenni az első ceruzavonást egy fehér papíron. Bármilyen lehet belőle.

Túl sokat azért nem gondolkodunk, amikor megjön a hó. Első adandó alkalommal a szánkótárolóba vágatunk, és indulás lefelé. A természet szabta szánkópálya bátorságot követel, sőt vakmerőséget és technikai tudást. Négy év alatt négy szánkóm török ripityomra a gyakorlatozásban, de a cserébe kapott száguldó suhanás örökre megmaradt.

Az ajándékbolt elől indulnak a legbátrabbak. Itt a legmeredekebb a faluba vivő, természetkövekkel burkolt út, ami egyszer csak elágazik. Nagyjából egyenesen rohan tovább a falu felé, a lépcsősorral, amit ugyan hó fed, de azoknak, akik nem tudják bevenni a balkanyart, hóval együtt sem esik rajta kényelmes utazás.

Tomoryval vágunk neki, az én szánkómon. Tomory hasal, én a hátán feszítek, mintha lovon ülnék. Tomory ígéri, hogy a lelógó lábával kormányoz, ne aggódjak. Nekilódulunk, a fényesre csiszolt havon csak úgy repülünk, és pár pillanat után már látszik, hogy nem csak a kanyart bevenni nincs esélyünk, de még a havas lépcsősor felé sem sikerül Tomorynak elkormányozni magunkat, menthetetlenül robog felénk a téglafal. Tigrisbukfences mozdulattal vetem magam balra, a keményre szánkózott földre, mellettem pár centivel süvít el a mögöttünk indult csapat, mindenki torkaszakadtából ordít, a fal felé nézek, Tomory most rúgja ki oldalra a bakancsos lábát, hogy a becsapódást tompítsa, de hiába. Robaj, reccsenés, a szánkó léchulladék formájában szóródik szét a havon, Tomory meg kínban röhögve tápászkodik, kicsit húzza a lábát, szedegetjük a roncsokat. Néhányan mondják, micsoda állatok vagyunk, ezt mi is mondjuk egymásnak, meg-

van a véleményünk egymás szánkótudományáról, de közben azt érezzük, hogy milyen isteni volt, ha valamit itt isteninek lehet nevezni, akkor ez bizonyosan oda tartozik.

Az igazi nagy szánkómutatványokat Molterrel és Dezsővel produkáljuk, annak ellenére, hogy a műtét után a lábamban csavarok vannak, óvatosnak kellene lenni. A nagy eséseknél eszembe is villan, mit csinálnak bennem a csavarok, egy pillanatra látom magam előtt az ismerős röntgenképet, a csontomban keresztben álló, gyufaszál vékonyságú rudakat. De kit érdekel, hiszen hamar kiderül, van érzékem a szánkózáshoz, irányítani az egyre gyorsuló faalkotmányt, kanyarodni és megérkezni a célba, a horog végi töltésre, a falu határába.

A legnagyobb tudomány bevenni a kanyart, miután elsüvítünk a tanári lakások előtt. Ha ez megvan, egy kissé lankásabb rész következik, a horog eleje, a homokfalba vajt pincék előtt húzva el. Aztán megint meredekebbé és főképp kacskaringósabbá válik a pálya. Figyelni kell a kanyarokra, jobb, bal, nagy jobbos, aztán egy egyenes szakasz teljes sebességgel, majd megint jobbra, viszonylag élesen, míg ki nem futunk a lapos részre, ahol már az első házakat is látni. A horog állapotától sok függ, mert egy idő után jégpályává válik a kicsiszolt útfelület, amiről aztán letérni sem lehet nagyon, vezet a szánkót, mintha sínen utaznánk. Azért amíg ehhez a biztonsághoz eljutunk, akad bőven borulás, fának csapódás, roncs szánkó kézben való hazacipelése. Mert lefelé menet nemcsak az útra és a fákra kell odafigyelni, hanem a többiekre is, akik a horog aljából baktatnak felfelé, és bár igyekeznek kitérni a szembeszáguldó szánkók elől, ez nem mindig sikerül.

A felfelé vezető utak: a repülés és a sikeres megérkezés mámorában, lihegve tápáskodva fel a földről, és megkezdeni a gyaloglást visszafelé. Ez volt az igazi sport, ezek a tíz percek, negyedórák, amikor a szánkót magunk után vonszolva igyekeztünk fel, közben apróra kielemezve az előbbi lecsúszás minden egyes másodpercét, annak igézetében, hogy mindjárt felérünk, és újból nekilódulhatunk, még gyorsabban, még merészebben, még inkább átváltozva pannonhalmi diákból valaki mássá; akinek nincs is neve, nem érdemjegyeket szerez és levelezget a szüleivel, hanem csak egy villanás az arca, az egész valója, úgy létezik, hogy közben nincs is, nincs sehol, és ha valamire, akkor erre tud igazán büszke lenni.

Lyukasórában is rohanunk szánkózni, mindenki repül, borul jobbra-balra, míg Molterrel egyszer csak azt vesszük észre: magányosan ballagunk felfelé, a horog kiürült, és nekünk fel sem tűnt, lehet, hogy szóltak a többiek, hogy Molter, Méhes, mi van, ti nem jöttök?, és nem mentünk, mert részegek vagyunk a szánkózástól, lecsúszunk, aztán gyalogolunk vissza, akadozva, szinte hörögve tudunk csak beszélni az lelkesültségtől. És újra és aztán újra. Amikor kiderül, hogy már rég tart az oroszóra, akkor sem érzünk jeges rémületet, hogy most mi lesz. Ellenkezőleg, azt mondjuk magunknak, hogy most már mindegy, legalább egyet még csúszunk, de végül két menet lesz belőle, és csak utána vonulunk fel. Piros arccal, csapzottan lépünk be az osztályba az óra közepén, mindenki nevet, lesve, most mi lesz, de nem lesz semmi, mert Judit tanárnő elnézően mosolyog, és ezt kérdezi, Na, urak, kiszánkózták magukat?, és mi egy sóhajtással feleljük, hogy Igen, ki, Akkor foglaljunk helyet, int a padok felé a tanárnő, és mi helyet foglalunk, mert a helyünk végül is itt van, nem a horogban, alapvetően tudjuk ezt, csak néha ez az egész mégsem úgy van.

A horogban találkozunk először a cigányokkal. Ők is szánkózni jönnek, de sokszor nem is szánkókkal, hanem fura, házilag tákolt szerkezetekkel, pléhlemezzel, amire madzagot kötnek, és úgy igyekeznek lefelé. Hangosak ők is, vadul száguldoznak. Igazából sem-

miben sem különböznek a bencés diákságtól, mégis szemmel tartjuk egymást, lessük, ki mit művel, mintha a szánkózás tudományának is lennének különböző irányzatai, és esélyes lenne, hogy másképp szánkózik egy cigány és egy nem cigány. Egy-egy ütközésnél támad is némi nézeteltérés, ilyenkor kicsit kiosztjuk egymást, mennek az anyázások és egyéb szitokszavak felsorolása; nagyanyám hinni sem akarná, ő abban a hitben élt, azért lesz nekem jó ide járni, mert nem beszélünk csúnyán, olyasmit véletlenül sem mondunk a másikra, hogy „szamárr”.

Aztán veszélyes lesz a téli horog, mert két falubeli cigánylegény útonállásra adta a fejét. Beszélük, hogy belekötöttek a hegyről a faluba vagy visszafelé igyekvőkbe, pénzt kértek tőlük, és nem túl barátságos hangon. Mindez gerjeszt némi izgalmat a téli mindennapokban. Egyre-másra jönnek a történetek, ki milyen verekedésben vett már részt otthon, a falujában, és sokan tudorok benne, miképp is kell elbánni a cigányokkal: ki a szép szót ajánlja, mások, a nyírségiek, azt taglalják, hogyan kell fogni a bicskát. Kunda különösen nagy szakértője a cigánykérdésnek, az ő falujában egész cigánysorok állnak, és állítása szerint napirenden vannak a bicskázások, borotválások. Szinte kéjes gyönyörrel mesél Kunda a falujabéli gyilkosságokról, cigányokról, másokról egyaránt. Ahányszor visszatérünk egy-egy szünetről, Kunda rémségekről számol be széles vigyorral, mert igazából csak ezzel tudja kivívni az érdeklődésünket, a felgyújtott putrikról és a levágott gyerekfejekről szóló meséi még azokat is megállítják a hálóban egy pillanatra, akik sosem állnának szóba a büdösnek és féleszűnek tartott Kundával.

Először a negyedikes Gedeonnal akaszkodott össze a horog két új keletű rablóvezére, akiknek nevük is volt: Koca és Szuper. Vagánynak és félelmetesnek hangzik a két név, élénken el tudjuk képzelni, milyen lehet, amikor a horog egyik zugából élénk ugrik a két suhanc, és akkor lehet szaladni, vagy mindegy is, úgyis elkapnak, és jól összevernek. Ha a faluba akarunk lemenni ezentúl, erősen megfontolandó, hogy meg merjük-e kockáztatni a horogbéli utat, és mi lesz, ha jönnek ők ketten... Molterrel, Botossal ennek ellenére többször is megtesszük ezt az utat, mert biztosan érezzük, hogy mi úgysem botlunk Szuperékbe, de ha mégis, az csak kaland, és biztosan semmi bajunk nem lesz. Ijesztgetjük egymást, Né' má', ott jön a Koca!, vagy Fussunk, kolléga, az ott a Szuper!, de nem történik semmi efféle, ám még ezt is lehet mesélgetni a két stúdium közti kajaszünetben, hogy megjártuk a horgot, és *majdnem* jött ám a Koca és a Szuper.

Aztán elkapták a Kis-Vargát. Egy korán sötétedő téli délutánon jött a hír, hogy a Kis-Varga úgy járt, mint a Nemecek a Pásztorokkal, baktatott felfelé a horogban, és ahogy mindenki rettegő-izgatott képzületében élt néhány hete, ott állt előtte a Koca és a Szuper. A Kis-Varga megdermedt, valamit próbált a lelkükre beszélni, hogy Figyi már, fiúk... de nem sok foganatja volt, sőt lehet, hogy inkább felbőszítette őket, azzal főképp, hogy menekülni próbált. Nekiugrottak Kis-Vargának, aki bár védekezett, de esélye sem volt ellenük. Egyikük letépte a nyakában viselt aranyláncot a kereszttel, míg a másik a kabátját kezdte lerángatni róla. Kis-Varga továbbra is küzdött, inkább az életéért, mint a kabátjáért, amitől Kocák még inkább indulatba jöttek. Előkerült a kés is, amivel a kabátot vagdalták össze, szinte cafatokra, úgy, hogy közben végig a fiún maradt. Aztán arra jöhetett valaki, mert Koca és Szuper egyszer csak fogta magát, és elrohant. Kis-Varga reszketve, kifosztva érkezett vissza, és emellett már Deziré atya és az igazgató, Rikárd atya sem mehetett el szó nélkül: jelentették az esetet a rendőrségnek.

Vajon milyen lehetett a bűnüldöző szervek hozzáállása? Verik a bencés diákokat? Nem is árt, ha kicsit móresre tanítják a kis széplelkeket. Nem tudom. Jó ideig kerüljük a horog útját, nem akarunk Kis-Varga sorsára jutni. Bár nekem sosem volt aranyláncom, pláne nem kereszttel. Egy idő után elterjedt, hogy elkapták őket, és mindent be-

vallottak. Kis-Varga lánc is előkerült a szajréból, de kereszt nélkül. Nem bánjuk, hogy újból békésen lehet közlekedni a horogban, de az is biztos, hogy a hátralévő évek során egyetlen sétán sem marad emlegetés nélkül a két cigánylegény; attól fogva ugyanúgy hozzátartoztak a mi történetünkhöz, a hely krónikájához, mint bármelyik osztálytársunk vagy atya vagy akár maga Jézus Krisztus.

Télen találtunk rá a munkásbuszra. A szerpentin mellett, ahol az arborétum kerítése véget ért, a lenti parkolóban leállítottak egy ősrégi, sűrű Ikaruszt. Kereke nem volt, felbakolták, bent viszont minden épségben maradt, még a poros, kifakult függönyök is ott lógtak a picike ablakok előtt. Miféle kezek húzhatták el őket egy-egy utazás alkalmával, hogy ne süssön szembe a nap, vagy egyszerűen csak azért, hogy ne kelljen semerre nézni, mert néha jó, ha láthatatlanná válik, ha ilyen gyermeteg csel által is, a világ.

Csúzy idejében történt mindez. Ugyanis egyszer csak azt vettük észre néhányan, hogy Csúzy a vezérünk, és ennek örültünk. Csúzy volt a legifjabb a negyven fiú között, október elsején született, az ördög tudta volna megmondani, hogyan intézték el a szülei, hogy egy hónapos évvesztes léte elkezdhetette az iskolát annak idején. A dátumon kívül azonban semmi sem jelezte, hogy Csúzy ne lenne közénk való, az esze vágott, mint a beretva, különböző rémtettek kiötlésében is élen járt. Nagydarab, lomha mozgású, de ennek ellenére – tán épp az esze miatt – fürge fiú volt; morgolódos fajta, akinek mindig megvolt a különvéleménye mindenkiről. Nem fukarkodott a jelzőkkel; rühes nyomorék, bizánci cigány, ezek még az enyhébb kitételei közül valók voltak. Utóbbival a görögöket illette.

Csúzy valaki volt, összetéveszthetetlen, és olyan alak, akinek önállósága, sőt tán ez sem túlzás, a szabadsága volt vonzó. Egy idő után néhányan szerettünk Csúzy társaságában tartózkodni. Ilyen volt a busz is, amit kisajátítottunk magunknak a hétvégéken. Akkor nem jöttek a munkások, de az Ikarusz ajtaját nem zárták be, nyugodtan betelepedhettünk a hideg elől. Szombat volt, vasárnap volt, az elszabadulás egyetlen lehetőségei, hát menni kellett; de egyben hideg is volt, metsző szél, amikor a gallér mögé bújva, lehajtott fejjel sem lehetett sokáig bírni a szabad ég alatt. A munkásbusz ideális menedékhelynek bizonyult. Egy idő után teljesen ideszoktunk. Kártyát hoztunk, lecipeltük Ebes sztereó Hitachiját, és Barta, az egyetlen falubéli, aki a szerpentin mellett, néhány házzal lejjebb lakott, hozott kaját. Barta kiváltképp örvendett, hogy félig-meddig azt érezhette, hogy Csúzy bandájához tartozik, és ezt minden igyekezetével meg akarta hálálni. Csúzy despota módon rendelkezett Barta felett, úgyhogy ha levonultunk a buszba, Barta hamarosan egy dugig pakolt szimatszatyórral jelent meg, és kissé együgyű vigyorral leste, mint tömjük magunkba, amit szállított: kolbászt, sonkát friss kenyérral, csalamádét. Nem feledkezett meg egy üveg borról, ritkábban a pálinkáról sem. Ezek voltak Csúzy uralkodásának kiteljesedő pillanatai, ezek a buszbéli lakomák, és kicsit úgy is éreztük, hogy mindez neki köszönhető, Barta csak a mi kedvünkért nem prezentált volna ilyen traktát hétről hétre.

Mint ahogy semmi sem tart örökké, ennek is hamar vége szakadt. És nem azért, mert lebuktunk volna, vagy mert Barta ne akart volna többé kaját hozni. Más történt. Azt láttuk egy nap, teljes megrökönyődéssel, hogy a busz összes ablaka be van törve. Odabent még a köveket is megtaláltuk, amelyekkel a merényletet végbevittek. Teljesen érthetetlen volt ez az esztelen rombolás, úgy éreztük, sose jutott volna eszünkbe ilyesmi. Amennyire tudtunk, rendet raktunk, lesöprögettük a cserepeket az ülésekről. Úgy véltük, hogy a csapás ellenére sem futamodunk meg. Barta hozta a menázsit, és mi nekiültünk. De

olyan hideg volt, hogy kesztyűben is alig ment a kolbásznyiszitelés, még a néhány korty pálinka sem segített rajtunk, teljesen átfagyva, dideregve ültünk be a szombat délutáni csendesórára. Össze-összenéztünk. Csúzy járt jól, persze, közvetlenül a fűtőtest mellett ült, azon melegítette a pracliját, miközben néma szájmozgásából akkor is tudtuk, hogy végtelen belső elszánással szid valakit, aki bárki lehet, függetlenül az emberiség kultúrtörténetében betöltött szerepétől.

Néhányszor még elkerültünk a buszunk felé, mintegy ellenőrizve, megvan-e még, esetleg helyreállították-e, de nyilvánvaló volt, hogy az építkezés befejeztével a munkások is sorsára hagyták a roncot. Egy idő után eltűntek belőle az ülések, a hatalmas kormány, és természetesen letépkedték a függönyöket, hiszen ablakok sem voltak már rég, amelyek előtt elhúzhatta volna valaki – például egy a jeges télben csámborgó panonnhalmi diák, aki ezzel a felbakolt busszal utazott el innen a hétvégére, ki tudja, milyen messzeségekbe.

Tavasszal pedig kirúgták Bartát és Csúzyt is, Dezső pedig maga távozott. De ennek semmi köze nem volt a buszos kalandhoz.

Tavasszal a sár is más. A tél elmállása, kivérzése van benne. A tavaszi sarat nem bánjuk, friss földszagú lehelete van, nem halálos.

Míntha vetítene számunkra a természet, ahogy néha filmen lehet látni egy virágbimbó felsését, úgy mutatják be nekünk a körbeölelő domboldalak, mit tudnak. Bármelyik ablakon nézünk ki, azt látni, hogy az előző tekingetés óta is zöldebb, elevebb lett a világ. A gyümölcsöskert fái lassan felöltözködnek, és az alig pihenő szélben különös táncot lejtenek a mulattatásunkra. A Boldogasszony felé húzódó gerincen és a lefelé futó lankákon zajló fehér-sárga-rózsaszín forgatag az egyre dúsabb zöld közepette – illatát beszívva ez a táj ellenállhatatlan erővel szíppant ki bennünket az ezer tavaszt látott falak közül. Jön a feltámadás, ez adja az igazi szabadságot, az újbóli elszaladás lehetősége. Megint egy kicsit messzebb merészkedünk, a csábító illatok után loholva, kutyáktól sem tartva annyira, a tavaszi kutya más, mint a téli, most már csak jó jöhet, hát menjünk.

Cseresznyét lopunk az apátsági kertből, és amikor beköszönt az igazi meleg, pokróccal vonulunk ki a domb túloldalára, egy eldugott zugba napozni. Szól a Szokol, köpködjük a cseresznyemagot, rá sem kell gyűjtani a teljes békesség és öröm eléréséhez. Ez már nem is a *kibírás* életkategóriája, hanem egyszerűen a *lét*, ami adatik, és ami minden hókuszpókusz nélkül adatik, még csak kiérdemelni sem kell különösebben.

És mindig így ér véget a tanév. Ez az igazi bizonyítvány, amit ettől a helytől kapunk, a bizonyíték arra, hogy mindennek ellenére érdemlünk valami jobbat, valami sugárzót és meleget.

Azt, hogy milyen itt a nyár, sose tudnám meg, ha nem jönnék el egy hétre idegent vezetni harmadik után, augusztusban. Molterrel vagyunk ketten. Ketten jövünk-megyünk a kongó folyosókon, ketten alszunk a húsz férőhelyes hálóban. Ketten eszünk a máskor kanál- és tányérsörömpöléstől hangos ebédlőben. Mennyivel kedvesebbek a konyhás nővérek, majdnem őszinte az öröm az arcukon, amikor először felbukkanunk ebben a szokatlan időszakban. Visszajöttek egy kicsit?, így kérdik, mint aztán, a végső búcsú után sokáig, sok-sok éven át.

Visszajöttünk, és ámulunk, hogy ilyen is van. Ilyen szanatóriumi állapot. Itt.

Nyolckor kelünk, csak úgy, magunktól. A világosság miatt, mert függöny nincs az ablakokon. Betűz a temérdek fény, csiklandozza az orrunkat, szemünket. Viccelődünk

Molterrel, Kolléga úr, reggeli torna, sorakozó, egy-kettő... de csak nevetünk, milyen képtelenség is ez az egész, reggeli torna...! Kilenctől kezdődik a munka. Jönnek a népek megnézni, milyen is ez a hely, és mi mesélünk nekik, mint mindig, ráérősen, óránézegetés nélkül, csak mert úgy tartja úri kedvünk. Eltelik a nap, el is fáradunk, de ki bánja? Ezek a pillanatok a legkülönösebbek, amikor elmasírozik az utolsó csoport is, elhal a buszpöfögés, bezár az idegenforgalmi iroda, és olyan csönd lesz, mint év közben sosem. Lassan nyúlnak az árnyékok, aranyos fénybe mártva mindent és mindenkit, nemhiába mondják a konyhás nénik, Aranyoskám, egy kis repetát?, nem ám, mint máskor.

Molterrel sokáig kotyorászunk a sötétben, röhögünk mindenben, bőven fél tíz után, zeng kettőnk hangjától és kacajától a háló. Megidézzük azokat, akik most épp nincsenek itt, Bartától Zelkig, és Deziré atyát, voltaképp őt leginkább, mintha nem lenne teljes nélkülük az élet. Mert nem is az. Mi, itt fekvé, ők is vagyunk, és bár otthon vannak, szerte az országban, lám csak, bennünk laknak, és képesek még megszólalni is. Egy idő után csak egy-egy nevet kell mondani, és fetrengünk a röhögéstől, Jaj, kolléga úr, ezt nem lehet bírni... mondjuk egymásnak Molterrel.

Hát ilyen itt a nyár, most már tudjuk.

Amikor elpilledve csöndben fekszünk már, azt hallgatjuk, hogyan zümmög, zizeg, susorog az egész nyitott ablakú, hatalmas kolostor. Ha már imádkozni illenék, akkor így valahogy, ezen az érthetlenségében a leginkább érthető nyelven, hogy nyár van, szabadság van, és ez az isteni csoda.

Szuly Gyula

KÜZDELEM

*„Greift nur hinein ins volle Menschenleben!
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt,
und wo Ihr's packt, da ist's interessant.”*

(Goethe)

*„Markolj bele az élet sűrűjébe!
Mindenki éli, s alig érti egy,
bárhol ragadd meg, mindig érdekes.”*

(Sárközi György fordítása)

I

Könyörtelen dialóg önmagaddal,
nem is koronázhatná győzelem,
mert a vesztes is csak te magad vagy,
hósi tett nagy eredménye lenne
győzni, korszerűbb fegyverzetével
küzdő erősebb ellenségeden.

Csak felette, mert nincs már senki sem,
kibe nem csak hálni jár a lélek,
s egyképp vágy látni téged: vesztesen.
Te olyan tündérvilágban élsz, ahol
nem teremhet babért küzdelem,
ilyen közegben jaj a győzteseknek,
hol gyűlölnek a diszharmóniát,
azt is, aki békétlen magával,
úgy tekintik fertőző betegnek,
mint bélpoklost, amíg végre egyszer
célpontjában nyugtot nem talált.

Bűntudattal járó győzelem
után köttetnek békekötések,
erős kötelékből vér szivárog,
s nem hoz nyugtot még a béke sem.

Sok egymást űző nyughatatlan emlék
kísértetként hozzád hazajár,
veled töltsön délutánt vagy estét
néha, végül egész éjszakát,
és körötted mint a torreádor
lenget ingerkedve képeket,
s az életképek gazdag színeikkel
sok jó napot veled töltenek,
ha nem tudnak ösztönzőn hatni rád,
akkor írd: ez komédiának indult,
s nem éled meg mint tragédiát.

II

Ki csak cigánnyal hazafele,
elkísérje nótája az úton.
(Megvan az a nóta? Él vele?
Ha most énekl, mit jelentene?)
Lassan ment, mert hazamenni félt,
bár otthon őt már senki se várta,
csak mind rosszabb álmokat kínáló
olykor éneklő rugózatával
altatódalt kornyikáló ágya.
Még attól várt ringató mesét,
bár sejtette, mint lesz teli rémmel,
s a lelkére: sarkvidéki tájra
küld el irányvesztett utazót,
hogy a támaszpontját ott azon
a jégvilágon, benne megtalálja.

Annyiszor köszönt rád újra reggel,
ahányszor azt a nótát még fújod
ott, hol nem szállhat rá nótatabló,
s a régi úton még megtalálsz
elmosatlan, írott lábnyomod,
mert visszavár a máig sem csinált út,
olvasható vakírás van ott.

De hogyan szólt akkor az a nóta,
s milyen lenne itt, ha még ma szólna?
Új cigánnyal, más előadásban
nem ugyanúgy, mégis ugyanaz,
múlt időre visszaszólva, ma?
Ki mindég vészt s csak éjszaka huhukkolt,
tud örülni hajnalhasadásnak,
amikor nem húz fülébe a bánat,
az a régi hazakísérője?
Hogy ragad meg homlokán cigánynak
jancsibankó, megfáradt magyar pénz?
Faggatod magad: még magyar
az, aki nem szomorúságnak
adja meg a lógatott fejét?
Milyen magyar nóta ez cigánnyal,
ha örömet zengedez a dal?
Más gondja ez! Semmiféle gonddal
ne gondoldj már ennyi év után,
mit egynótás emberként megéltél.
mint aki csak birkózik magával,
nem találva még fogást magán.

III

Egy útelágazásnál már megállnál,
lelked jobbik része fárad el,
a benned háborúzó őseid
legjava óhajt fegyverletételt,
annyi feltételt se szabva ki,
amennyivel a többiek dühét
ha csillapítani nem is lehetne,
jó szellem tudná féken tartani,
de a lábhoz ejtett fegyverek
maguknak adnak ki tűzparancsot,
nem túrva megbékélést köztetek.

A Túloldal már bíróságon ágál
és kezén rád vád emelkedett,
míg ő nem köteles vallani,

mert önmagát is gyanúba keverné,
még eskü alatt is megteszi.

Most kellene nagy útra visszanézned,
és meglátnod néhány sebhelyet,
mely azóta behegedhetett,
több rád valló tanút nem találnak,
s mert okiratok vagy szemletárgyak
múltadat vádolva nincsenek,
bizonyíték híján felmentenek.
(Mért lenne jó vitézi bálba menni,
kitűzni hosszan rejtett érmeket,
ha már se dicsfény, se szégyenérzet
nem juthat így ki általuk
minden korszak örök vesztesének?)
A bírák magukban mondogatják,
ha tárgyaláson kívül szólanak:
„Olyan világos, akár a Nap,
hogy ez azt a cselekményt elkövette
s hiszi magának, hogy igazat mond,
mikor keményen, konokul tagad.”

Efféle beszédük tévúton jár,
kimutatva rossz nézésüket,
az kápráztat semmiből újat,
az igazlátást bennük megzavarja,
szemük alatt sötét karikákkal
a koromfekete szemükalja.

Ellenségeid se mind haltak el,
néhány nagyon öreg megmaradt,
fenne rád rég elvászott fogat,
egy élten át voltak jó barátok,
ez gazdagítja dühük sava-borsát,
bár indulatuk ettől még nagyobb,
hatástalan tüze nem lobog.

Jött idő: sok minden változott meg,
te ugyan nem, most is ugyanaz vagy,
aki voltál a sok évtizedben,
de az ő lelkük elfurcsulhatott,
ha sok ember vénkorára gyengül:
elragadják eszmények vagy eszmék,
s mint őrjöngő mániákusok,
a gonosszá lett vénembert keresné
rád irányított reflektoruk.
Ki az, akit eltorzított a vénség?
Nézzenek tükörbe: ők azok.

Jónás Tamás

ÚRKALAND

Korbács a perc, a másodperc galóca,
 éles penge az óra, vág a fény,
 bilincs a fényes csillogó karóra,
 a szerelem pirosuló vára kény.
 Ködökben állnak sánta, álmos örök,
 pazarló ifjak autója ragyog,
 azt álmodom, a Holdon hátradőlök,
 és nézem, hogy a földi film forog.
 S nézem a poros úrön át a rendet,
 hallgatom a kozmosz szűrt sikolyát,
 a Nap mögül egy kis istenke csenget,
 túri az ember vértés iszonyát.
 A háborúk csak robbanások innen.
 A békeidők szerelmes csaták.
 A szívekben dől össze egyszer minden.
 A holdról így lát ember, hogyha lát.
 Csak csík az idő, hullámos és érdes.
 A ködök mögött mélyfekete szél.
 A galaxis alatt egy tollas, mérges
 angyalka vadabb rendeket remél.
 Pozór viadukt minden féreglyuk csak,
 de nincsen rajtuk hasznos forgalom.
 A napszél kedves, mégiscsak arcul csap.
 S mint szárnyas ördög jön az oltalom:
 vad gyíkok szállnak át a holdi égen,
 a hatalomnak csendje sincs, de fáj.
 Itt nem viselkedhetsz máshogy, csak szépen.
 És minden szabadság kényes muszáj.

DÍSZTÁVIRAT

Reményt kapargatok, mint vart, a múltból, az emlékek nagy palotája áll.
 Borzas hajú leány az idő, gúnyol. S a halál áll némán az oldalán.
 Csöndet köpnek szívembe és a számba, két vásott, nem romló kölyök.
 Az élet tüsszentés, a halál nátha. S a lányok itt az ördögök.

Már csak nevet, ki régen úgy imádott, és reptette szíve sasmadarát.
 Más férfit paprikáznak már a táncok. És másnak nyögnek már az éjszakák.
 Nekem maradt a múlt, maradt a vénség. A kései felismerés.
 Kígyókéj, pap-pénz, siker, pávaszépség a szerelem nélkül kevés.

Horváth László Imre

NÉZD, HAVASAK A FÁK, TÉL VAN (II)

Kisregény

V

A Budán töltött két hónap után a bátyámnál húztam meg magam, a Kőbányai út melletti lakásban. Előttem költözött ki tőle egy haverja, aki még nyáron ment szét az élet-társával, és hosszú idő alatt talált csak saját albérletet. Balázs befogadott, kényelmesen éltem nála, közben a legrosszabb pillanatokban kérdezgette, mikor szedem végre össze magam, meddig kell még segíteni mindig, pénzt adni, mikor lesz rendes munkám, ezek a nőügyek is mire jók folyton.

Gyűlölöm a novembert, ezt a mostanit viszont már túlzásnak ítéltém, a szakítás, félig hajléktalanság és a moziban való napi végtelen ácsorgás és takarítás mint munka (nagyobb visszaesés volt, mint például az építkezés valaha is).

A költő barátom, akitől a viharkabátot kaptam kölcsön, elhívott egy koncertjére, ugyanis ütőhangszeren játszik, a Zeneakadémián végzett. El is mentem egy hét múlva. Nagyon alternatív volt, ütőhangszeres trió, indiai meg mindenféle szám. A végén egy saját darab, a „Beteg cimbalom”, biciklikereken a küllőket ütögette, olyan volt, mint az eredeti cimbalomzene, az íze nélkül. Szíven ütött, hiszen a mi dolgunk Annival szintén valahogy ugyanígy alakult át. A tönkrement szerelem, dallam és íz nélküli ritmus, fémes csengés, pontos bomlás, a hiány kristálypalotája, mégis folytatódik, nincs vége.

Mindig ez a novemberi, esőáztatta város. Szantsy Miklós könyvesboltban dolgozott (amíg ki nem rúgták, természetesen), aznap, mikor ez a sor bolyongott bennem, én meg az esőáztatta Budapesten, meglátogattam a munkahelyén. Lementünk egy cigarettára és kávéra valami éjjel-nappali elé. Mondtam Szancsónak, hogy nyáron lehet keresni Isten tekintetét az égen, ilyenkor nem, a szürke ólomburok elzárja. Aztán ismerős ment el mellettünk, egyik volt egyetemi szobatársam, pár hónapja bukott le, tele voltak vele a hírek, társaival kiraboltak egy pénzszállító kocsit. Nagy csomaggal sietett valahova, köszöntünk egymásnak, de nem állt meg. Valószínűleg éppen ment a börtönbe, a nagy pakkjával, évekre.

Akkor miért vagy itt?, kérdezte Anni. Mert szeretlek, mondtam. De én nem szeretlek, mondta. Ez néhányszor lezajlott az utolsó két héten.

Balázssal elvittük a cuccaim zömét, másnap felmentem Annihoz a lakásba. Mit képzelsz, azt hiszed, feljössz csak így kufircolni?, kérdezte méltatlankodva, aztán szeretkezünk. Egy hétre rá újra felmentem, akkor rosszkedve volt, odaadta a maradék cuccomat, nagy hátitáska teletömve, megsértett néhányszor, ahogyan csak lehetett. Fogtam

a csomagot, és távoztam. Felhívtam Szancsót, még mindig a könyvesboltban dolgozott, valamelyik plázában, átmentem hozzá, táskástul, nem volt kedvem és erőm egyelőre a hűgyszagú 9-es buszhoz és a kőbányai úti albérléthez. Mi ez a táska, kérdezte Szancsó. Benne vannak a maradék cuccaim, elhoztam Annitól. Aha, a szíved. Röhögünk. Aztán persze felidegesített, tudja, milyen ez, volt egy szörnyű szakítása a gimnáziumban. Ne hasonlítsd már össze. Persze, minden csak neked fáj, az én kamaszkori fájdalommal nem is számít. El akartad venni, együtt laktatok? Nem, de most nem erről van szó.

Szancsó végzett a munkával, elmentünk sörözni, meséltem neki. A „nem szeretlek” és „miért nincs benned büszkeség” Anni-monológok kapcsán kifakadt, hogy tűrhettem ezt, hogyan mondhat ilyet valaki. Neki is hisztérikus barátnői voltak, tömegoszlatási fegyverként lehetne használni őket: egy törekeny kis nő, összeszorított szájjal, a több ezer tüntető vagy futballhuligán megtorpan, a hangadók félve kérdezik, „mi a baj?”, mire a lány, „semmi” (esetleg toppant egyet), és mindenki fejvesztve menekül.

Másnap találkoztam Annival, áthívott, főzött valamit nekem (a fagyasztóban maradt hús). Kérdezgette, mit szólnak a barátaim az egészhez, mondtam, semmit, sajnálják. De téged nem hibáztat senki? Nem, miért tennék. Mert őt mindenki kiosztja, hogy mit gondolt, látható volt, mi lesz, köztünk semmi értelme semminek. Addig kérdezgetett, míg elmondtam Szancsó véleményét, hogy miért tűrtem meg nyeltem én itt. Akkor sírni kezdett, hogy miért, ő talán nem tűrt, meg hogy ebédet csinált nekem, azt is próbáljam eltűrni. Mindig vita volt a főzésből, Réka és az élettársa nevettek azon a történeten, mikor beállítottam egy kiló karajjal, hogy Anni ebből csináljon ebédet. Na, hát mi addig jártunk volna, mondta Réka az élettársának, én is elhagytam, mondta Anni (de erre már nem figyeltek, ahogy mesélte). Persze kérdés, hogy miért gondolták, hogy ők egy-egy angol királynő, akiknek derogál a főzés.

Mások még októberben mondták, hagyjam ott Annit, felejtsem el, így nem lehet élni, hogy egyik este jó, a másik este pokol, a magánélet nem lehet orosz rulett. A szakítás után pár nappal kimentem Hegedűs Bandihoz az egyetemre, beszélni vele meg berügni aznap este is akárkivel. Bandi nem finomkodott. Ez a nő már nyáron teljesen meg volt zavarodva, ami érthető is, harminckét éves, ott áll gyerek, férj nélkül, ebben a korban. De ennek ellenére az, amit csinált velem, érthetetlenül aljas, hogy elhatározza, teljes egészében és tudatosan lebont egy emberi kapcsolatot, mert épp nem megfelelő a számára. De nem sok dobása van, talál valami suttyót, aki elveszi, és úgy bánik vele, mint egy kutyával, én kereselem a pénzt, nem pofázol vissza, mi az, hogy nincs vacsora, mi az, hogy nincs kedved, meg se fogja kérdezni. Mondtam Bandinak, inkább hagyja abba, már én sajnálom Annit, attól nem lesz jobb. A legkínosabb mindig az volt, amikor féltettem, segíteni akartam neki, vagy támogatni, és ennek kapcsán zavart el.

Hétköznap sosem ért rá, akkor nyugodt lehettem, szlogent is láltam ennek, Anni-mentes napok, amikor szivárgott el belőlem, mint valami méreganyag, és lassan kezdtem megnyugodni.

Két héttel később megint nála voltam, rosszindulatú volt, hideg, valamiért mégis ott maradtam (gondolom, vártam, hátha oldódik, és pár órával később szeretkezőnk). Mesélt Krisztiánról, minden harmadik mondat után bocsánatot kért, hogy folyton erről beszél, már ő is úgy unja, ne haragudjak. Krisztiánt nagyon megviselte a kemoterápia, nem javulnak az eredményei, a szervezete viszont rohamosan megy tönkre, hullik a haja, csontsovány, ezernyi mellékhatás miatt szenved. Már három hónapja beteg, és nem tudják levinni a lázát, három hónapja lázas. Be van zárva a kórházba vagy a szobájába, nem tud kimozdulni, jártányi ereje sincs.

Elszégyelltem magam, hogy én itt lángolok, ő meg egész más miatt tönkremegy, mondtam, hogy számítson rám, hogy segítsek, másnap írtam neki levelet, hogy milyen erős, és én milyen büszke vagyok rá, meg hogy mellette vagyok. Írt, hogy nagyon köszöni, sokat jelent, jólesik. Aztán felhívtam, persze telefonon nem nagyon lehet beszél-ni, azért felhívtam másnap is. Letorkolt, inkább hagyjam békén, aztán írt, hogy mi szakítottunk, ne hívogassam, ez így nem működik.

Még a Kőbányai úton laktam, pár nappal később költöztem át az Akácfa utcába. December elején vittem Anninak mikuláscsomagot, mondta, hogy jó lesz nekem az új albérlet, a belváros közepén, úgymint szeretem az ilyen lepattant helyeket, ahonnan minden tíz perc sétára van.

Már az Akácfaban laktam, amikor végül elegendő lett belőle, és nem kerestem többé. Eltelt egy hét, kettő, a harmadik is. Hívott szilveszterkor, talán előtte, bólogattam a telefonba, meg hümmögtem. Tudtam, mit akar, mit kéne mondanom hozzá, és ha nem mondom, semmi sem lesz. Nem mondtam semmit, hamar letette.

Nagyon szerettem az új helyemet. Akácfa utca, a Dob és a Király utca közti szakaszon egy gangos bérház, az Ötvenhetes számú italbolt nevű kocsmá és nyergőgépcentrum mellett közvetlenül, a földszinten hangos cigánycsaládokkal, sok nyugdíjossal és néhány külföldivel. Interneten találtam, elmentem megnézni, a leendő lakótársam fogadott, megmutatta a szobát, mondta, hogy eddig minden érdeklődő visszamondta, mert körül-néztek, és elborzadtak. Nekem tökéletes, nem is drága, központban, saját, nagy szoba. A lakótársról kiderült, hogy inkább csak szembeszomszéd, nagyon ritkán összefutot-tunk a konyhában. Valami műszaki ember volt, meg élsportoló, nem dohányzik, nem iszik, túl sok közös fórumunk tehát nem akadt összebarátkozni, nem is volt erre nagy igényünk.

Berendezkedtem félig-meddig, kivettem néhány festményfénymásolatot meg fekete-fehér fényképeket, egy kis polcra a relikviáimat: családi fotók, kisgyerekként a testvé-reimmal, felnőttként valami esküvőn öcsémmel és bátyámmal, ahogy épp a nőket szem-lézzük, szüleim otthon a dunai komp előtt nagyon szép fényviszonyokban. Anyai nagy-szüleim esküvői képe, tróger hegedűművész dédapámról készült képeslap (hátoldalán gátlástalan szerelmes levél dédanyámnak, akit otthagytam nagyapámmal, aki így tör-vénytelen gyerek lett), két-három évesen én magam, még szemüveg nélkül, ráncok nél-kül, tejszöke gyerekarca, valami balatoni mólónál hunyorog a napba.

Mikor először beléptem a szobámba, láttam egy elborzasztó bútort: régi, ócska öltö-zőszekrény tükörrel. Végül ez lett a legjobb darab, ahol a nő piperéi lennének, oda rak-tam a könyveimet. Fölöttük tükör, kopott, valami rozsdaféle volt rajta. Egy dupla ágy, ahol aztán nagyjából egy évig egyedül feküdtem, két szekrény, rozszant, hullámos par-ketta, íróasztal, számítógép, kényelmetlen szék, egy imbolygó kisasztal, amin enni szok-tam. Recsegték-ropogtak a tárgyak és a falak a sötétben, elalvás előtt, ahogy minden jóra való, régi bérházban, mint a zajló jég, kísértettel akkor még nem találkoztam, bár annak általában elég voltam én magam.

Új munkám is lett, adatrögzítés. Tanítottam egy iskolában, és végignéztem, ahogy bezárták, most egy olyan kórház kartonjait segítettem számítógépre vinni, amit szintén bezártak tavaly. Az új munkahely alig száz-kétszáz méterre volt a régi iskolától, maga a bezárt kórház. Több százezer embert kezeltek ott eddig, évente több ezret, valószínűleg tehát nem fog hiányozni senkinek. Egy ötszintes épület második emeletén (a volt uro-lógiai osztályon, ezen sokat neveltünk) rendezkedett be a cég, asztalok, számítógépek, egy kis konyha, amit használhattunk. Amúgy a kihalt kórház, amit folyamatosan rá-moltak szét.

Zombiknak hívtuk a munkásbrigádokat, akik pakoltak. Már reggel búzlóttak a szesztől, rondák voltak, szinte félelmetesek. Zárnunk kellett az ajtót, mert mindent loptak. Egyszer a mi részlegünkben kóboroltak négyen, kérdeztem, mit keresnek, segíthetek-e, mondták, csak körülnéznek, hogy „ki kié, meg mi mié”. Még a falból is kilopták a részcsöveket meg a kábelt (utóbbiról a kórház udvarán égették le a műanyag borítást). A főnökük egy volt ávós tiszt, aki Ibolya elmondása szerint azzal viccelődött, hogy rámutatott a kórlapok halmaira, és azt mondta, ezek között biztos van olyan, akit ő ölt meg. Úgy is nézett ki, mint ahogy egy ávóst elképzelsz az ember, méregető tekintet, vágságyom a szájánál, jellegtelen arc, kígyótekinet, ami érdekes módon a szomorúságra emlékeztet, „én magával vagyok, mondjon el mindent, ne keverje magát bajba, könyörögök”, már csak a jelenléte is, mint egy állandó kihallgatás. Vigasztalt valamennyire, hogy a felettesei úgy bántak vele, mint egy kutyával, és dühített, hogy egyáltalán létezik, mintha arcul köpnének. Danival terveztük, hogy meggyilkoljuk, nemes bosszút állva az áldozataiért, ebből persze aztán nem lett semmi.

Ibolya, a kisleányunk, tipikus belvárosi lány, doktorit végzett munka mellett, gazdag szülők egy szem csemetéje, saját lakással, azért kapott a cégnél koordinátorállást, mert Imre, a valódi főnökünk, egy ötven fölötti, ősz, szakállas, szemüveges kisegér, szerelmes volt belé, persze rebesgették, hogy szeretők. Imrének volt felesége és egy értelmi fogyatékos fia, akinek Dani anyja volt a tanára, innen az ismeretség, így kerülhetett Dani a céghez. Már majdnem egy éve volt a cégnél, amikor nekem is segített odajutni (időlegesen megmentve az életemet).

Szórakozott voltam még, akkor kezdtem újra egyedül, és nem is volt egyértelmű, hogy újrakezdem, egyelőre nem hittem el. Ez is megszokás kérdése, én meg addigra éppen Annit szoktam meg. Akivel olyan rövid ideig voltam együtt, hogy a vége felé kezdhettek csak megszokni, akkorra viszont bebizonyosodott, hogy míg én össze akartam csiszolódni vele, ő inkább el akart tüntetni maga mellől, lebontani, megszüntetni.

December közepére elfogadtam az egyedüllétet, kezdett könnyebbé válni, elvileg az sem érdekelt, ha Anni néha felhívott, holott tudtam, mit jelent, mennyire hiányzik neki. Karácsony előtt elmentem egy filmrendező barátomhoz, Martinhoz borozni, nála talákoztam egy lánnyal, aki nagyjából a nővére volt. Hamar összebarátkoztunk Zitával, végül mindketten Martinnál aludtunk, együtt egy elég keskeny ágyon, viháncoltunk és csókolóztunk. Martin fent feküdt a galérián, és hajnalig be nem állt a szája, gyermekori élményeiről beszélt, meg mindenféléről, mialatt mi Zitával lent mulattunk.

Korán reggel keltünk, Zita mondta, meghív kávéra meg péksüteményre, el is mentünk a Rákóczi pékségbe, beszélgettünk, aztán elváltunk (valójában kínkeserves volt az egész, mert a másnaposságtól végig örültem csikart a hasam). Féltem a kanapé felhalmályában, hogy bizonyára csúnya ez a lány, hogy csak így itt vagyunk, és hát harminchat éves, ahogy elmondta tegnap, mégis, ahogy felkeltünk és kiléptünk a napra, egy francia kisasszonyt láttam magam előtt, kék szemű, fekete hajú, csinos, a legizlésebb nő, akit eddig láttam, finom ruha, finom smink. Nem nagyon kellett megjátszani magam előtte, ez nem is volt baj, mert én magam úgy nézhettem ki akkor reggel, mint egy loncsos korcs kutya, akit most gázolt el egy kamion.

Másnap talákoztunk, elmentünk moziba, aztán a lakására, nála aludtam. Kiderült, mégsem tetszik eléggé, valami hiányzik. Később mondta, hogy régen találkozott olyan emberrel, mint én, akivel ugyanabból a világból érkezett. Igaz lehetett, mégis úgy éreztem, hogy semmi közöm hozzá, nem érzek semmit. Ezt az állapotot pedig gyűlölöm, hidegen trappolok valami nő életében, aki nyilván annál jobban vonzódik hozzám

(valószínűleg a karakteremmel és a pattintottkő-arcvonásaimmal is jobban összhangban van ez a hozzáállás). Gyorsan, kedvesen szakítottunk. Nem volt köztünk harag, ezért is kellett gyorsan lépni, ilyenkor még nem lehet valódi harag, a történet nem tart sehohol.

Pokoli karácsonyom volt. Örültem, hogy nem keveredtem a Zita-ügybe, amellet viszont nem tudtam még aludni sem Anni miatt. Eszembe jutott, ahogy szeptemberben ültem valahol, és arra gondoltam, milyen szép lesz a karácsony Annival, ettől kezdve milyen szépek lesznek az ilyesmik, hiszen együtt vagyunk. Most csak túl akartam élni, persze ez otthon nem volt olyan nehéz, ettem, aludtam, ültem, feküdtem. Szomorú voltam, folyton ő járt a fejemben. Azt hiszem, írtam neki, hogy kellemes ünnepeket, vagy valami minél semmitmondóbbat, ő hasonló választott, nem akartuk egymást visszakereszteni az életünkbe.

Pesten újra találkoztam Zitával, azzal a felütéssel, hogy kellene a történetei. Mesélt is, például kétszer is felajánlották neki, hogy kitartott legyen, kap lakást, csak ha az illető (idősebb, gazdag, külföldi úr) éppen az országban jár, álljon rendelkezésre. Nem fogadta el, akárhogy győzködtek, még a barátnői is ágáltak, gondolkodjon már, ne legyen hülye, visszautasít egy ilyen jó ajánlatot, nevére írt lakás stb. És a nagy szerelmek, hogy harmincéves korában otthagytott egy sokéves kapcsolatot, mert kihűlt, utána valami önző baromba szeretett bele, aki egy-két évre rá elhagyta, ő meg összeomlott, elment egyedül Rómába, minden félórán megállt, és leült az utcán sírni.

Kávétunk a Puskinban, aztán elmentünk hozzá filmet nézni, Fellini *Amarcord*-ját, boroztunk is, csokolózni kezdtünk. Azt mondta, két ember vagyok; egyik, aki gondolkodik és fesheng, a másik meg, aki csak úgy van, és nagyon jól elvan. Nála aludtam megint, szeretkeztünk. Semmi különös, amolyan kedves dolog inkább, aztán másnap is, ebéd után, volt kedve hozzá, nekem kevésbé. Másnap rosszul lett. Említette, hogy tavaly valami cisztát vagy daganatszerűt találtak a méhében, ami aztán hirtelen eltűnt, ezt csodának élte meg. Most fáj mindene. Következő nap szilveszter volt, felmentem hozzá délután egy pezsgővel. Addigra jobban volt, viszont ólmossá, zavarttá, szomorúvá vált kettőnk közössége, örültem, hogy leléphetek máshová, egy házibuliba. Győr környékére indultam egy kulcsos házba, persze jó lett volna látni ősrégi barátaimat, akiktől elsodrótam, de reggel felhívt Szancsó, hogy inkább csak ugorjunk át a körút másik oldalára öt perc alatt, költő ismerőseink jóval költséghatékonyabb házibulijába.

A buli előtt elmentem sétálni. Nem volt túl jó hangulatom. Kaptam egy üzenetet Zitától (előtte írtam neki, hogy „kedves Mademoiselle, ne legyen szomorú”), írta, hogy „Monsieur, inkább felejtse el, au revoir”. „Hát jó, ha ezt akarod”, káromkodtam el magam az utcán, és ballagtam tovább. A házibuli lapos volt, hamar berúgtam, és távoztam.

Másnap átmentem Kelenföldre a húgomhoz regenerálódni. Előtte felhívtam, és követeltem, hogy főzzön lencsét, viszek hozzávalót. Kivettünk filmet is, amit régóta meg akartam nézni (végül elég unalmasnak bizonyult).

Zita közben felhívt, nem úgy gondolta az üzenetet, beszéljünk, találkozni akar velem. A húgom nagyon aranyos volt, a háttérből hőzöngött, most mit képzelsz ez a nő, mit akar, úgy kellett rámordulnom, hogy fejezze be, hallatszik a telefonban. Megígértem Zitának, hogy holnap találkozunk.

Írt Anni is, nincs-e kedvem felugrani hozzá dumálni. Lefordítva ez azt jelentette, hiányzol, könyörgök, gyere át. Így is vacilláltam, de aztán írtam, hogy jó, mindjárt ott vagyok. Átsétáltam a régi lakásba.

VI

Ezek a találkozásokon mindig várnom kellett, végigvártam az első órákat. Alapvető stratégia egyébként is, hogy az ember ott felejtí magát egy-egy nő mellett, és történik, aminek történnie kell. Tervezetés vagy bármi aktív ötlet általában katasztrófához vezet. El kell ücsörögni, szellemesen, odafigyelően, idővel úgylis haladó irányú mozgást kezdünk majd végezni egymás felé. Ha ez nincs magától, lehetőség szerint jobb venni a kalapot, és távozni.

Most kicsit más volt, minden ambíció nélkül mentem Annihoz, akkor már négy hete nem láttam, kezdtem kigyógyulni belőle, elfelejteni, mint amikor egy káros szenvedélyt tesz le az ember, és a leszokásban már eredményei vannak. Azonkívül egy napja keltem ki egy másik nő ágyából. Ennek ellenére persze csurom egyedül voltam, unatkoztam, üres volt a világ, bármi jobb ötletnek tűnt, mint hazamenni az albérletembe. Tipikus január elseje, fából vaskarika nap, semmi haszna.

Beléptem, köszöntünk, valamit kínlódtunk egy óráig, mire beszélni kezdtünk. Sejtette, hogy nóm lett, mert nem kerestem, aztán meg kimért voltam a telefonban (valamilyik ismerőse látott a Puskinban Zitával, Anni nagy vagányan még gratulált is a telefonban néhány nappal később, hallja, hogy mindenféle nőkkel kávézom). Nem akartam mesélni Zitáról, de végül kiszedett belőlem sok mindent. Még azt is a fejéhez vágta, mikor megint valami elképesztő leereszkedő sértést mondott, hogy attól a nőtől két óra alatt több szeretetet kaptam, mint tőle fél év alatt. Erre elsírta magát, közben mondta, felejtsen el az „intellektuális szerető” státust, amit egy órája ajánlott, ezek után. Megvontam a vállam.

Már egy órája is furcsállottam, általában is a nagy teóriáját november óta, hogy legyünk szeretők: maradjunk barátok, és feküdjünk le néha. Pedig ha tudnám, milyen szerencsés vagyok. Használjam ki őt. Egy fiatal írónak nem is lehet ilyen szerencséje.

„Intellektuális szeretők”, akkor még megálltam, csak pár héttel később kérdeztem meg, mégis mire gondolt intellektualitáson kettőnk közt? Mikor még együtt éltünk, hamar feladtam, hogy megosszam vele a világot, nem azért, mert ostoba volt hozzá, hiszen képtelenül okos és érzékeny tudott lenni, csak ingerülten és megvetéssel szemlélte az egészet, nem hitt bennem. Vele csak a saját szája íze szerint lehetett filozofálni, kizárólag a saját ritmusában, akkor minek erőlködjem.

Nem értette sosem, miért nem lehet velem beszélgetni, miért hallgatok három napokat. Miről beszélgessek veled? Ezt a kérdést persze nem tettem fel. Ha intellektuálisan akarok csevegni vagy akármiről komolyan beszélgetni, találkozom a barátaimmal, ismerőseimmel. Huszonhat évesen, egy hat évvel idősebb, temperamentumos nővel, aki ráadásul tanár, és ezt soha nem tudja levetkőzni, elég bosszantó csevegni.

Egyszer például megemlítettem, milyen jó könyv az egyik történelmi monográfia, amit épp olvasok. Elalvás előtti cirógató összebújás közben mondta, hogy beszéljek valami ilyesmiről. Kérdezte, miért egy amerikai írja meg a huszadik század történetét. Mondtam, szerintem angol. Mindegy, akkor is. Vitatkozni kezdtünk. Én vagyok a történész, nem ő, én sem oktatok ki a kövekről meg ásványokról, mert ő meg földrajztanár. Elkezdte magyarázni, mi a különbség a kő és az ásvány között. „Figyelj csak... érted?”, ilyesmiket fűzött bele, bármit magyarázott, mintha egy kisgyereknek mondaná (én addigra elfelejtettem, milyen tanárnak lenni). Míg együtt éltünk, összeállítottam neki a kifejezések listáját, amivel hisztériázást szokott kezdeni („Ne merészed”, „Úristen, ezt nem mondod komolyan”, „Azonnal ismételd meg” stb.).

Január elsején így teltek az első órák. Legyünk intellektuális szeretők. Nem, azt is felejtsem el. Vonogattam a vállam, elhevertem a kanapén. Boroztunk tovább.

Anni elmesélte a karácsonyát és szilveszterét, itthon töltötte egyedül az albérletben mindkettőt. Karácsonyra kiengedték Krisztiánt a kórházból, vele volt, de a fiúnak vissza kellett mennie huszonhatodikán. Anni hónapok óta járt hozzá mindennap. Az első órában csak felszínesen említette ezeket. Valójában mindig akkor indult érdemi beszélgetés köztünk, amikor Krisztiánról kezdett mesélni, annak alapján lehetett csak tudni, tulajdonképpen ő maga hogy is van.

Krisztián nagyon rosszul volt, nem használt semmi kezelést, mindegyik csak legyengítette. Sokszor nem tudott lábra állni, iszonyúan lefogyott, „mint egy auschwitz-i fogoly”, ahogy Anni mondta. Amikor bent volt nála a kórházban, megfürdette, ápolta, cserélte az ágtyálát (anyám egyszer kínjában azt mondta Anniról, örüljek, hogy nem ő lesz a feleségem, nem lenne belőle jó anya, akkor elmeséltem neki, hogyan beszélt Anni a telefonban Krisztiánnal, általában hogyan viselkedik vele, tehát pontosan tudom, mennyire jó anya lenne, ez az egyik, ami igazán fáj az elvesztésében).

A munkahelyemen, egy másik, már bezárt, lebombázott kórházban, a számítógép előtt, egész napos adatrögzítés közben végig zenét hallgattunk. Viszockijt is, „Menyasszonyom tisztességgel elsirat majd”, ez Krisztián száma volt. A vers ugyan az életfogytiglani börtönről szól, mielőtt bevonul valaki, megsiratja a menyasszonya, barátai megfizetik az adósságait, még az ellenségei is isznak egyet rá, aztán csak faltól falig van a világ, csak a rácson túl az ég, az az övé. Krisztián élete pontosan ez volt, bezárva egy szobába, a lakásába vagy egy kórterembe, bezárva saját összeomló testébe. Maga a pokol, hiszen imádott túrázni, utazni, eljárni mindenféle programra, bulira. A külvilág éltette, soha nem szállt le a saját mélyrétegeibe, vagy keresett olyasmit, amivel azt eléri, inkább mindig a könnyebb felé haladt, kifelé. „Menyasszonyom...” Emlékszem, amikor felmentünk Annival a régi lakásukba, nyáron, már velem élt, megmutatta a gyűrűt, amit három éve kapott Krisztiántól, még valami apró gyémánt is volt benne. Végül nem hozta el, ha már egyszer visszaadta (kérdte tőlem, „szerinted?”, nem mondtam, ami először eszembe jutott, hogy hozd csak, bevágjuk a zaciba, biztos ér valamennyit, inkább, hogy persze, hagyj itt, így helyes).

Ahogy komorodott Krisztián betegsége, Anni végül újra a menyasszonya lett. A fiú sokszor volt lelkiileg is mélyponton, ilyenkor a nő mindig mondta, mennyire szereti és fontos neki. De erre egyszer Krisztián úgy válaszolt, hogy sajnálja, de nem tudja viszonzni, ha felgyógyul, akkor sem lehetnek már együtt újra. Anni ezen nagyon megbántódott, ő sem így gondolta, és sértő volt ezt hallania.

Én féltékeny voltam, emiatt Anni dühöngött rám, mégis, hogy képzelem. Mikor ráadásul Krisztián elmesélte neki, hogy biztos a gyógyszerek miatt, de egyszerűen megszűnt szexuális lény lenni, meg sem fordul a fejében. Nem is erre voltam féltékeny, a szó sem megfelelő, kis léptékű ahhoz, amit éreztem és tudtam, és szenvedtem tőle. Nem akartak újra együtt lenni, de a dolog természetéből fakadóan biztos vagyok benne, hogy egymásba szerettek: fürdetni egy beteg testet, vigyázni a másakra, aggódni, mindez sokkal több, mint bármilyen szerelem. A kapcsolatuk mélységéhez, amit a szituáció generált, már nem járult volna hozzá különösen, akár ha le is fekszenek egymással, vagy ha valahogyan végül mégis lefeküdtek egymással.

Krisztián rohamosan fogyott, végig lázas volt, halmozódtak a kezelés mellékhatásai, nem volt étvágya. Groteszk tünetei voltak, például két hétig folyton viszkedett a bőre, vagy állandó székrekedése volt, egyszer hízott három kilót, aztán elment vécére, és rö-

tön visszaállt a súlya, az ilyesmin már csak röhögtek. A hetek nem javulást és nem reményt hoztak. A dolog nem félelmetes és kellemetlen volt már, ketten kezdték járni a halál árnyékának völgyét. Amikor én január elsején Annit hallgattam, Krisztiánnak már mindene fájt. A legtöbb dolog, például a csípőcsontja, azért, mert azt is megtámadta a rák. Gyakorlatilag morfiumon élt, ha nem kapott négyóránként egy-egy adagot, őrzöngött a fájdalomtól.

El sem tudtam képzelni. Munka közben meg úgy általában sokat gondolkodtam róla. Addig jutottam, hogy milyen lehet a kórházi ágyon hetekig feküdni, ilyesmi velem is előfordult gyerekkoromban, műtétek után, bezártság, egyedüllét, nappal órákig nézni a felhőket a kórházablakból, éjszaka tompán tűrni a semmit és a félelmet, álmatlanul a sötétben. Ugyanez érett, felnőtt embernek hónapok óta, sokkal nagyobb és állandó fájdalommal, szemközt a halállal. Nem tudtam elképzelni.

Krisztián valóságérzékét lassan lebontotta a betegség állapota. Anni mindig vitt neki nagyon drága bioételt meg mindenféle magazint (kiderült, hogy a fiú szereti a történelmet, ezt nem is tudtam addig). Krisztián elfelejtette, hogy a dolgok pénzbe kerülnek. Neki maradt tartaléka, ideiglenesen leszázalékolták, és, micsoda szerencse, mivel mániás depressziós apja mindig életbiztosítást adott neki karácsonyi ajándékként, most fizetett a biztosító: ez a fajta rák már egy bizonyos kategóriába tartozott. Anni sosem említette a pénzt, pedig néha nehéz helyzetbe került az ápolás költségei miatt, egyszer aztán az egész véletlenül valahogy kiderült, Krisztián szegény nagyon szégyellte magát, Anni is. A fiú amúgy is restelkedett, mindig megköszönte a törődést. Sokszor persze nem tudott úrrá lenni a haragon és kétségbeesésen, és ilyenkor Annin töltötte ki, hiszen ő volt ott. Sokat veszekedtek, Krisztián sokszor volt elviselhetetlen, mindenbe belekötött, mogorva lett, keserű.

Amikor decemberben hazaengedték, Anni felment hozzá, maga is mélyponton. Krisztián takarítani akart a lakásában, nyilván Anni tudott mozogni egyáltalán kettejük közül, de sehogy se volt jó, amit csinált, Anni meg valójában egyáltalán nem akart takarítani, egyszerűen csak lenni, megnézni egy filmet vagy valami, összevesztek, üvöltöttek egymásra, aztán Krisztián talán sírt is, hogy mennyire elviselhetetlen ez az egész, hogy ennyi mindent kell Anninak tenni, ne haragudjon, hogy belerángatta.

Rólam is azt gondolta, ő a hibás, hogy tönkrement a kapcsolatunk Annival, Anni erről hamar lebeszélte, én is megtettem volna, hiszen Anni volt a hibás, azt az energiát és szeretetet, amit Krisztiánnak adott (kellett adnia, nem volt választása), tőlem vonta el, és a félelmet és fáradságot rajtam bosszulta meg, holott hagynia kellett volna, hogy inkább segítsék neki, belőlem töltődjön fel, ez viszont túl bonyolultnak tűnhetett a szemében.

Nem panaszkodhattam, nem lehetett semmi bajom. Persze volt, és panaszkodtam is. Ez csak bosszantotta Annit, mit panaszkodsz, más meg haldoklik. Mit jövök neki szerelemmel, mikor más haldoklik. Nincs semmi súlyom. El akartam viselni, rendben, ő támogatja Krisztiánt, én meg őt. Nem hagyta elviselni se, idővel mindig elzavart. Én meg mentem. Akkor dögöljete meg. Mind a ketten. „Temessék el a holtak a holtakat”, az addig érthetetlen sor a Bibliából most ott dübörgött a fejemben, amikor épp dühöngtem, nem pedig szégyelltem magam például éppen emiatt.

Ibolyával, a kislányunkkal munkaidőben rengeteget beszélgettünk, addig-addig, hogy meséltem valamennyit, mi van velem és Annival. Egyszer azt mondta, végül is, ha meghal a srác, nekem az jó lesz, mert akkor Anni egyedül marad, jöhetnek én. És idiótán vihogott. Megfagyott az ereimben a vér, legszívesebben pofon vágtam volna. És el

is átkozott ezzel a mondattal. Azt sem értettem, ilyesmi hogy a fenébe mehet keresztül egyáltalán valaki hangképző szervein, hogy megtörténjen és kimondja. Dani is ott volt, ő is hallotta, ugyanúgy lefagyott. Utána bocsánatot kért Ibolya, szintén vihorászva. Késő volt, meggyűlölt, vagysis inkább megutáltam. Nem rosszindulatú volt vagy ostoba, egyszerűen csak egy velejéig gátlástalan, megrohadt lelkű lényecske. Lassan ő is megutált persze, hetekig mosolytalanul hallgattam, komoran méregettem, sokan mondták, ha valakit nem viselek el, sugárzik belőlem. Olykor én sem tudok róla, vagy azt hiszem, hogy ilyenkor még csak semleges vagyok. Ugyanezt csinálom mással szemben is, ha gyűlölök egy közeget, állapotot, üvölt rólam, párolog belőlem, részben ezért is rúgnak ki mindenféle munkahelyről.

Január elsején este a kanapén ültünk Annival, bort ittunk, mesélt. Krisztián a kórházban fekszik, nagyon rosszul van, morfiumon él, egy csigolyája szétroppant. Az orvosok szerint mindez még helyrejön, a csigolya is, lehet, még műteni sem kell. Az orvosok aztán csak a fejüket csóválták, a főorvos is csak intett, hogy még egy kis morfium, ha kér a beteg, többet nem tud tenni.

Két dolog kísért, mondta Anni. Az egyik, tudod, van a metróban meg mindenütt az a plakát a rákos kisfiúval, már évek óta, ő az egyik alapítvány arca, kopasz, és nagy fekete szemmel kér, hogy „Segíts”, ahogy eltelték a hónapok, megváltozott számomra a tekintete, értem a tekintetét, a becsapottságot, az van a szemében: „Miért velem történik mindez, mit vétettem éppen én?” A másik, mikor mentünk át a CT-re Krisztiánnal, volt ott egy pár, a férfi volt a beteg, kopaszra nyírt fejjel, mellette a nő pedig nagy has-sal, várandósan. Milyen lehet az, milyen lehet, nem merek belegondolni se, mondta Anni.

Vannak újak is a kórteremben; Krisztián kapott egy harmincas szobatársat, neki is rákja van, jött a család. A felesége jobban bírta, már hetek óta látogatja, Annival együtt, mindig látják egymást, de aki újonnan érkezik, az sírógörcsöt kap, főleg a nők persze, úgy kell kivonszolni őket. Krisztián meg is tiltotta, hogy bárki látogassa, csak az apja és Anni jár be hozzá.

Nagyon megkínózták Krisztiánt a CT-vizsgálaton. Valami kezdő nővérke volt ott, neki kellett volna vénát találnia. Volt a fiú karjában egy orvosi műszer, műanyag cső, amit a vénában hagynak, hogy ne kelljen újra meg újra felszúrni, azon kaphat mindent a beteg. A nővér viszont ezt a csövet valahogy szétbarmolta. Tehát új vénát kellett keresni, ami nehéz ügy, mert az utóbbi hónapok folyamatos terhelésétől a vénák ösztönösen visszahúzódtak a bőr alá. Így szétdőfködtek túlvál Krisztián mindkét karját, vagy fél órán keresztül, mire találtak egyet. Mikor kihozták, Anni csak torz valamit látott az arca helyén, az nem volt arc, a fájdalomtól beszélni sem tudott, és amikor morfiumot kapott, onnan lehetett látni, hogy hat, hogy a fiú végre elsírta magát.

Minden kórteremben van Biblia, egyszer kicserélték, előtte megkérdezték őket, a fiú meg mondta, hogy igen, kérnek újat, nem is érti, hova vitték a régit, azzal lehetett legjobban kitámasztani az ablakot, most nincs mivel. A CT-hez egy másik épületbe kellett menni, hordágyon tolták át Krisztiánt, Anni elkísérte, közben próbált beszélni hozzá, mivel a fiú csak felfelé látott, mert végig feküdt (a hordágy meg rázkódott, fáj neki), Anni próbálta felvidítani valamivel, mutatta neki, nézd csak, havasak a fák, tél van, Krisztián nem tudta, hogy tél van, nem láthatta a havat a földön, most látta a fákon, bólogatott.

Anni mesélt, én némán hallgattam. Magánál tartott a lakáson, én hagytam magam, idővel szeretkeztünk. Illettünk egymáshoz, vonzódtam hozzá, egyértelmű volt az egész,

a szeme, a szája, a tagjai, a mohósága, ahogy magába fogadott. Másnap derült csak ki igazán, mennyire ereje végére ért. Reggel dolgozni mentem, előtte kávéztunk a konyhában. A munkahelyen üzenetet kaptam tőle, hogy olyan jó volt, de mondjak valamit, kicsit fél. Én visszaírtam egy idézetet, amit amúgy is akartam. Tíz perc múlva felhívott, hogy rosszul van, hogy emlékszem-e, mikor azt mondta, hogy szeretne egy barlangban elrejtőzni. Végig zokogott a telefonba, nyugtattam, mondtam, felhívom nemsokára, ha nem lesz jobb, megyek. Felhívtam, semmi nem változott, Anni sírt, idegösszeomlás-féleje volt. Daninak mondtam, mennem kell, falazott nekem. Háromnegyed órát utaztam vissza. A négyes-hatos villamoson volt egy őrült, járkált a vagonban, és üvöltött, „reggel van vagy este, milyen város ez, reggel van vagy este?“, az utasok rettegtek tőle. Végül elmúlt ez is, végállomás, Móricz Zsigmond körtér, átszálltam, eljutottam Annihoz. Nyugtattam, beszéltem vele. Beszéltünk magunkról is, miért ment tönkre, kölcsönösen beláttunk sok mindent, feloldozó volt. Lassan megnyugodott. Lassan indulnia kellett a kórházba Krisztiánhoz. Ettünk valamit, aztán elmentünk a Móriczra, nagyjából egy órát álltunk sorban a hidegben a bérletpénztár előtt. Gondolj bele, mondta, teljesen jó első randevúnak az ilyesmi, lovagias dolog, és egyben végig lehet beszélgetni közben, van bőven idő.

Megvette a bérletet, felszálltunk a Déli pályaudvar felé tartó villamosra, én a Moszkváig mentem, ő előbb szállt le, elköszönt, én megcsókoltam, mosolygott, nem erre gondolt, de most már mindegy.

Zitával még aznap találkoztam, január másodika volt, mentem vizasztalni őt is, újra szakítani vele, egy kávézóban. Végül csak ki kellett nyögnöm, némi hideg hazudozás után (bennem valamit teljesen eltört az üzenete, hogy „viszlát, uram, au revoir“, szóval akkor bennem vége lett), hogy Anni van, szerelmes vagyok, ne haragudjon. Megértette. Még az utolsó húsz méteren belém karolt, mielőtt elváltunk az utcán, mondtam neki, hogy szép a szeme, ő kiakadt, aztán meg, hogy vigyázzak magamra, én meg, hogy te is vigyázz magadra, tudom, hogy tudsz, erre mondta, hogy na elég, és elviharzott.

Anni leszidott, hogy mondhattam ilyen hülyeségeket a lánynak, megsértettem. És persze hogyha ő harminchat éves lesz, egy huszonhét éves fiút, ígéri, majd babusgat, mert minden anyai érzését rajta éli ki. Faggatott szeretkezés után, hogy milyen volt vele, mit jelent az, hogy nem ilyen jó, mondtam, hogy ne gúnyolódjon, ne bántsa, nem volt ilyen, nem volt igazi, csak olyan kedves dolog volt, ezt megértette, megnyugodott.

Pár nappal később elmentünk moziba. Én választottam a filmet, elképzelnem sem lehetett volna rosszabbat, kihagyott az agyam, vagy nem tudom. Ott ültünk egy horror-filmen, a főhős az utolsó ember a földön, zombik kergetik (pont úgy néztek ki, mint a rákosok, mondta Anni), van egy kutyája, ami elpusztul (Anni imádott kutyáját a nyáron kellett elaltatni, zokogott és dühöngött, hiába mondtam a film első öt perce után, hogy húzzunk a fenébe, azt azért nem). Végigszenvedtük az egészet, szégyelltem magam. A villamoson sűrűn bocsánatot kértem, Anni szidott, lehetett volna bármi, lehetett volna unalmas, mindegy, de éppen ez? Röhögtünk, hazakísértem, attól kezdve valahogy feloldódott, szeretkeztünk, nála aludtam, szép volt az egész.

Január első napjaiban vele voltam, aztán már nem ért rá, megint kezdődött az iskola. Megszoktam, még amikor együtt éltünk, hogy hétköznap használhatatlan, este ha zaesik, ideges, fáradt, elviselhetetlen. Most újra ugyanazt a szikkadt hiányt, azt a szomjúságot éreztem a munkahelyemen, mint nyáron az építkezés félkész szobáiban, csak most a kiürített kórház félig már lerombolt szobáiban, csak nyersen kívánom őt, azonkívül üres minden. Kés a kezében, engedi vagy nem.

Rákényszerített, hogy eljártsszam, mintha felszínesen közelednék hozzám, mintha tényleg kihasználnám, mert ha kimutattam, amit érzek, elzavart, ha nem mutattam fel közönyt és távolságot, az ajtaja küszöbéig sem jutottam el. Hogy ő mit érzett irántam, mindenkinek rejtély volt, leginkább neki. Szerelmet nem, ezt fennhangon hirdette. Szerelmes a Krisztiánba lett, az ő kapcsolatuk mélyült fokozatosan, a miénk valami furcsa kapálózás volt. Újra a szeretője lettem, újra megcsalt valakit velem, talán ez zavarta leginkább, és ebből gondolom, hogy mégis szeretett, bármit kanyarított is a dolgaink köré zavaros propagandáiból. Kitöltötte az életét a munka és Krisztián ápolása, a félelem és a magány, én néha megjelentem, ha hívott, vagyis inkább ha beengedett, mint egy árnyékot vagy egy vámpírt, akiből érdekes módon inkább ő szívta a vért, mint az belőle.

A magánfájdalmaimmal nem hozakodtam elő, Krisztiánhoz képest nevetséges volt minden. Nem írtam verseket vagy levelet vagy bármit, nem artikulálhattam, hogy én is poklokat járok meg, tudtam, hogy azok szanatóriumok, üdülőhelyek a kórházi ágyhoz képest, a másik útjaihoz képest.

Még Zitával beszélgettünk két szeretkezés között (az ilyen ernyed, elégedett testtel heverés, cirógatás, közben lusta gondolatfűzés mindenki kedvenc elfoglaltsága a bolygón), kérte, meséljek neki, milyen könyvet írok. Előtte hallgatott meg valami monológot az érintésekről, arról, hogy az ember milyen elkeseredetten kellene, hogy szorítsa a másikat, hogy a félelem egyetlen valamirevaló ellenszere ez a vadállatias összedörgölődés, ilyesmiről beszéltem, mondta, jó lesz a könyv. Valahogy mindig az a délelőtt, kora délután lesz a lényege Zitának, amikor ott beszélgettünk az ágyban. Meséltem neki egy verséről, hogy gyerekkoromban azt képzeltem, éjjel egy farkas jön az ágyamhoz, hozzám sem ér, csak figyel, megszaglás és ellenőriz, míg alszom. Ő erre mondott egy történetet, hogy valamelyik szentnek írt Európába egy dél-amerikai püspök, segítsen rajta, legyen ott vele, mert haldoklik, és bár hisz Istenben, nagyon fél, éjszakánként egy hatalmas fekete kutya közeledik az ágyához, a szent pedig segített neki egy másik földrészről, és a kutya nem érte el a püspököt, békésen halt meg.

Később mesélte Anni, hogy Krisztián hallucinál a morfiúmtól. Döbbenet hallgatam. Például egyszer azt mondta Anninak, egy néger kisfiú is van a szobában, ő legalábbis látja, éppen bebújt az asztal alá. Általában nem létező embereket látott, hangokat hallott, a valóság szétfolyt számára. Valamit javulni kezdett akkoriban, nagyon reménykedtünk, ezért kapaszkodtam a székbe, mikor Anni mesélt a hallucinációkról, csak nehogy a fekete kutya vagy farkas is már a szobájába lépjen, mert akkor vége. De Anni nem említett semmi ilyesmit. Krisztiánnak később is voltak hallucinációi, például éjjel felriadt, egy hang azt dörömbölte az agyában, az emberek ilyenkor futni mennek, hát öltözzön, és indulás. Járni alig bírt, mégis felkelt, de közben változott a terv, az emberek úszni mennek, mondta a hang, miért nincs itt a fürdőnadrágja, sokáig kereste káromkodva. Aztán kiment a fürdőszobába, rájött, neki le kell szednie a készárítót, nekiállt, és hosszas kín szenvedés után letörte a falról. Összeomlott, rettenetes állapotban valahogy visszakászálódott az ágyába, és elaludt.

Hetente, inkább kéthetente ezek a valamilyen folytatólagos szigetek Anninál, a régi lakásunkban. Utáltam azt a lakást, minden szeglete ellenségként nézett rám. Eleve nem szerettem még a környéket se, hiába, hogy békés, de fantáziátlan, unalmas, hosszú Bartók Béla út, a viadukt, mint valami westernváros végvidéke, meg a házacsákák. És közeli sétának vagy a lakótelep, vagy a Feneketlen-tó, ez a nevetséges műanyag kacat, mint egy nagy akvárium vagy egy minden lakáshoz csatlakozó különszoba történetesen murvával, tóval, nádassal, fákkal, padokkal.

Maga a lakás, az egyszoba-galériás melodráma. A bejáratnál a folyosó és a konyha meg a konyhaasztal, mindig ott ücsörögtünk. A folyosón tengerimalacok. Krisztián beteg lett, át kellett hozni mihozzánk a régi tengerimalacukat, szeptember körül. Értsd meg, nekem ez milyen nehéz, elveszítettem egy olyan valakit, akit szeretek, és most újra itt van, mondta Anni egy tengerimalacról. Én meg nem mondtam, hogy nekem is nehéz kissé, hogy a volt barátod itt él velünk, vagy előreküldte cincogó, haszontalan kis előőrsét. Nem kellett volna hagynom. Nem igaz, hogy nem lett volna más, akinél elfér az a kurva tengerimalac. Játszottam a jó fiút. Krisztián dolgai, az összes, a családjára tartozott volna, nem pedig a volt barátnőjére, de Anni akkor már, mint a futóhomokban vagy homokórában, pergett vissza az ápolás és aggodalom útján az egész kapcsolatba. Én pedig tűntem el, remekül működött a fordított arányosság. De a helyes kis állat szomorú, csak ül a ketrecében, szerezni kell neki társat, Anni tehát hozott egy másikat is, csúnya tengerimalac-kölyköt, elmentünk venni nekik közös házat, akkora volt, mint egy kisebb csónak, segítettem Anninak, cipeltem át a fél városon. Azóta ott éltek a folyosón, már összeszoktak, folyton hangosan rágták a házukat, tengerimalacok.

A szoba, az ülgarnitúra, a nyomorult tévé, benne a műsorok. A galéria, a galérián a számítógép. A rossz ágy, nem egyetlen nagy, hanem két külön matrac egymás mellett, folyton kigyűrődtek vagy elhúzódtak egymástól, alattuk a lécek sora mindig összekuszálódott.

Szertartásaink alakultak ki békeidőben Annival. Például tévéztünk, én kötelezően masszíroztam a talpát, mondjuk szívesen is csináltam neki. Megmasszírozzam a talpadat? Na jó, ha annyira szeretnéd. Amikor szeretkeztünk, felhangosította a zenét a tévén, hogy ne hallatszon át a szomszédba. Az egyik konyhaasztali beszélgetős szakaszban azzal bosszantott, hogy aludni szeret a legjobban a világon, néhány órával később, szex közben megváltoztatta a véleményét. A legérzékibb és legvadabb aktus talán a fürdőszobai volt, azután, hogy nekem másik nők is felbukkantak a színen, és egész nap féltékenykedett, és úgy mentem fel hozzá este mégis, hogy lemondták a randevút, csak másnap megyek kávézni, most itt vagyok.

Akkor már zsinórban négy-öt napja vele aludtam. Az első két napon nem is történt köztünk semmi, első nap talán menstruált, második nap fenn volt nála Réka. Sokat itunk, főleg ők, és előadták a harmincasok panaszait, mintha valami szinglisorozat díszleteiben ülnék (szerinted hogyan legyünk szexik a tavaszi partikon, mit vegyünk fel, ugyan, lányok, ti tündökletesen vonzóok vagytok mindig, minek kérdeztek engem), én voltam az egyik díszletdarab, kiábrándító, mindamellet zavart az is, hogy teljes összhang volt köztünk Annival, ami reményre adott okot megint. Mire Réka elment, és aludni mentünk, Anni rosszul volt. Én udvarias voltam, cirógattam, babusgattam.

Másnapra beszéltem meg randevút egy lánnyal, aki régebben nagyon foglalkoztatott. Reggel írt Anni, miután elmentem tőle munkába (ő egész héten beteg volt, azért lehettünk együtt), hogy este felmegyek-e megint, írtam vissza, bocs, ma nem érek rá. Felhívott, hamar kiszedte belőlem, hogy a lánnyal találkozom, sértődötten lerakta. Aztán írt, hogy úgy érezte tegnap, mintha újra. Szüksége lenne rám, mondjam le a randit, és menjek. Közben a lány felhívott, hogy tegyük át másnapra, „jaj, jaj, utálni fogsz, utálni fogsz”, nyafogta bele évődve a telefonba, nem mondtam neki a körülményeket, és hogy valóban, utálni fogom.

Anni hívott, éreztem a hangján, hogy sírt, meg kikészült, közben néha írt, hogy köztünk vége mindennek. Éppen Danival cigarettáztunk a bezárt kórház bezárt konyháján, dühöngött, mit képzelsz ez a nő, milyen érzelmi zsarolás ez. Én nem ezen dühöngtem, hanem hogy ilyen hülyeség miatt elrontottam az utolsó esélyemet Annira. Persze,

visszavághattam, este nála, vitatkozás közben meg is tettem, nekem is szükségem volt órá, sosem találtam, mindig elzavart. De addigra ő is belátta délelőtt, nem várhat tőlem semmit, minek akar hűséget, csak menjek stb. Folytattuk a szeretőséget tovább. Érdekes, hogy előtte, a nyugalom napjaiban, nem kívántam őt annyira. Ez is szép tudott lenni, ahogy fölém került, rám feküdt teljes testtel, most csak simogass, és én simogattam. Akkoriban sokat babusgattuk egymást, én mindig ezt vártam régebben, most előfordult, például egyetlen paplan volt és néhány pléd, én hajnalban fáztam, behúzott maga mellé a kis paplan alá, és meztelenül szorított magához, melengetett, összebújva elaludtunk. A nyugalom a féltékenységi menet után átlendült szenvedélybe, engem felpiszkált, hogy mégis vágyik utánam, és nem mindegy neki a dolog, bárhogyan játszik is. Egyben elkeserített, hogy minden késő, mert magában újra elrendezte a dolgokat a káromra, tulajdonképpen szakított. Tudtam, hogy megint csak percek vannak vele vissza, így hát egymásnak estünk, végül is az érzelmi csapda, tehetetlenség robbanóanyag a testnek.

Következő héten megint romlott Krisztián állapota, válságosra fordult, az orvosok bevallották, hogy nem használ semmilyen kezelés. A CT-vizsgálaton kiderült, két-három újabb áttét is kialakult már. „Nem akarom, nem akarom”, Krisztián ezt üvöltötte bölgve a telefonba Anninak. Néhány nappal később majdnem meghalt, rohama volt, de meg tudták menteni, stabilizálták.

Anni inkább maga maradt, hiába hívtam, jéghideg volt a telefonban, aztán ha találkoztunk kéthetente, rajtam töltötte ki a mérge egy részét. Rosszkezdű és rosszindulatú volt, én meguntam, a stílusát is és főleg, hogy vékony üveglap mögött jár-ke, heverészik, lélegzik, de közénk rakta, nem lehet átmenni, hozzáérni. Viharos hirtelenséggel távoztam a lakásból, ő csak megvonta a vállát, gyalog hazacaplattam.

Senki nem ért rá, pedig nagyon inni akartam, vasárnap este volt, legnehezebb időszakom (a vasárnap délutánnal együtt). Hazaértem, felhívott, valahogy már éretten álltunk egymáshoz, mondta, hogy ne haragudjak, én meg hogy igen, ostoba voltam, ő ne haragudjon, elvagyok, van egy jó söröm, mellette olvasgatok.

A munkahelyen írogattam verseket, küldözgettem folyóiratoknak, némelyik le is közzölt, egy antológiába is beavagoltam, a kötetem nem nagyon izgatott senkit. Regényre készültem, Ibolya, szőke kislányunk megígérte, hogyha végzünk a kórházzal február végéig, mindenki kap ajándékba két hét szabadságot. Gondoltam, végre írhatok. Aztán február végén szorulni kezdett a hurok, éreztem, ki fognak rúgni. Úgy is lett. Utolsó héten kedden odajött Ibolya, rákérdeztem a munkaszerződésekre, mondta, hogy most szól, Imre nem akarja meghosszabbítani, ne érjen váratlanul. Miért, most nem ér váratlanul? De mi az oka? Ja nem a teljesítményemmel van baj. Január elején rám szóltak, nem mintha azóta rákapsoltam volna, valamint ugyanúgy késtem, és korábban hazamentem, de hát dolgoztam is, azt gondoltam, potens adatrögzítőnek lenni nem nagy művészet, sikerült is, végül a teljesítményemmel nem volt gond, büszke lehettem.

Pénteken jött Imre is, ketten néztek rám, amolyan ütni való, átlátszó szomorúsággal, hogy sajnálják, de nem a teljesítményem a gond, hanem van egy speciális személyiségem, amit nehéz elviselni, persze művészember vagyok, de hát a kollégák is panaszkodtak (kedd óta mindegyik odajött, hogy majd beszélnek az érdekemben a főnökkel). Imre, ez a vén kiséger, nem bírta a pofámat, mellette decemberben Ibolya nyilván beszélt róla, milyen jól elvagyunk, hát ellenség lettem. A lánynak is, nem volt vitás. Ha szól Imrének, hogy márpedig maradok, akkor az úgy is van, de nyilván érezte az utálatomat, és ő maga mozgatta a szálakat, hogy eltüntessen.

Akkor pénteken már szintén legalább két hete nem láttam Annit, nem bírtam tovább, írtam neki. Nem írt vissza. Azaz írt, másnap reggel hét óra körül, Krisztián hal-

doklik, egész éjjel bent volt a kórházban, most hazamegy aludni. Nem tudtam mit csinálni, írtam, hogy hívjon, ha kellek, megyek. Délelőtt írtam tovább a megkezdett könyvet, délután sétálni mentem, a Deákon jártam, mikor Anni hívott.

Húsz perc múlva beléptem a lakása ajtaján. Cigarettazott, előtte bor a konyhaasztalon. Leültem vele szemben, bort töltött magának, a mozdulat közben mondta. Krisztián meghalt, ma délelőtt fél tizenegykor.

Az utóbbi két hétben jobban lett, attól szenvedett, hogy nem engedték haza, jó étvágya volt, javult. Az egész szinte csodának hatott az azelőtti válságok után, visszajött a remény. Aztán két napja összeomlott. Az orvosok behívták az apját, most már legyen végig mellette, mert meg fog halni. Anni egyet kötött ki, hogy Krisztiánnak ne mondják meg. Hogy ne féljen.

Krisztián apjával beszélt az orvos, ha a fiúnak annyi morfiumot adnak, amennyit majd kérni fog a fájdalom elviseléséhez, azt nem bírja ki a szíve, hamarabb elmegy, mint ha a hivatalos adagot kapja. Az apa pedig mondta, az én fiam erős, ki fogja bírni, ha csak a hivatalos adagot adják neki. Üvöltöttem vele éjjel, nézze meg, nézze meg, mit csinált a fiával, mesélte nekem sírva Anni a konyhaasztalnál, üvöltöttem vele, ő meg zokogott, és én úgy szégyeltem magam.

Az apa végigsírta az éjjelt. Anni tartotta magát, tizenkét órát ült Krisztián ágya mellett. Végül hazaküldték, hogy aludjon valamennyit. Krisztián néha eszméleténél volt, beszélni már nem tudott, csak mutatta, hogy mennyire örül, hogy ott van Anni, a kezével a mellkasán szív alakot formált, mutatta, hogy szereti. Pokoli epizódok voltak, közben végig mosolyogni kellett, szerepet játszani, hogy Krisztián elhiggye, ez is csak egy újabb rosszullét. Kérdezte, miért nem kap esti gyógyszereket, mint szokásosan, ez volt a rend, ez volt a világ, Anni kiküldte az apját, kérdezze meg, az apja visszajött, Anni remélte, hogy kitalál valamit, de ő azt mondta, Krisztián, te már nem kapsz gyógyszereket, Anni gyorsan hozzáfűzte, hogy persze, hiszen nézd csak, milyen sok infúzió van, most azokat is úgy adják be.

Aztán hazament, akkor írt nekem is. Itthon sírva lezuhanyozott. Mondta, nem érti, honnan van még könnye, azt hiszi mindig, már rég elfogyott, és mégis újra meg újra, vörös volt a szeme, elképzelni sem tudtam igazán, min ment keresztül az utóbbi negyvennyolc órában. Lefeküdt aludni, csak egy órát, csak egyetlen órát. Annyi se ment, felriadt, kicsit később hívta Krisztián apja, azonnal menjen be, ő rohant, Réka bevitte kocsival, szaladt fel az emeleti körterembe. Krisztián már nem élt. Anni beért a szobába, meglátta, üvöltve sírt, azt hajtogatta, nem értem ide, pedig annyira igyekeztem, annyira igyekeztem.

Tudod, van egy kórházi szabály, mesélte nekem, hogyha meghal valaki, két óráig nem nyúl hozzá senki. Tehát a holtak nem úgy fekszenek, ahogy elképzeljük, a hátukon, már nyugodtan, mondjuk mellkasukon összekulcsolt kézzel, lezárt szemmel, hanem az agónia utolsó görcsében, kifordulva feküdt az a lény, akit Anni legjobban szeretett életében, kicsavart testtartással, egyik lába felhúzva, nyitott szájjal és szemmel. Tudod, milyen volt, mondta, mint a filmeden. Milyen filmemen? Azon a zombison, amit néztünk, pont olyan volt. Hiszen él, nézzék meg, még él, mondta a nővéreknek, aztán látta megint ő is, hogy nem lélegzik, meghalt.

Nem tudott ott maradni, eljött, Réka elhozta, vele volt egész nap, valami ételt is belediktált. Ezután hívott engem.

Két napig voltam vele, nem tudott egyedül lenni. Egyszer az életben tényleg csak segítettem neki, hozzá sem értem, csak ott voltam. Egy ismerősöm még régebben mond-

ta, ne játsszam meg magam, hogy önzetlenül vagyok a nő mellett, akivel már szakítottunk, mert nem hagyhatom magára ilyen nehéz helyzetben, ne hazudjak. Igaza is volt. Az a két nap mégis kivétel lett. Hozzá sem értem mint férfi, viszont első este, mikor végül sírva lefeküdt aludni, legalább egy órán keresztül simogattam a fejét, olyan volt, mint egy halálra marot állat, végül a simogatástól megnyugodott, és elaludt.

Neki kellett Krisztián minden barátjával közölni a hírt. Öt év alatt abból a társaságból senkivel sem került közeli ismeretségbe. Például volt egy lány, Krisztián legjobb barátnője, Anninak nem volt szimpatikus, a lány okosan manipulálta a környezetében lévő fiúkat, Anni eleve teljes elánnal sodródott a szokásos nő és nő közti harcba. Ez a lány akkoriban újra felbukkant, levelet írt Krisztiánnak, és Annival is felvette a kapcsolatot. Végül ő kérdezte meg egyedül tőle is, „hogyan bírod?“, senki másnak nem jutott eszébe, csak egy másik nőnek, hogy belegondoljon, Anni min megkeresztül.

Annit folyton hívták, én addigra már régen megszoktam, ha telefonál, hallgatok (még más nők mellett is rájöttem, megmaradt ez a beidegződés, nem csoda, lassan egy évem telt el így, árnyék vagyok, néma csendben kell maradnom, nem derülhet ki, hogy még valaki jelen van a vonal innenső végén, a telefonba beszélő nőn kívül). Telefonált Krisztián apja is, sírt, átvették az egészet újra, Anni kérdezte, átmenjen-e, nem kellett szerencsére, ez az egy, amin felfortyantam, ebbe aztán végképp ne másszon bele, még az hiányozna, persze hogy nem akar, tudja ő is.

Dél előtt tévéztünk, ebédeltünk, ő lefeküdt délután, én olvastam. Réválma volt, állítólag nekem kiabált, hogy hova tűntem a kanapéről, később kérdezte, kiabált-e, mondtam, nyugodjon meg, nem. Elmentünk sétálni a Móriczig, megkerültük a Feneketlen-tavat. Mikor Budára költöztek Krisztiánnal, mindig kijöttek ide, és csak ültek órákig egy padon. Mi nem tudnánk órákig ülni egy padon, mondtam magamban. Nem sokat beszéltem mellette két nap alatt, de véletlenül pont erre volt szükség. Csak hallgattam őt.

Egyik délután teológiai fejtegetésekbe is bocsátkozott, vicces volt. Mindketten gyűlöltek az összes egyházat, de Anni ennek ellenére is imádkozott az utóbbi hónapokban. Hiába kérte, hogy meggyógyuljon, mondta, aztán már azért imádkozott, hogy minél kevesebbet szenvedjen, ez végül sikerült, haldokolhatott volna akár négy napot is, na erre most hogy lecsapna egy pap, mondta. Hallgattam, néha nevettem. Tulajdonképpen az én hitem is átalakult, meglazult az egész miatt. Márciusban lett volna harmincegy éves. Kölyök volt még, mondta Anni még első este. Annyi mindent tervezett. Végig haza akart menni.

Az én hitemet is aláásta, aztán később csak átrendezte. Árnyék voltam ugyan, mégis megrendített Krisztián passiója és halála, ahogy végigvonul a via dolorosán, és egyszerűen meghal, nincs többé, fél év alatt felmorzsolja a rák. A hitemből csak a versek maradtak, az irodalmi szöveg, ami már a vallásom, az evangéliumok, a szeretet himnusza, néhány zsoltár, ezekkel ugyanúgy nem lehet mit kezdeni, kikerülni, semmissé tenni, mint a másik oldalról a halált.

Anni tág térben volt, a gyász széttépte körülötte a világot, idő kell, amíg majd újra összeáll neki. Vajon én hegen kívülre vagy belülről kerülök? De jöttek is az üres hetek, mikor már nem volt szüksége rám, és tudtam, hogy mindegy. Csináltam a napokat, ő is csinálta a napokat máshol, észben kellett tartanom, hogy sokkal nehezebben, mint én.

Most nagyon kihasználak, mondta a kétnapos ört állásom alatt. Később rájöttem, tényleg így is volt. Hogy tehettem velem? De hát én is akartam, le sem tudott volna beszélni.

A szerelem nem kér a körülményekből, nem igazodik, csak van. Végigmászáltam egyes-egyedül ezeket a hónapokat. Én is rájöttem, igaz, amit Anni sulykol belém: csak epizód vagyunk egymásnak.

Újabb két hét után elmentem hozzá, ekkor már véletlenszerűen. Egyik csütörtökön találkoztam régi egyetemi barátnőmmel, akivel két és fél évig éltünk együtt, annak idején nagyon szerettem, most valami egy év után beszélgettünk. Anni ekkor üzent, hogy legyek a Könyvtár klubban húsz perc múlva, last minute. Én írtam, hogy nem, és hogy kivel találkozom, akkor jó, ennek akkor vége köztünk, mindent köszön, sok szerencsét. Másnap ugyanazzal a szép lánnyal volt randevúm, aki miatt megbicsaklott az újrakedésünk Annival február elején, fölösleges és unalmas volt a találka, dühögtem magamon, Anni viszont hívott éjjél körül, már otthon hevertem, hol voltam eddig, megmondtam neki, semmi gond, mondta, és letette. Írtam üzenetet, ne hisztériázzon, holnap találkozunk. Másnap elküldött a fenébe: ő nem hisztériázik, látni sem akar többé. Akkor minek keresett megint két napig. Elmentem hozzá hívatlanul, csöngettem, beengedett. Megint nagyjából két órát voltam nála, most aztán tényleg a számba rágta, hogy nem szeret, sőt soha nem gondolta, hogy velem akarja leélni az életét, ha nem tudok a haverja lenni, akkor ne találkozunk inkább. Nem tudok, ne hazudjak, magamnak se, ne találkozunk. Egyetlen ember volt, akivel leélte volna az életét, Krisztián, és ő az, aki hiányzik neki, és róla gondolkodik, de azt már végképp nem fogja velem megosztani.

Hazavonszoltam magam. Többé nem találkozunk, ez már nekem is elég volt, alaposan földbe taposott. Másnap viszont szép idő volt, írtam a húgomnak, menjünk sétálni. Gondoltam egyet, és elküldtem Anninak is az üzenetet. Felhívott, hogy egy órát hajlandó a környékén sétálni.

Mentem, sétáltunk. Nem tudtunk beszélni. Ez volt az igazi purgáció. Szép időben elsétálni a Feneketlen-tóig, leülni egy padra. Keretes szerkezet. Cigarettaztunk, néhány kisgyerek rohángászott meg játszott előttünk. Így kezdődött Prágában, kisgyerekek rohángálnak, cigarettaztunk a vár előtt, a farmerkabátomon ülve, csendben, a várakozás csendjében, meghitten. Most ültünk a padon, tökéletesen legyőzve, kifosztva, némán, mindenén túl, torkig telve avarral, szeméttel.

VII

De utána is találkoztunk még egyszer. Megittunk négy sört és némi pezsgőt a konyhasztalnál. Barátnő kéne neked, nem?, kérdezte.

Meghalt múlt héten egy tanítványa. Kedvelted?, kérdeztem. Igen, aranyos srác volt. Elütötte a vonat. El akart menni a temetésre, nem jött össze. De jobb is, a pap állítólag hülyeségeket beszélt, most itt van mindenki egy szál virággal, de akkor miért nem fogták a kezét. A fiú nagyon berúgott a ballagás előtt szokásos szerenádozás alatt, ment haza egyedül, éppen a peronon ült, a tehervonat hiába fékezett már, a táskáját máshol találták meg, a rendőrség lezárta egy hét után, öngyilkosság. Az osztály pedig, fekete ruha, szalag, mécsesek, a fiú képeivel kitapétázva az egész terem, Anni persze nem bírta, mondta nekik, minden folytatódik, ne legyen ebből operett, mindenki magában intézze el, ez magánügy.

Krisztián apja és mindenki a nyakára jár. Olyanokkal, hogy jó a kézügyessége, csinálja meg a koszorút. Válasszon búcsúztató zenét. Sok barát jön majd, de a cég is nagyon fontos, ahol Krisztián dolgozott, valami állami hivatal, amit mindig gyűlölt, és két éve ott akart hagyni. Anni nem mondta Krisztián apjának: ez a te temetésed. Hogy

minden minisztériumnak küldjenek értesítést, és hogy százötvenezer forintunk van rá, ebből gazdálkodunk.

Anni szégyenlős, nagyon fontos neki, hogy a fájdalmat és minden dolgát magának tarthassa meg. Mondtam, megírom Krisztiánt is.

Ne merészed! Ne merészed! Két mondatot maximum.

Nem, ez velem is történt, én is jelen voltam.

Ha megteszed, soha többé nem beszélek veled.

Ez egyszerűen csak történik, senki sem befolyásolja.

Undorító vagy, nincs életed, és mások életét használok ki, mintha a Blikk lenne, undorító vagy. Ez nem fair.

Nem fair, mit akarsz ezzel, semmi nem fair, értelmetlen, amit mondasz, ez nem így működik.

Anni sírt, átkozódott. Nem tehet semmit, mondtam is neki, nem tehetsz semmit. A fürdőszobában jutott eszembe a negyedik vizelés közben, közvetlen mielőtt eljöttem tőle, életemben utoljára: ha elválnám a torkod, az se lenne elég megbosszulni, hogy egyszer csak nem szeretted, de ez, ez majd elég lesz, így egyáltalán vagyunk.

Mit gondolt, hogy nem tartom többnek magam, csak egy szerencsétlen hülyének? Én vagyok a farkas a hátsó udvarban (és lassan talán a saját gyerekkori ágyam körül is). Mégis, mit várt? Hát ketten voltak, na és, legyen, akkor viszont nyitva hagyták a hátsó kertkaput. Hogyha nyitva a kapu, bemegy a farkas, mondtam neki egy éve, én, a farkas, aki ott ült vele szemben a konyhájukban. Mit alkudozik? Az ilyenek az a lényege, hogy széttépi, legalábbis belémar. Ezért van ott. Krisztián egy kellemetlen senki volt, és annak is kellett volna maradnia, egy akadálynak, amin túllendülünk, de végül igenis a velőmmé vált, az én sorsommá is, egy idegen ember.

Ezen és ezen az oldalon él még, itt pedig meghal, és akkor talán én ölöm meg? Ha leírom, hogy „meghalt ma délelőtt, mondta Anni”, akkor én vagy ő ölte meg? Vagy él azon az oldalon, mindig az a délután van, hárman ülünk a Puskin kávézójában, aztán Anni a mosdóban üzenetet ír nekem, hogy „Este?”, vagy még inkább, jóval korábban, mikor egyik magányos kóválygásom során a bolondok városában összefutottam velük, Annival, a kedves, csinos kollégával, oldalán valami furcsa, nála kicsit alacsonyabb srác, a barátja. Inkább az a pillanat. Vagy mégis a Puskin előtt, akár ha egyetlen információm van, egy elmebeteg morzsa, megmondhattam volna neki, egyetlen évig sem leszel közöttünk, testvérem, mert akkor már egyetlen éve sem volt hátra ezekből a szánalmas, nyomorult, gyönyörű évekből, egy sem, hanem csak a krisztusi szenvedés.

Utoljára olyan volt, mintha fel sem keltem volna a székből, írtam volna végig. Mintha nem is élőben találkoztam volna Annival. A kapuban, amikor mentem a lakásába, hogy a regényhősömmel fogok beszélgetni. Két szereplő fog lefeküdni egymással, ha lefekszünk.

Hazaúton Borges egyik verssorán gondolkodtam, amiben köszönetet mond a „szerelemért, amiben úgy látunk másokat, ahogy az istenség láthatja őket”. Tehát az istenség úgy néz minket, mint egy szerelmes? Féltékenyen, engesztelhetetlen szenvedéllyel, dühöngve, játszmákkal és szeretkezve is velünk: nyári estékkal, mikor ujjaink közt olyan a szél, mint egy nő haja, vagy egy-egy jóleső pohár borral, cigarettával. Végig úgy nézte Krisztiánt, mint egy szerelmes?

Folytattam a napokat tovább. Hazalátogattam vidékre a következő hétvégén, elmentem meccsre az apámmal és a bátyámmal, sokat ettem, aludtam, még templomban is voltam. A szertartás része egy mondat: „Teremts bennem tiszta szívet”, hát igen, az jó volna, gondoltam magamban.

Miklya Zsolt

LÁZAS TINCS DIREKT LUGASBAN

Beszédmódot vált, vagy éghajlatot,
vagy elvet, attól függ, mire is éhes.
Szándéka szerint persze nem hajt térdet,
legfeljebb lapot, füzetlapokon
rég elfelejtett receptkönyvet őriz
az emlékezet. Nem a kollektív, nem
laptop memóriája, gyöngybetűkkel
másolt tepertős pogácsa válik
archetípusból valóra nyomban,
amint a szájüregben – barlang falán –
megképzik árnya. Így őrzi, talán
örök időkig, az ízemlékezet
a parázs nyomán hamuban sülteket,
köménymagost az almáriumban.

Köménymagost az almáriumban
mindig talált, mikor megérkezett.
Forró sütőben pirult kóttések
várták a vászon alatt, titokban
kioson, fehér húsukba harap,
mintha csak vajkörtébe, vajba – vajszín
ruhát hord a drága, ó, az a felszín –,
szinte olvad a fogai alatt.
Köménnyel szórta be édesanyja,
áldó karokkal állt a tepsi fölött,
te gondoskods a földről, megöntözöd,
barázdáit megitatod, rögeit
magaddal hinted, nőjetelek, fiaim,
reménnyel, növényi szorgalommal.

Reménnyel, növényi szorgalommal
másolta gyöngybetűit. Mindig másolt,
pedig már fejből fújta, de ő szájról
olvasott legszívesebben, s olyan
ragaszkodással csüngött szavakon,
ahogy csak telő fűrt képes a vesszőn,
maroknyi gyöngyszem, kéken gömbölyödő,
vagy hasonlított a hasonlaton.
A tollszár, parányi vessző, ahogy
papírhoz ér, puhán, miközben sercen
a fémhegy, csak táncol és gyöngysort terem,

sorokba rendezett fürtöket másol,
lugas a lap, hol is lehetne máshol,
lugassá írja a pillanatot.

Lugassá írja a pillanatot,
direkt lugassá. Termése a fanyar
otelló, izabella, noah. Nova
bort nemz, ami Noéra úgy hatott,
mezítelenre vetkőzött sátrában.
Látását nem vette el, csak szemérmét
takarta ki, tette próbára szemét
három fiának. Neki két fia van.
Nevelt az egyik, édes a másik.
Különbséget nem tesz közöttük, noha
érzi, a beojtott vessző idegen.
A panaszt hite és szemérme tiltja.
Pedig édesebb a másik, sejti.
Nem tehet róla, lugasa direkt.

Nem tehet róla, lugasa direkt
szűri a fényt, az Úr a te árnyékod
a te jobb kezed felől, és hajlékod
hűvösében is őt érezheted.
Hajlékot többet is váltott. Minden
költözésnél a lugast sajnálta
legjobban. Vitte volna magával,
ha a verandát nem is, egy tövet legalább,
egy vesszőt, majd megfakad. Így fakad
sírásra, nevetésre azóta is
minden szüretkor. Érzi a fanyar ízt,
minden elhagyott, kilakoltatott
udvar porát. Porból vagy, miként a bor.
Savanykás, összehúzza a száját.

Savanykás, összehúzza a száját
a tündér nevetés. Négy tündér leány
végzett kilencszázhuszonhat nyarán
a sz-i képzőben, nem mese, várat
magára a beteljesülés. Tanít,
ki bír. E. tanyán, a g-i fatornyos
iskolában. I. városiban, otthon
ketten maradtak, várnak még valakit.
Majális a g-i tanyák közt. Csak
egy kaland, E. meghívta, ne legyen
egyedül, van két fiatal tanító
a faluban, persze, ők is kijönnek.
A szirmost veszi fel, nem túl rikító,
feltűnik mégis. Mondják, hogy házas.

Feltűnik. Mondják mégis, hogy házas,
de már csak papíron, még nem mondták ki
a válást. Szédítő vele a tánc is.
Mintha már táncoltunk volna. Mintha
valamikor már találkoztunk volna.
Nem is tudom. Istenem, áruld el,
mi a szándékom, tudod, szeretlek,
szeretni fogom őt is, jóban, rosszban.
Belázasodtunk. Ki hallott már ilyet?
Mintha mindig lázasok lettünk volna.
Mintha nem is lehetne más dolga
az embernek. Mintha nem is lenne
dolga. A népek is, beszélnek össze,
a tanító lázas, még belészeret.

A tanító lázas még, belészeret
fűbe-fába, hogy is lehetne másként
tanítani. Ő fogja, egész népét,
minden fokon, levente, futball, méhek,
vonós zenekar, szabászat, színjátszó
csoportok, és ami férfimunka,
tűzoltó egyesület. Stafírungra
úgyse kell gyűjtenie, csak a sok jó
barátot el ne szalassza. Szalajt is,
hónap végén, a kassza, akár a
bicikli, nem szabad széllal szemben
hajtania. Leszáll olyankor, tolja.
Fűnek-fának köszön, leáll, beszélget.
Az ifjak kalapot emelnek neki.

Az ifjak kalapot emelnek. Neki
elég billenteni rajta egyet.
Ki viseli a kalapot otthon, nem
kérdés. Persze, nem a kalapon múlik.
Parancs a férfiember száján, mint
a merevedés, olyan. Asszony kell rá.
Mosásra, súrolásra elég a hát.
Gyerekre, férjre az öl is kevés. Int
a drága, tereget, lecsúszik ruha-
ujja. Karját felkapja, egy tincset
igazít. Izgatón, már a mozdulat,
funkcióöröm a lendületben.
Ugrik is. Hogy mondhatná ki szebben
a nevét? Tincs alatt, fülébe sűgva.

A nevét, tincs alatt, fülébe súgva
a lugasban hallotta először, nem
szabad, Misi, kívánom magát, Eta.
Nem tudta, sírjon inkább vagy nevéssen,
s nem tudta, hogy a forróság, ami
előnti, miféle láz. Kérve kérlek
titeket, Jeruzsálem leányai,
ne ébresszétek fel a szerelmet,
amíg nem akarja. Szőlőlugasban
költöttelek fel, hol anyád vajúdott
veled, ahonnan szülőágyba vitték.
Kérlek, mint pecsétet a szívre, tégy
a karodra, minden mozdulatodban ott
legyek, mint láz, miként az Úrnak lángja.

Legyek. Mint láz, miként az Úrnak lángja,
lobog a légyapapír. Mindenütt legyek.
Meg nem áll a légycsapó a kézben.
A dögöket a házban ki nem állja,
ellepnek mindent, ha nem figyel oda.
Kint perzselő a hőség, locsolni kell,
bent hűvös még a ház, a két gyerek
elbújt a szobában, ki tudja, hova.
Majd előjönnek. Ellepnek mindent
a legyek. Fáradt karokban légycsapó
se jár úgy, mint régen, ó, a karom,
hogy elnehezült, gondolja. Legyint.
Majd légycsap, mos, locsol, tereget megint.
Párolgó ruhák közt. Legyek kint, bent.

Párolgó ruhák közt legyek, kint, bent
egyszerre, kívül-belől leselkedő
halál elől rejtselek, hű szerető,
mikor alig jut lúgra, vegyszerre,
a népek meg jönnek, jönnek csak egyre.
Halála napjáig kézzel mosott,
így volt köze minden ruhadarabhoz.
Így lehetett köze minden gyerekhez,
ki karjai között tanulta, a rend
ott kezdődik, mikor a leselkedő
szeme előtt öltöztet fel a nő,
szoknyát, blúzt, rövid nadrágot, kisinget
simít el rajtad keze, és integet,
mikor elindulsz, és elfedez mindent.

Mikor elindulsz, és elfedez mindent
a párolgó tea gőze, csókot nyomok
a tepsibe, ánizsos tésztacsókot.
Kész lesz, mire megérkezel, estike
vár a kredencen, én már aluszok akkor.
Szépet álmodok, ne félj, egy kertet
álmodok, körülzsongják a méhek
az estike tölcseireit, nagyon
sok estike lesz benne, minden esti
imádság helyett, mit elfelejtettünk
együtt elmondani. Estikekertünk
lesz a méhes mellett, összeugrálják
a nyuszik, kint hancúroznak a drágák,
míg fel nem ébreszt belőle valaki.

Míg fel nem ébreszt belőle valaki,
vele megelepszem, holtomiglan
vagy holtáiglan, lugasokban vagy
csalítokban, gondosan teleírt
füzetlapokban, majálisokat
váltó felvonulásokban, térdet,
gerincet hajtó padokban, lépek
mézét őrző darázs- és méhrajokban,
és mint vajas kenyérre csurgatott
akácméz, aranyos rajzolatokban,
direkt pírrel égő pillanatokban,
papírt pernyére váltó napokban, s nem
csak akkor. Hanem amikor Isten
beszédmódot vált, vagy éghajlatot.

Beszédmódot vált, vagy éghajlatot,
köménymagost az almáriumban,
reménnyel, növényi szorgalommal
lugassá írja a pillanatot.
Nem tehet róla, lugasa direkt
savanykás, összehúzza a száját,
feltűnik mégis. Mondják, hogy házas
a tanító. Lázás, még belészeret.
Az ifjak kalapot emelnek neki.
A nevét, tincs alatt, fülébe súgja.
Legyek, mint láz, miként az Úrnak lángja,
párolgó ruhák közt. Legyek kint, bent,
mikor elindul, és elfedez mindent.
Míg fel nem ébreszt belőle valaki.

Bojtár Endre

AZ UTOLSÓ POGÁNYOK EURÓPÁBAN

Litvánia megkeresztelése

Mennyi a 600?

A litvánok hivatalosan 1987-ben ünnepelték a kereszténység felvételének 600. évfordulóját. Mint a litván történelemre vonatkozó majdnem minden kijelentés, ez is hosszú kiegészítő-megszorító magyarázatokat igényel.

„Hivatalosan” természetesen nem ünnepeltek. Noha a litván volt a Szovjetunió egyetlen, döntő többségében katolikus népe, a vallás és az egyház a rendszerváltásig a Litván Szovjet Szocialista Köztársaságban is a másként gondolkodás ugyanolyan helyzetében volt, mint a többi szocialista országban – vagy még ugyanolyanabban. Ezt a helyzetet az 1970-es évek közepén Nyugatra disszidált politológus-történész, Alekszandras Štromas (1987:10.) így jellemzi: *„A Litvániában működő összes szervezet közül egyedül az egyház köti össze a nemzetet saját történelmi múltjával. [...] S mivel az emberek a nemzethez, a nemzeti értékekhez és eszményekhez való hűség alapján ítélik meg egymást, a hívőket mint jó litvánokat még az ateisták is tisztelik.”*

Ennek a helyzetnek megfelelően az ünneplést a korszakkal foglalkozó – egyébként kiváló! – hivatalos történész, J. Jurginis akadémikus könyve jelentette, amelynek mindjárt az előszavában (1987:5.) a szerző leszögezi: *„Litvánia 1387-es megkeresztelkedése: történelmi tény, ám nem olyan jelentős, hogy szélesebb körben kellene emlegetni. Nem konfesszionális, hanem történelmi értelemben jelentette a katolikus egyház megalapítását és az ország kereszténnyé nyilvánítását. A jubileumot a Vatikán és a klerikális emigráció hirdette meg. Célja nem tudományos, még csak nem is vallási, hanem politikai.”*

J. Jurginist, amint ő maga eldicsekszi-elpanaszolja, az előző egyházi ünnep, Litvánia védőszentjének, Szent Kazimierasnak 1984-es 500 éves jubileuma alkalmából írt dolgozatai miatt több templomban is kiprédikálták. Érthető, hogy az ő tollát sem a tiszta tudomány vezérelte, hanem nagyon is mai, sőt napi politikai sugallat. Felfogásának lényegét így foglalja össze: *„A katolicizmus terjesztői kezdték Litvániában felkelteni a bizalmatlanság érzését a pravoszlávok iránt, s igyekeztek gyengíteni, rombolni a pravoszlávok jogi helyzetét. Mindez ellentétes volt a litvánok és oroszok között történelmileg kialakult baráti és jószomszédi kapcsolatokkal; olyan körülményeket teremtettek, melyek között felszínhatták a litván és az orosz országrészek közötti ellentéteket.”* (I. m. 8.)

Érdekes módon az emigráció, még „a klerikális emigráció” egyes képviselői is ehhez a hivatalos, szovjet állásponthoz közeli véleményt fogalmaztak meg.

Az akkor még több százezres litván emigráció központjában, Chicagóban megjelenő liberális folyóirat, az *Akiračiai* körkérdést intézett neves otthoni és külföldi litvánokhoz. (Mik az okai és következményei, hogy Európában Litvánia keresztelkedett meg utoljára? Mi jót és mi rosszat hozott a kereszténység a litvánságnak? Mi jelent ma nagyobb veszélyt: az ateizmus vagy a szekularizáció? stb.) A több mint egy éven át közölt válaszok között jóformán egyetlen egyértelműen lelkesedő sincs. F. Juzevičius, egy Kanadában élő pap árulta el a fanyalgás okát: *„1918-ig a litvánokat az egyházon keresztül lengyelesítették el. Ezért az ideai megemlékezés a kereszténység felvételéről egyúttal a litván nép ellengyelesítésének, a polonizációnak a hatszáz éves jubileumáról való megemlékezés is.”* (*Akiračiai*, 1987/10:13.)

A Vatikánban két jelentősebb, az évfordulóval kapcsolatos esemény zajlott. Az egyik egy nemzetközi tudományos kollokvium volt Rómában, 1987. június 24–26-án. Az emigráns sajtó azt róta fel a szervezőknek, hogy a tizenkét előadó közül mindössze négy volt litván, ugyanannyi, mint ahány lengyel. (*Akiračiai*, 1988/1:2.) A másik esemény: a Lengyelországhoz tartozó Vilna litván püspökének, Jurgis Matulaitisnak (1871–1927) a boldoggá avatása, melynek során a római Szent Péter-bazilikában tartott szentmisét maga II. János Pál koncelebrálta. Az ezt követő számos római mise egyike sem litvánul zajlott, hanem angolul és lengyelül, s ez megint csak szíven ütött sok litvánt. Az évfordulót valóban a Vatikán jelölte ki, és rendezte ünnepeit. Másként ez nem is lehetett, hiszen vilniusi litván püspökség nem létezik. A vilnai egyházmegye (amely a két világháború között kb. 29 ezer km²-t és 1 millió lakost ölelt fel) hivatalosan változatlanul a lengyel egyházkerülethez tartozik, s ez beárnyékolja a lengyel–litván viszonyt. Amint Paulius Baltakis, a Litvánia határain kívül élő katolikusok 1984-ben kinevezett püspöke elmondta (*Akiračiai*, 1986/3:12.), a Vatikán azért nem létesít litván püspökséget, mert azáltal elismerné a vilnai egyházkerület 1939-es és egész Litvánia 1940-es szovjet bekebelezését, illetve azt, hogy a szovjetek 1945 után az egyházmegyét önkényesen szét darabolták Lengyelország, a Litván és a Belorusz SZSZK között.

Vannak, akik nemhogy lebecsülik az 1387-es megkeresztelkedés jelentőségét, de magát a tényét is tagadják. Véleményüket leghatározottabban az Amerikában élő, elvakultan lengyelelles nacionalista jogász-történész, Jonas Dainauskas fogalmazta meg (1986:28.), „*Miután a frissen alapított vilniusi püspökséget a gnieznoi püspökség fennhatósága alá helyezték, s a papok képzését Krakkóra hagyták, az egyház területén megkezdődött a litvánok szervezett polonizációja, mikor is a lengyel papok a lengyelül nem tudó hívőkkel úgy érintkeztek, mint a süketnémákkal. [...] Az 1387-es év a litvánokat nem Litvánia valamiféle megkeresztelkedésére emlékezteti, amely valójában nem 1387-ben volt, hanem a litván nép tragédiájára, mikor is a korabeli litván vezetés önként lengyellé változott, s beállt Lengyelország szolgálatába*”

A litvánok s általánosabban a baltiak történelmének a *megkésetttség* a magyarázó keretet adó kulcsszava. Észak-Európa, valamint Közép-Európa a X–XI. században „csatlakozik Európához”. A német *Reich* X. századi létrejötte után sorra alakulnak a keresztény fejedelemségek és királyságok: a dán (950–970), a norvég (1016–1030), a svéd (1008), a cseh (915–929), a lengyel (966), a magyar (972). A baltiak azonban hiányoznak a felsorolásból, hisz 1100 körül, amikor „*a feudalizmus és a kereszténység az egész új, keleti és északi régiókban konszolidálódott*” (Szűcs, 1992:26.), nekik még hírük is alig van.

A litván állam megalakulása és a kereszténység első felvétele

Ha nem 1387-ben, akkor mikor történt a keresztelkedés? Mi történt valójában? E kérdésre nem csak azért hasznos megkísérelni a választ, mert a litvánok viselt dolgai még a közép- és kelet-európai átlagnál is jobban kihullottak a közös európai tudatból, hanem azért is, mert közben esetleg tetten érhetjük e „valójában”, a (történelmi) való kialakulását.¹

A Német Lovagrend krónikása, Dusburgi Péter (III. 221.) az 1283-as évhez csupa nagybetűvel azt jegyezte be évkönyvébe: „*Véget ért a háború a poroszokkal. Megkezdődött a háború a litvánokkal.*” A Nemunas jobb partján, fel északnak a Livóniai Lovagrend épp ekkor igázta le Zemgalét. A livóniai törzsekkel és a poroszokkal ellentétben azonban a két tűz közé került litvánokat a németek sohasem tudták legyőzni: a litvánoknak

¹ Minderről részletesen: Bojtár, 1997.

az 1009-es első említésüket követő két évszázad folyamán a balti törzsek, illetve népek közül egyedül sikerült államot alapítaniuk.

Minden középkori államalapításhoz kellett egy pozitív és egy negatív tényező. A pozitív: hogy ne legyen egyetlen olyan erős idegen hatalom se a közelben, amely le tudná igázni az államalapításra készülő népet. A negatív: hogy legyenek viszont olyan szomszédok, akiknek fenyegetését csak az addigi lazább összetartozást felváltó állam szilárdsága tudja visszaverni. (Ilyen szomszédokban szinte soha sincs hiány.) Ezt F. Graus (1965:60–61.) úgy fejezi ki, hogy „*középkori nemzeti érzés*” – ami a baltiak esetében még a litvánoknál is valószínűleg túl erős kifejezés – kialakulásának fő kritériuma az, hogy „*a törzs tagjai között meglegyen a belső rokonság tudata és az idegenek másságának az érzékelése*”, valamint „*egy olyan vezető réteg kialakulása, amely képes megfogalmazni a másságnak ezt az érzését*”.

A litvánok számára e feltételek a XIII. századra értek meg. Ekkor enyhült némileg a lengyel és német *Drang nach Osten*, a Keletre nyomulás és a keleti szláv (ruszin–oros) *Drang nach Westen*, a Nyugatra nyomulás.

Két körülmény bizonyult döntőnek. Az első, legfontosabb az volt, hogy a X. században még virágzó keleti szláv állam, a Kijevi Rusz egyre inkább eredeti alkotóelemeire, egymással marakodó városállamokra, „földekre” esett szét: Polock, Halics, Szmolenszk, Vlagyimir, Novgorod, Moszkva stb. önálló, de csekélyebb súlyú fejedelemségeire. Ezt a bomlási folyamatot csak fokozta az 1237–1240-es mongol–tatár betörés, melyet – miután Batu kán 1242-ben az Aranyhordát a Volgánál telepítette le – két évszázados állandó harcban eltelt mongol–tatár hódoltság követett. Ugyanakkor a XII. században a lengyel állam is megszűnt: huszonhárom úgynevezett *dzielnicé*re, kis fejedelemségre bomlott, s csak nehezen állt talpra. A litván birodalom még a XIV. század végén is mintegy hétszer akkora volt, mint Lengyelország. Ebben a hatalmi vákuumban, állandó harcok között – miközben egy-két évenként jöttek létre újabb és újabb szövetségek németek és szlávok, németek és litvánok, litvánok és szlávok s nem utolsósorban litvánok és litvánok között, mindenki mindenki ellen – alakult ki a litván állam. Pontos adatunk kevés van a körülményekről, s ezért Litvánia felemelkedésére mind a mai napig érvényes az, amit Adam Mickiewicz az 1827-es KONRAD WALLENROD (alcíme szerint TÖRTÉNELMI BESZÉLY A LITVÁN ÉS A POROSZ TÖRTÉNELEMBŐL) előszavában írt: „*A történettudomány még nem tisztázta kellőképpen, hogy az a nép, amelyik oly gyenge volt és oly sokáig hódolt idegeneknek, hogyan volt képes egyszer csak megizmosodni és veszélyeztetni minden ellenségét, egyfelől állandó, gyilkos háborút viselve a Lovagrenddel, másrészt végigrabolva Lengyelországot, adót szedve Nagy Novgorodtól, és kalandozásaiban eljutva egészen a Volga partjáig és a Krím félszigetig.*”²

Az mindenesetre biztos, hogy a litvánok 1219-ben már önálló országgént kötnek békét a Halics–Vohlniai Fejedelemséggel. Az aktusnál jelen voltak Litvánia mindkét részének, a tulajdonképpeni Litvániának, Aukštaitijának (szó szerint: Felföld) és Žemaitijának (Alföld) a képviselői. A hús fejedelem közül az ún. IPATYEVSKIJI-KRÓNIIKA-KOMPOZÍCIÓ névtelen szerzője ötöt kiemel, mint akik a legelőkelőbbek. Közöttük van Mindaugas, akit a litván Szent Istvánnak, az államalapítónak tartanak. Származása

² Mickiewicz itt nyilvánvalóan „a lengyel történetírás atyját”, Jan Długoszt visszahangozza, aki a HISTORIA POLONICA 12. kötetében (1455) a friss szövetséges Litvánia történetéről az 1387-es évhez a következő megjegyzést fűzi: „*Európa népei közül a legprimitívebbek a ruszinoknak voltak kénytelenek szolgálni és adót fizetni, úgy-hogy mindenki nagyon csodálkozott, mikor olyan szerencséjük támadt, hogy saját bátorságuknak vagy szomszédaik el-sátnyulásának, illetve tunyaságának köszönhetően most parancsolnak a ruszinoknak, akiknek uralma alatt majd ezer évig mint rabszolgacsorda éltek.*”

ismeretlen, apjának később adták a krónikások-történészek a Ringaudas nevet. Az azonban tény, hogy 1240 körül – miután gyilokkal, haddal vagy rokoni kapcsolatok kiépítésével, ígéretekkel és adományokkal – legyőzte a kisebb fejedelmek jó részét, Aukštaitija és részben Žemaitija uraként fölvette a nagyfejedelem címét. Ettől kezdve csak az uralkodó gyermekeit illette meg a fejedelem cím, s az eddigi fejedelmek lassan nagyurakká, *bajoras*-bajorokká fokozódtak le. Az ún. Fekete Oroszország leigázásával Mindaugas kezdte meg a keleti szláv fejedelemségek országához csatolását. Polaszje, Polock, Minszk, Vityebszk, Volhínia, Kijev,³ Csernyigov és Podólia egy részének a meghódításával Litvánia területe a XIV. század közepére elérte a 650 ezer km²-t. A litvánból ily módon litván–orosszá (keleti szláv) táguló birodalom magában foglalta a Dau-gava felső és középső folyásának a medencéit,⁴ a Nemunasnak, a déli Bugnak, a Dnyepernek és az Oka felső folyásának a medencéit, azaz a mai Litvániát, Fehéroroszországot, Ukrajna nagy részét és Oroszország kis részét. Az etnográfiai Litvánia (kb. 70–80 ezer km²) mindig a nagyfejedelem birtokában maradt, aki rokonait, „jó embereit” küldte a meghódított fejedelemségekbe, ahol azok a helyi fejedelmekkel együtt kormányoztak. (Ez némileg hasonlított – ha nem is gazdaságilag, de politikailag – a nyugat-európai vazallusrendszerhez.)

Hogy honnan vette Litvánia mindehhez az erőt, az homályban marad. Alighanem M. Ljubavszkij (1910:26.) jár a legközelebb az igazsághoz – s ez lenne a litván államalapítás másik döntő körülménye –, aki a hódításokat a litván népességszám nagyarányú növekedésével magyarázza. Ez különösen attól kezdve döntő tényező, amikortól – nagyjából a XIII. század utolsó harmadától – a tatár támadások veszélye az Aranyhorda belvillongásai miatt a litvánoknál csökkent, viszont a szomszédos fejedelemségek, elsősorban a Litvániával leginkább versengő Halics–Volhíniai Fejedelemség lakosságát a tatárok – akik nem ejtettek férfi foglyot – alaposan megtizedelték. (Ennek lett eredménye, hogy 1349 után Halics Lengyelországhoz, Volhínia pedig Litvániához került, illetve, hogy Algirdas nagyfejedelem 1362-ben vagy 1363-ban valahol a déli Bugnál nagy győzelmet tudott aratni a tatárok felett.)

Mindaugas központosító törekvéseit sokan nem nézték jó szemmel. Kezdve trónkövetelő unokaöccsén, Tautvilason, aki a független fejedelemségnek maradt Žemaitijára is támaszkodhatott, Halics–Volhínia fejedelmén és a novgorodi Alekszandr Nyevszkijen át egészen a rigai püspökiig számosan összeszórtak ellene.

Hogy leghatalmasabb ellenfelét, a lovagrendet leszerelje, Mindaugas döntő lépésre szánta el magát: 1250-ben vagy 1251-ben egész háza népével, valamint számos bajjossal együtt megkeresztelkedett, s 1254-ben a római IV. Ince pápától kapott koronával királlyá koronáztatta magát. (A rendszerváltás óta a koronázás napja pirosetűs állami ünnep Litvániában.) Királlyá – Litvániában először és utoljára. Az odaküldött püspöknek és a lovagrendnek a király nagyvonalúan azt a Žemaitiját adományozta, amely csak részben és nagyon feltételesen volt az övé.

Látni való, hogy – mint Kelet-Európában mindig és mindenütt – kizárólag a hatalmi-politikai helyzet függvénye volt, hogy egy nép mit és miben hisz, hogy milyen vallást gyakorol. A további fejlemények is ezt igazolják. Amikor a keresztetek ellen felkelt

³ Ez a Kijev persze már nem az a Kijev volt. Az egykor virágzó székváros a tatárdúlás után, 1246-ban mindössze 200 házból állt (Ljubavszkij, 1910:23.).

⁴ A Dau-gava alsó, lettek lakta szakaszát azonban nem, s alighanem ez mentette meg a lettéket az ellitvánosodástól.

Žemaitija fejedelme, Treniota 1261-ben följánlotta Mindaugasnak a tatárok által közben alaposan feldúlt Litvániával való egyesülést, cserébe a keresztiesekkel való szövetség felmondását és az ősi pogány hithez való visszatérést kérvén, a király habozás nélkül kötélnék állt. A kereszténység tényleges felvétele így végzetes módon több mint 120 évvel újból elodázódott.

Mindaugast hatalmas csúcsán összeesküvő fejedelmek meggyilkolták. Utódai közül Vaišvilkas vagy az igen tehetséges Traidenis négy fivére is pravoszláv hitre tért, ennek ellenére a keresztény Európa a litvánokat továbbra is – újra – pogánynak tartotta.

A kereszténység második felvétele, a Litván Nagyfejedelemség

Az 1263-tól 1569-ig fennállt Litván Nagyfejedelemségben a kezdeti törzsszövetségi katonai demokrácia fokozatosan katonai monarchiává fejlődött, ahol az országot irányító nagyfejedelemnek és dinasztijának közös volt a bajorsággal: a külső hódítás. Litvánia rabló hadjáratait ezért csak a Moszkvával kötött 1449-es béke zárta le, mert ekkorra végképp életképtelenné vált a nemesi hadkötelezettségen alapuló katonaság, zsoldos hadseregre pedig nem volt pénz.

A Litván Nagyfejedelemség kibontakoztatásában két uralkodónak voltak döntő érdemei.

Ami fiai legyilkolása miatt Mindaugasnak nem sikerült, hogy tudniillik örökletessé tegye a trónt, az sikerült Gediminasnak (1316–1341), akinek uralkodóháza unokája, Jogaila, vagy ahogy lengyeles formájában ismerik: Jagiełło (magyarul: Jagelló) néven vált legalábbis Közép- és Kelet-Európa legnagyobb dinasztijává, amelyik nemcsak a lengyeleknek, hanem a cseheknek és nekünk is több királyt adott (a nálunk 1440 és 1444 között uralkodó I. Ulászlót, II. Ulászlót: 1490–1515 és II. Lajost: 1516–1526).

Gediminas külpolitikája kettős irányú volt. Nyugatról igyekezett megállítani a keresztiesek előrenyomulását – két ízben úgy, hogy az ország újra keresztény hitre tért volna; a második alkalom valószínűleg az életébe került: a „pogány tábor” megmérgezte –, ugyanakkor sikerrel terjesztette ki a litván államhatárokat kelet felé, noha Ivan Kalita (†1340) személyében megjelent már az a moszkvai uralkodó is, aki először hívta magát az egész Rusz nagyfejedelmének, s aki tudatosan törekedett a szláv földek egyesítésére, ezért Moszkva egyre inkább Litvánia fő ellenfelévé vált. Egyelőre azonban a novgorodi, a tveri, a pszkovi stb. városállamok a litvánok védelmét keresték Moszkvával, de főként a tatárokkal szemben. Gediminas odáig ment, hogy pravoszláv püspökséget létesített Fekete Oroszország központjában, Naugardukasban (lengyelül: Nowogródek).

Jelentős tetteket hajtott végre az országban belül is. Kereskedelmi szerződést kötött Rigával, külföldi kereskedőket és iparosokat hívott meg, s ösztönözte a gyér városi élet kibontakozását. Ilyen irányú tevékenységének betetőzéseként megalapította Vilniust, vagy legalábbis új székvárosának tette meg. A főváros addig ugyanis nem volt állandó. Kernavé, Trakai, Vilnius, később Naugardukas, Kaunas egyaránt szolgált fővárosként.

Gediminas hét fia között osztotta fel az országot. Az a veszély fenyegetett, hogy Litvánia darabokra hullik. Hogy nem így történt, az annak tudható be, hogy a keresztiesek támadásai, valamint az újabb keleti és déli területek meghódítása (ahonnan a háborúskodáshoz szükséges adók befolytak) parancsoló szükségességgel követelték meg az ország egységét. Ehhez az is kellett, hogy egy rövid közjáték után olyan tehetséges emberek ragadják magukhoz a hatalmat, mint Gediminas két fia, Algirdas és Kęstutis (lengyelül: Olgiard és Kiejstut), akik 1345 és 1377 között párban uralkodtak oly módon,

hogyan a Vilniusban székelő Algirdasé volt a nagyfejedelmi cím és – egyre inkább Lengyelországgal versengve – a déli-keleti hódítás ügye (amit erőteljesen meg is valósított: 1363-ban a birodalomhoz csatolta az újjáéledt Kijevet, ahol a korábbi hagyományt felújítva 1375-től pravoszláv püspökséget állított fel, s 1368-ban és 1371-ben csapataival Moszkva falait ostromolta), míg a Trakaiban berendezkedő Kęstutis, az egyeses lelkű katonaeMBER típusa a keresztések elleni harcot, Žemaitija védelmét vállalta magára. (E harc méreteire jellemző, hogy 1345 és 1382 között a lovagok kereken száz ízben törtek be litván földre, amire negyven ellenhadjárat volt a válasz. E kis kereszties hadjáratokat a katolikus propaganda *Litauerreisen*nek keresztelte el, s e litván társasutazásokra egész Nyugat-Európából toborozták a résztvevőket.)

Algirdas örökébe elsőszülött fia, Jogaila lépett, Kęstutis pedig megmaradt Trakai fejedelmének. Hamarosan azonban hatalmi harc tört ki nemcsak Jogaila és Kęstutis, hanem az utóbbi fia, Vytautas (lengyelül: Witold), tehát Jogaila unokatestvére között is. Mindkét tábor többször szövetkezett hol a keresztésekkel, hol a különböző lengyel és keleti szláv fejedelmekkel. A viszálykodás során – mialatt egy évig Kęstutis volt a nagyfejedelelem – végül Jogaila 1382-ben meggyilkoltatta a konok pogány Kęstutist, s Vytautasnak is csak női áruhába bújva sikerült a börtönből a keresztésekhez szöknie (akiknek Jogaila előzőleg már odaígérte Žemaitiját és azt, hogy kezükből veszi fel a kereszténységet).

Közben azonban két fontos dolog történt Litvánia szomszédságában. Dmitrij moszkvai fejedelelem 1380-ban a Don melletti Kulikovo mezején szétverte Mamaj tatár kán seregeit, s ezzel nemcsak a Donszkaj melléknevet nyerte el, hanem a litván fennhatóság alatt élő keleti szlávok rokonszenvét-bizodalját is. A pravoszláv metropolita már egy évvel később a litvániai Kijevből Moszkvába tette át székhelyét – most már végleg. Sőt, Jogaila előtt is felmerült annak a megoldásnak a lehetősége, hogy Moszkvával szövetségre lépve pravoszláv hitre tér. Vityebszki fejedelmi házból származó anyja közvetítésével tárgyalásokat is kezdett arról, hogy esetleg feleségül venné Dmitrij Donszkaj lányát, s így védené meg Litvániát a keresztések meg-megújuló betöréseitől. „Világtörténelmi pillanat” – ki tudja, hogyan fordul Európa sorsa, ha ez bekövetkezik, s nem Moszkva, hanem Vilnius válik a „harmadik Rómává”? Ám egyik fél sem kapkodta el a dolgot. Moszkva azért nem, mert aligha állt érdekében, hogy legnagyobb vetélytársát erősítse, Litvánia pedig azért nem, mert a görögkeleti hit felvétele aligha szüntette volna meg a kereszties támadások ürügyét, hisz Róma a pravoszlávokat félig-meddig pogánynak tartotta. Arról már nem is beszélve, hogy egyazon birodalom belülről kerülve a szláv fejedelemségek óhatatlanul Moszkva körül tömörülnek, s ez gazdasági katasztrófa lett volna a litván hűbérurak számára, akik jövedelmük jó részét e fejedelemségekből nyerték.

Jogaila végül is máshonnan nősült. 1382-ben ugyanis Nagy Lajos királyunk halálával árván maradt a lengyel trón. Máig rejtély, kinek támadt az a merész ötlete, hogy Lajos kisebbik lányát, Jadwigát (magyarul: Hedviget) 1384-ben nagy sietve „királynő” koronázva, majd az unokatestvérevel időközben kibékült Jogailához férjhez adva több, gordiuszinak tűnő csomót lehet egy csapással megoldani: megszűnik a terhessé vált magyar–lengyel perszonálunió, Litvániából, az eddigi pogány ellenségéből keresztény szövetséges lesz a lovagokkal szemben, egyszersmind Moszkvával szemben is, s végül a lengyelek is megszabadulnak a Habsburg-háztól. Jadwigát ugyanis évekkal ezelőtt odaígérték Habsburg Vilmos hercegnek. Sőt *az után*, hogy Krevóban, a mai Fehéroroszország területén lévő városkában megállapodtak Jogailával a házasságban, bár még nem volt érkezésük ennek hírért megvinni Lengyelországba, a Habsburg vőlegény betop-

pant Krakkóba, s ott annak rendje és módja szerint feleségül vette Jadwigát.⁵ A lengyelek hamarosan elkergették Vilmost, s életbe lépett a krevói egyezmény. 1386-ban Jogaila bevonult a Wawelbe, megkeresztelkedvén feleségül vette Jadwigát, s II. Władysław Jagelló néven lengyel királlyá koronázták, de egyúttal megmaradt litván nagyfejedelemnek is.

A krevói egyezmény előírta Litvánia megkeresztelését, amit Jogaila 1387-ben visszaterve Litvániába, el is végeztetett. (Az éppen a lovagrend kezén lévő Žemaitiją csak 1413-ban keresztelték meg.) Az egyezmény másik fontos pontja Lengyelország és Litvánia kapcsolatát volt hivatva szabályozni. Az okmány szerencsétlen módon erre az azóta is vitatott *applicare* szót alkalmazta, ami jelent hozzácsatolást, egyesítést és beolvastást is. Van, aki szerint az okmány teljes egészében hamisítvány, hiszen megtalálásának idején, 1835-ben divatja volt a romantikus történelmi hamisítgatásnak. Mindenesetre az a Długosz, akinek krónikájára minden későbbi beszámoló támaszkodik, egyetlen szóval sem említi. Másfelől az is igaz, hogy a litvánokkal cseppet sem rokonszenvező, a lengyelek szerepét felnagyító Długosz egészen biztosan sok mindent a kisujjából szopott (például a jeges Nemunasban való alámerítést). Ami kétségtelen tény, s amiből Długosz is nagyrészt szerezte az értesüléseit, az Jogaila három, 1387 februárjában kiadott kiváltságlevele. Ezekben hatalmas földbirtokokat adományozott az egyháznak, valamint a katolikus hitre tért nemeseknek, ugyanakkor kizárván a kiváltságokból a pravoszláv nemeseket, s megtiltván a pravoszlávokkal a házasságot. Az okmányok az oroszok és különböző szekták tagjainak katolizálását sürgetik, de pogányokról egy szót sem ejtenek.

A lengyel–litván megbékélés és békétlenség kezdete

A bonyodalmak úgy értek véget, hogy 1392-ben Jogailából végleg Jagelló lett, csak a lengyel királyság ügyeivel foglalkozott, s Litvániát hagyta unokafivérére. Mindebből érthető az az első hallásra furcsa tény, hogy a litvánok egyáltalán nem büszkék az európai hírű Jogailára.⁶ A „litván királynak” az unokatestvér számít, akire Jogaila Litvániát hagyta, aki Nagy Vytautas néven vonult be a történelembe, s akinek 1430-ban bekövetkezett halálakor a Litván Nagyfejedelemség hatalma csúcán állt. 1 millió km²-nyi területével Európa legnagyobb állama volt, amelynek déli határa a Fekete-tenger fölötti országnyi lakatlan sztyeppekig nyúlt, keleti határa Moszkvától 200 km-re húzódott, s Palangánál keskeny kijáratot nyert a Balti-tengerhez is. Nyugati szomszédja egyrészt a szövetséges Lengyelország volt, másrészt az a lovagrend, amelyre az egyesült lengyel–litván hadak 1410-ben Tannenberg-Grunwaldnál (litvánul: Žalgiris), a középkor egyik legnagyobb csatájában döntő vereséget mértek. Döntő, de nem megsemmisítő vereséget, mint ahogy a lényegében a grunwaldi ütközetet leszűretelő 1422-es melnisi béke is csupán a lovagrend litvániai igényeit, de nem a hatalmát semmisítette meg örökre.⁷

⁵ Egyes roszmájú osztrák krónikások azt híresztelték, hogy a házasság konzumálva is lett, ám ennek kevés a valószínűsége, lévén hogy az ifiasszony még a tizenkettedik évét sem töltötte be. (Jogaila ekkor 35 éves volt.)

⁶ A két világháború között, a lengyel–litván ellenségeskedés csúcspontján a litván gimnazisták egyik kedvenc szokása volt, hogy a történelemlönyvükben lévő képen rituálisan körzövel kiszúrták a „lengyel” Jogaila szemét.

⁷ Az esemény mindkét félben mély nyomokat hagyott. A németek 1914-ben vettek revánst, eléggé különös módon: II. Vilmos császár egy oroszok ellen megnyert ütközetet Tannenbergi csatának neveztetett el és ünnepeztetett, noha az máshol zajlott le; másfelől Litvánia legjobb kosárlabdacsapatát Žalgirisnek hívják. A rend nem nyugodott bele a vereségbe, távolról sem. Azzal vádolták Jogailát és Vytautast, hogy a litvánok,

Vytautas megpróbálta Litvániát teljesen függetleníteni Lengyelországtól. 1398-ban a litván nemesek ki is kiáltották királlyá, ám egy évvel rá a Vorszka folyónál a tatárok-tól elszenvedett súlyos vereség szertefoszlatta reményeit, s kénytelen volt elismerni lengyel vazallusságát. Másodsor 1429-ben kért koronát Luxemburgi Zsigmond német-római császártól, de a lengyel urak elfogták a koronát hozó küldöttséget, s az ekörüli huzavona közben Vytautas meghalt.

A kelet felőli biztóságot szolgálta volna Vytautasnak az a kísérlete, hogy – Gediminas és Algirdas után újra – litvániai metropolitát választott, de jelöltjével szemben a pravoszláv egyház vezető testülete, a carigrádi (konstantinápolyi) szinódus a moszkvai metropolita mellett tette le a voksot. Ez végleg eldöntötte, hogy a litvánok a katolikus lengyel kultúra övezetébe kerültek, s noha Lengyelország és Litvánia viszonya egészen az újabb történelmi sorsfordulóig, az 1569-es lublini unióig politikailag nagyon is laza maradt, megkezdődhetett a nemzetet alkotó nemesség fokozatos lengyellé válása.

A Litvánia különállását célzó kísérletek mellett azonban Vytautas uralkodása alatt megtörtént a két ország tényleges egyesülése felé vezető döntő lépés is. Az 1413-as horodlei unió tulajdonképpen megteremtette a litván nemesi osztályt. A törzsökös lengyel nemességgel, a *szlachta*val (litvánul: *šlehta*) való egyenjogúsítás érdekében 47 litván családot adoptáltak lengyel nemesi családokba úgy, hogy az utóbbiak címerüket kölcsönözték a litvánoknak, akik ezután hívhatták magukat nemesnek. Ugyanakkor az unió kimondta az öröklött birtokok örökös tulajdonjogát, valamint a nemesek személyi sérthetlenségét. A katolikus nemesek unióban kapott jogait hamarosan kiterjesztették a pravoszláv előkelőkre is. Nem terjesztették ki viszont a városlakókra, holott Vilnius, majd Kaunas Vytautas idején lett magdeburgi jogú, vagyis önigazgató, hűbérúrtól nem függő város. (Ezek száma a XVI. században negyvenre emelkedett.)

A kereszténység felvétele után

A két unokatestvér, Jagelló (II. Władysław, 1386–1434) és Vytautas (1398–1430) utáni trónviszályok oka a furcsa perszonálunió volt, amelynek értelmében ugyanazt az uralkodót kellett megválasztani, de külön-külön lengyel királynak, illetve litván nagyfejedelemnek. A Gediminas- (Jagelló-) ház kihalásáig, 1572-ig uralkodók listája azt bizonyítja, hogy a rendszer nem éppen kifogástalanul működött:

Lengyel király	Litván nagyfejedelem
III. Władysław (1434–1444)	Švitrigaila (1430–1432)
(I. Ulászló néven magyar király 1440–1444)	I. Zigmantas (1432–1440)
IV. Kazimierz (1447–1492) =	I. Kazimieras (1440–1492)
Aleksander (1501–1506) =	Aleksandras (1492–1506)
Zygmunt Stary (Öreg) (1506–1548) =	II. Zigmantas (1506–1548)
Zygmunt August (1548–1572) =	Zigmantas Augustas (1544–1572)

A XVI. század közepétől a *dominium maris Baltici* birtoklásáért Svédország mellett Oroszország is sorompóba szállt. 1449-ből származik az első olyan békeszerződés Litvánia és Moszkva között, amely a két felet egyenlőnek ismeri el (Šapoka, 1936:185.). Attól

de még a lengyelek sem igazi keresztények, s hogy Žemaitija jog szerint az övék. Az egyik érv az volt, hogy Grunwaldnál a Jan Žižka vezette eretnek cseh zsoldosokon kívül több ezer pogány tatár is harcba szállt a lengyel–litván oldalon. A konstanzi zsinat végül is Jogailák javára döntött.

kezdve azonban, hogy III. Ivan 1480-ban szétverte az Aranyhordát, s feleségül véve az utolsó bizánci császár lányát, Zsófiát (aki a bizánci címerből áttelepítette a kétfejű sast az oroszba), egyre nagyobb teret kapott a „Moszkva: harmadik Róma” ideológiája, aminek értelmében a Jagellóktól vissza kellett szerezni az ősi Rurik-birtokokat, s egyre inkább az orosz fenyegetés vált meghatározóvá. Ezért a litvánok kénytelenek voltak viszonyukat szorosabbra fűzni a lengyelekkel. Ennek eredménye lett – miután az egyesülési tárgyalások közepette a lengyelek kész helyzetet teremtvén egyszerűen elcsatolták Litvániától Podlasztét, Volhíniát és Ukrajnát – az 1569-es lublini unió, amely kimondta, hogy „*a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség immár egységes és osztatlan test, egységes Nemzetközösség (Rzeczpospolita)*”. Litvánia ugyan névleg megtartotta különállását, egészen a *Rzeczpospolita* 1795-ös felosztásáig, de például az időszak végén született, társadalmi szempontból korszerű 1791. május 3-i alkotmány Litvániának már a nevét sem említi. Ezért joggal tekinthetjük a lublini uniót olyan fordulópontnak, amellyel véget ért a Litván Nagyfejedelemség, és megindult az önálló államiság elvesztése.

Politikai vallásosság

A IX–X. és a XIII–XIV. századok között három erő alakította ki azt az erőteret, amelyben a balti törzsek története mozgott. A pogányság, a nyugati és a keleti kereszténység harcában mindhárom fél bensőleg is megosztott volt, s ennél fogva gyakorta szövetkezett egyik-másik ellenfelével is. A korszak a „politikai vallásosság” fogalmaival írható le.

A pogány törzsek egymás ellen folytatott hadjáratai nyilvánvalóak. A nyugati világot a pápaság és a császárság rivalizálása osztotta meg,⁸ ami olyan tartós nyomot hagyott az európai történelemben, mint a porosz állam, amely születését a kettő közötti hinpapolitikának köszönheti, s amely formálisan a reformáció során először a pápaságtól, majd a császárságtól önállósította magát. A nyugati és keleti kereszténység legalább az 1054-es egyházszakadással kezdődően szemben állt egymással. A távolság közöttük hol olyan minimális volt, hogy a kettő hibrid egyháza, a görög katolikus is létrejöhetett, hol olyan maximális – s ez volt a gyakoribb –, hogy az ortodoxokat a latinok pogánynak tartották. A XIV. században gyakori volt a jellemzés: *est Christianus, non Ruthenus* – nem orosz, keresztény (Winter, 1960:103.). A XIII. század második felétől a tatár uralom alatt lévő keleti szlávokat Nyugaton egyenesen a keresztényellenes tatárok szövetségének tartották. Nemcsak a XIII. századi livóniai krónikák, de LIVLÄNDISCHE HISTORIEN című művében még J. Renner (kb. 1525–1583) is *Unchristennek*, nem kereszténynek titulálta a pravoszlávokat. IV. Sándor pápa egy, a Német Lovagrendhez intézett bullájában a tatároktól Oroszországban visszaszerzendő földeket, javakat egyenesen „*a görög szakadárokhöz tartozó, azok szertartásaihoz gyalázatosan ragaszkodó*” papok térítésére akarja felhasználni, mondván, hogy azok megkaphatják az említett javakat, amennyiben „*hűségesen és engedelmesen visszatérnek a római anyaszentegyházba*” (PÁPAI BULLÁK:195.). A másik fél sem volt különb: a XI. században élt Feodoszjij Pecserszkij szerint a „*latin hit*” még a zsidónál is tisztátalanabb, s a XII. századi pszkovi krónikákban gyakori a „*pogány latinok*”, „*pogány németek*” kitétel (Paszkievicz, 1954:97–8.). Nem megalapozatlan az a feltevés sem, hogy Mindaugast a pravoszlávok gyilkolták meg, s hogy a litvánok másodszeri, végleges, lengyel kézről történő megkeresztelkedése tulajdonképpen nem a pogányságtól, hanem a pravoszláviától mentette meg őket (Jurginis, 1987:117., illetve 63.).

⁸ Ez még akkor is igaz, ha a kelet-európai kereszties hadjáratoakat közösen szervezték, bizonyos munkamegosztásban: az anyagi erőt a *Reich*, a szellemi Róma szolgáltatta (Gudavičius, 1989:15.).

Az idegen írás – az írás idegensége

Litvánia számára a politikai vallásosság korszaka a kereszténység késői felvétele miatt végzetesen kitolódott, meghosszabbodott. Litvániát továbbra is ugyanaz a három politikai-vallási erő rángatta ide-oda; akkor is, amikor a XV. században, Vytautas idején hatalma csúcán volt, akkor is, amikor a XVI. század közepén már meggyengült (noha még mindig 700 ezer km² volt a területe, 3,5 millió lakossal, ebből 1 millió litvánnal). Ez a rángatózás végül is alig 200 év alatt szétépte a hatalmas országot. Mi tette lehetővé az erősebb politikai helyzetben lévő litvánok polonizációját (vagy majd ruszifikációját)? Egyáltalán: mi okozta, hogy a nagy birodalommal rendelkező litvánokat ugyanúgy ki lehetett felejteni az európai történelemből, mint az országalapításig el sem jutó poroszokat, letteket vagy nyelvrokainkat, az észteket? Miért olyan bizonytalanok, olyan többféleképp megítélhetők a litván történelem eseményei?

Azért, mert hiányzik mögülik a saját írásos kultúrára támaszkodó „litván tudat”. E hiány miatt minősíthette a pápa Litvániát *terra nullius*nak, senki földjének, s e hiány okán érezni valami talmiságot, ingatagságot a litván államépületben, még legfényesebb időszakában is.

Litvánságtudattal, legalábbis valami csírájával, már a XI–XII. századi törzsszövetségnek is rendelkeznie kellett. Adatunk ugyan nincs róla, de meggyőző bizonyíték a litvánok pusztá fennmaradása: e nélkül képtelenek lettek volna a XIII. században államot alapítani, államot, amely ellen tudott állni minden külső ellenségnek. (Ugyanígy: Volkaité-Kulikauskienė, 1987:174.)

A kereszténység két felvétele közötti időben kialakult saját tudat valószínűleg magában foglalta a litván nyelvet és a pogány vallást is. Az utóbbinak egyetlen dokumentuma Gediminas nagyfejedelem pápai legátusnak mondott szavai lehetnek: „*Tiszteljük a keresztények az istent saját hitük szerint, szolgáljanak a keleti szlávok (rutheni) neki saját szokásaik szerint, a lengyelek ugyancsak a maguk módján, mint ahogy mi is saját szokásaink szerint tiszteljük az istent, és mindnyájunknak egy istene van.*”⁹

A pogány vallás felszámolásával a litván tudat egyetlen támasza a saját nyelvű írásbeli kultúra – lehetett volna.¹⁰ A saját nyelvű írásos kultúrán természetesen nem a litvánt értem, hanem valamilyen nyelvűt, akármilyent, amivel a kultúrateremtő vezető réteg azonosulni tudott volna. Ha Mindaugas mégoly késői megkeresztelkedése tartósnak bizonyult volna, akkor valószínűleg a litván kultúra is hasonlóan fejlődik, mint a francia, a cseh, a lengyel, a magyar stb.: a latin árnyékában lassan megszülettek volna a litván nyelvű írásbeliség első darabjai is. Nem így történt. (A pogány korszakból az egyetlen

⁹ Ebből lehet valamiféle liberális multikulturalizmusra is következtetni, ahogy a Nyugat-Európában felnőtt kitűnő nyelvész, A. J. Greimas teszi (1990:17.), aki szerint a XIII–XIV. századi „*litván imperializmust nemcsak demográfiai és gazdasági, hanem vallási felvirágzásnak is alá kellett támasztania*”, de lehet arra is, hogy Gediminas, aki egyaránt megtúrta országában a pravoszláv metropolitát és a nyugati szerzetesrendeket, csupán megint csak a pápa előtt akart egyistenhívőként jó színben feltűnni (még ha ezt az egy istent Perumasnak is hívták), s így bírti rá arra a katolikus egyházfőt, hogy az megtagadja támogatását a keresztiesektől, hisz így folytatja szavait: „*Mit meséltek nekem a keresztényekről? Hol találni nagyobb igazságtalanságot, nagyobb egyenlőtlenséget, viszálykodást, pusztítást és kizsákmányolást, mint a keresztények között, s különösen azok között, akik ájtatosnak tűnnek, mint például a keresztések, akik minden lehető rosszat elkövettek?*” (Gediminas:129.)

¹⁰ Ez még akkor is igaz, ha nyilvánvalóan tudjuk, hogy az új hit 1387-es fölvétele nem jelentette azonnali elterjedését és győzelmét. A pogány gondolkodásmód csak lassan adta át a helyét, s kiszorulásához olyan, a társadalom szerkezetében bekövetkezett változások kellettek, mint a jobbágyrendszer Kazimieras nagyfejedelem 1447-es privilegiumrendeletével elindított kialakulása.

komolyabb latin nyelvű emlék Gediminas hat, Nyugatra küldött diplomáciai levele.) Azért nem így történt, mert a latin kereszténység másodszeri, végleges felvételekor Litvánia már egy olyan soknemzetiségű birodalom volt, amelynek 9 millió lakosából 8 millió ortodox vallású keleti szláv volt, saját írásbeliséggel, s az ő nyelvük vált a Litvániában születő írásbeliség nyelvévé is. Ez a nyelv az óegyházi szláv keleti szláv változata volt, mégpedig annak három típusa – egyházi, népnyelvi-irodalmi, kancelláriai – közül az utóbbi, amelyet azután mindig helyi nyelvi hatások színezték tovább: kezdetben a nyelv-típusnak az ukránnal, később a fehérorosszal azonosítható változata alakult ki (Zinkevičius, 1987:133).¹¹ (A XV. század végétől megszorodó litván másolók révén több mint 300 litván szó is bekerült e szövegekbe.) E nyelven írták nemcsak Litvánia három, a XIV. század végén, XV. században született, szépirodalomnak számító krónikáját, hanem a Litván Metrikának (*Litovszkaja Metrika*) nevezett, a XV. század közepétől a XVIII. századig vezetett kancelláriai archívum okmányait, valamint Litvánia három (1529, 1566, 1588) statútumát, alkotmányát, sőt még a katolikus litván egyház némely iratait is.

Litvánia tehát kétszer került a politikai vallásosság említett három ereje közé, a senki földjére: először, amikor a maga magas társadalomszervezettségi szintjének, a maga erős államának nem megfelelő szóbeli pogány tudat uralta, s másodszer, amikor a nyugati keresztény rítushoz keleti írásbeliség társult. A Litván Nagyfejedelemségben kialakult egy bizonyos állami hazafiság, amely azonban – az írásos kultúra említett hiánya miatt – nem tudott nemzeti hazafisággá fejlődni. (Ezt az állami hazafiságot tükrözik Litvánia krónikái, amelyeknek legfontosabb témája a litván uralkodócsalád s ezen keresztül a litvánok eredete.)

Állam és nemzet tragikusan kettévált, épp abban az időben, a reformáció korában, mikor a nemzet új, a közös kultúrán, a közös nyelven alapuló fogalma kezdett kimunkálódni.¹² Az új nemzetfogalom alapját képező közös nyelv Litvániában a lengyel lett.

¹¹ A nyelvészeti szakirodalomban mindmostanáig nem rögzült szilárdan ennek a nyelvnek az elnevezése. Egyes nyelvészek ófehérorosznak hívják, mások nyugatorosznak, óorosznak (Palionis, 1979:10.)

A XV–XVI. században a mai Fehéroroszország és Ukrajna lakói, noha három helyen éltek: a Litván Nagyfejedelemségben, a Lengyelországhoz tartozó ún. Vörös Ruszban és a Magyarországhoz tartozó Kárpátokban, egy népek érezték magukat, ezért egységesen ruszinnak hívták magukat, s mások is így őket (latinul: *rutheni*, németül: *Rut(h)enen*). A Moszkva uralma alatti szlávokat ők moszkvaiaknak-moszkákknak nevezték (latinul: *moskali*, lengyelül: *Moskali*). Az óorosz nép így módon két részre oszlott: nagyoroszra és nyugati oroszra, s az utóbbi csak később (főként az 1569-es lublini unió után, amikor is Fehéroroszország maradt litván fennhatóság alatt, míg Ukrajna nagy része Lengyelországhoz került) tagolódott tovább fehéroroszra és ukránra.

A Szovjetunió felbomlása után kitört fehéroroszlitván történelmi-politikai (területi és határ-) viták során – ahol persze mindkét fél az ősi történelmi jogokra hivatkozik – érdekes jelentésváltozáson megy át az a litván szó, amellyel ezt a nyelvet eddig jelölték. A *gudas* (*Gudija*) eddig egyértelműen fehéroroszt (Fehéroroszországot) jelentett. Ez azonban ahhoz a fehéroroszi igényhez adna tápot, amely szerint a Litván Nagyfejedelemség tulajdonképpen fehéroroszi állam, a mai *Belarusz* elődje volt. Ezért a litvánok közül sokan – elsősorban a legnagyobb szaktekintély, a „nemzeti érzelmű” nyelvtörténész (1996-tól négy évig egy konzervatív kormány kultuszminisztere), Z. Zinkevičius vezetésével – dühödten elutasítják ezt a jelentést, s a szó újabban a Litván Nagyfejedelemség minden keleti szláv lakóját (fehéroroszt, ukránt és oroszot) kezdi jelenteni.

¹² S hogy mindkettő – állam és nemzeti nyelvű kultúra – milyen fontos egy nép életben maradása szempontjából, s hogy néha az államnemzetnél fontosabb a kultúrnemzet, azt éppen a lengyelek és litvánok történelmi sorsa példázza: a lengyel nemzet léte – néhány tucat, az örültség elvakult 19. századi cári tisztviselőt leszámítva – akkor sem vált kérdésessé senki szemében, amikor Lengyelország több mint 120 évig nem létezett, míg a litvánok nagyjából ugyanarra a sorsra jutottak, mint az önálló állammal addig soha nem rendelkező lettek vagy észtek.

A lublini unió után, de főleg a XVII. századtól a nemzetet alkotó nemesség a mágnásokkal kezdve egyre inkább és igen gyorsan lengyellé hasonult, olyannyira, hogy a nemesember hamarosan kezdett litvániai lengyelnek számítani. A polonizáció rohamos volt. Noha az első lengyel nyelvű irat 1523-ból való, már közvetlenül a lublini unió után lengyelül vezették az állami okmánytárat, a metrikát, s 1697-től hivatalosan is a lengyel lett a nagyfejedelemség államnyelve. Az unióval ideérkező jezsuiták a XVII. század elején, mikor előtérbe került az anyanyelvű istentisztelet szükségessége, némi vita után úgy döntöttek, hogy Litvániában – a lengyel a helyi nyelv. A vilniusi jezsuita kollégiumban – amit Báthory István 1579-ben emelt akadémiai (egyetemi) rangra – a latin mellett a lengyel volt a köznapi érintkezés nyelve. Azok a fehérorosz származású volt ortodox főnemesek, akik a reformáció során lutheránusok, majd az ellenreformáció során katolikusok lettek, s litvániai öntudattal rendelkeztek, lengyelül beszéltek (Bumblauskas, 1994:74.). A vilniusi akadémiai nyomdából 1575 és 1773 között 716 lengyel és 820 latin könyv mellett mindössze 52 litván került ki. A XVIII. század nagy járványai következtében valóságos népvándorlás indult meg a falvakból a városokba. Vilniust ekkor öntötték el a szláv, elsősorban fehérorosz tömegek. 1737-ben a fővárosi Szent János-templomban abbahagyták a litván nyelvű igehirdetést, mert egyszerűen nem volt kinek prédikálni. Egy 1770-es kimutatás szerint a kultúra őreiként számon tartott 910 litvániai papból mindössze 120 tudott litvánul. Ily módon a saját nyelvű litván kultúra hivatalos kezdetére – egy XVIII. századi poroszországi történelmi kuriózumnak számító pillanattól eltekintve – 1918-ig kellett várni. Érthető, hogy a litvánok szemében az írásos kultúra egészen a legújabb korig az idegenséggel volt azonos (amire a XX–XXI. századi Nyugat-ellenes populizmus nagyon jól rá tudott és rá tud játszani). Az elmondottakból ugyanakkor az is kiderül, hogy a „saját tudat” kialakulását nem elsősorban a nyelv idegensége akadályozta, hanem az, hogy az orosz (a keleti szláv) és részben a lengyel is egy másik, egyre inkább ellenséges állam nyelve lett.

Litvánia történetéből talán az vonható le legfőbb tanulságul, hogy minél később és minél keletebbre történt meg földrészünk katolizálása, a politikai vallásosságából annál inkább a mindenféle vallási-szellemi tartalomtól kiüresedett nyers hatalmi politika maradt. Európa utolsó pogány népének a megkeresztelése végeredményben ahhoz vezetett, hogy a lengyel–litván nemzetközösségben egészen 1795-ig a katolikus egyház kezében volt a legnagyobb gazdasági-politikai hatalom, s csak amikor az 1795 és 1918 közötti orosz, majd az 1944 és 1989 közötti szovjet idők megfosztották ettől, csak akkor próbálta a vallás révén legalább – Mickiewicz szép szavával – „a lelkek kormányzását” visszaszerezni; vgyes sikerrel – de ez már egy másik történet.

Irodalom

Bojtár Endre, 1997: BEVEZETÉS A BALTISZTIKÁBA. Bp.

Bumblauskas, A.: DĖL LIETUVOS DK CIVILIZACIJOS POBŪDŽIO (A LITVÁN NAGYFEJEDELEMSÉG CIVILIZÁCIÓJÁNAK A JELLEGÉRŐL). *Kultūros Barai*, 1994/10:63–70.

Dainauskas, Jonas, 1986: LIETUVOS BEI LIETUVIŲ KRIKŠTAS IR 1387-IEJI METAI (LITVÁNIA ÉS A LITVÁNOK MEGKERESZTELKEDÉSE ÉS AZ 1387-ES ÉV). *Mūsų Vytis* (Palos Heights, USA), 1986/2. 28–36.

- Dusburgi: Petri de Dusburg: CHRONICON TERRAE PRUSSIAE. In: SCRIPTORES RERUM PRUSSICARUM, I–V. Szerk., bev., jegyz.: T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke. Leipzig, 1861–74. 1:3–219. Litvánul: Petras Dusburgietis: PRŪSIJOS ŽEMĖS KRONIKA (POROSZFÖLD KRÓNIKÁJA). Vilnius, 1985.
- Gediminas: GEDIMINO LAIŠKAI (GEDIMINAS LEVELEI). Vál., jegyz. és ford.: V. Pašuta és I. Štal. Vilnius, 1966.
- Graus, F., 1965: DIE ENTSTEHUNG DER MITTELALTERLICHEN STAATEN IM MITTEL-EUROPA (A KÖZÉPKORI ÁLLAMOK KELETKEZÉSE KÖZÉP-EURÓPÁBAN). *Historica*, 1965/10:5–65.
- Greimas, A. J., 1990: TAUTOS ATMINTIES BEIEŠKANT (A NEMZET EMLÉKEZETE UTÁN KUTATVA). Vilnius–Chicago.
- Gudavičius, E., 1989: KRYŽIAUS KARAI PABALTIJOJE IR LIETUVA XIII AMŽIUIJE (A BALTIKUMI KERESZTES HÁBORÚK ÉS LITVÁNIA A XIII. SZÁZADBAN). Vilnius.
- Jurginis, Juozas, 1987: LIETUVOS KRIKŠTAS (LITVÁNIA MEGKERESZTELKEDÉSE). Vilnius.
- Ljubavszkij, M. K., 1910: OCSEK ISZTORIH LITOVSKO–RUSSZKAGO GOSZUDARSZTVA DO LJUBLINSZKOJ UNII VKLJUCSITELNO (A LITVÁN–OROSZ ÁLLAM TÖRTÉNETE A LUBLINI UNIÓIG). 1966. The Hague (reprint).
- Pápai bullák: POPIEŽŪ BULĖS DĖL KRYŽIAUS ŽYGIŲ PRIEŠ PRŪSUS IR LIETUVIUS XIII A. (PÁPAI BULLÁK A POROSZOK ÉS LITVÁNOK ELLENI XIII. SZÁZADI KERESZTES HADJÁRATOK ÜGYÉBEN). Vál., ford.: P. Pakarklis. Jegyz.: E. Gudavičius és A. Nikžentaitis. Vilnius, 1987.
- Paszkievicz, H., 1954: THE ORIGIN OF RUSSIA (OROSZORSZÁG EREDETE). London.
- Šapoka, A. (szerk.), 1936: LIETUVOS ISTORIJA (LITVÁNIA TÖRTÉNETE). Kaunas.
- Štromas, Aleksandras, 1987: Válasz (cím nélkül) a körkérdésre. *Akiračiai* (Chicago), 1987/9: 10–11.
- Szűcs Jenő, 1992: A MAGYAR NEMZETI TUDAT KIALAKULÁSA. Szeged.
- Volkaitė-Kulikauskienė, R. (szerk.), 1987: LIETUVIŲ ETNOGENEZĖ (A LITVÁNOK ETNOGENEZISE). Vilnius.
- Winter, E., 1960: RUSSLAND UND DAS PAPSTTUM (OROSZORSZÁG ÉS A PÁPASÁG), I. Berlin.
- Zinkevičius, Z., 1987: LIETUVIŲ KALBOS ISTORIJA (A LITVÁN NYELV TÖRTÉNETE), I–VII. Vilnius, 1984–1994.

FIGYELŐ

A SZÉLHÁMOS, A HENTES ÉS A HÍRLAPÍRÓ

Szécsi Noémi: *Kommunista Monte Cristo Tericum*, 2006. 434 oldal, 2970 Ft

Kondor Vilmos: *Budapest Noir Agave Könyvek*, 2008. 193 oldal, 2480 Ft

Kerékgyártó István: *Trüffel Milán, avagy Egy kalandor élete – Regény Kalligram*, 2009. 344 oldal, 2990 Ft

Kondor Vilmos: *Bűnös Budapest Agave Könyvek*, 2009. 299 oldal, 2780 Ft

Kondor Vilmos: *A budapesti kém Agave Könyvek*, 2010. 257 oldal, 2980 Ft

Mire gondolunk, amikor azt mondjuk vagy azt halljuk, hogy múlt század? *Még* a hosszú tizenkilencedikre vagy már a *rövid* huszadikra aszociálunk? Az ezredforduló századforduló is volt egyben, és talán mostanában vált röppályát elménkben a történelmi emlékezet, így ha a múlt század kerül szóba, az egyre evidensebben jelenti a huszadikat. A történelem halad valamerre, vagy ismétlődik valamiképpen, a történelmi regények pedig egyre csak gyarapodnak, és még inkább hatványozódnak. Egyre több minden lesz történelem, következésképpen egyre több minden válhat egy történelmi regény anyagává. Az elmúlt években több olyan regény is megjelent a magyar irodalomban, amely a XX. századi magyar történelem egy-egy periódusát vagy sorsfordító pillanatát (akár a sorsfordító pillanatok egész láncolatát) viszi színre, még hozzá úgy, hogy a szerző tudatosan eljátszik a távolság-közelség ismeretelméleti, narratológiai és emlékezetpolitikai dualizmusával, a közelmúlt megszólíthatóságának evidenciájával és lehetetlenségével.

Szécsi Noémi méltatlanul keveset említett KOMMUNISTA MONTE CRISTÓ-ját (2006), Kondor

Vilmos regényfolyamát (BUDAPEST NOIR, 2008; BŰNÖS BUDAPEST, 2009; A BUDAPESTI KÉM, 2010) és Kerékgyártó István kópéregényét (TRÜFFEL MILÁN, AVAGY EGY KALANDOR ÉLETE, 2009) az a műfaji kreativitás is rokonítja egymással és tereli közös kritikai kontextusba, hogy a műfajválasztással, a regénység intenzív és reflektált alkalmazásával (kópéregény, bűnregény, kémregény, fejlődésregény) éppen hogy nem szűkül, hanem tágul a szövegek értelmezési horizontja. És van még egy ok, ami arra bátorított, hogy ezekkel a regényekkel egyszerre és összehasonlítva foglalkozzam, ez pedig az, hogy a szerzők intelligensen és markánsan idéznek fel ideológiai és politikai diskurzusokat, a regények tagolt vagy legalábbis tagoltnak tűnő társadalomképével, a hősök pedig karakteres világnézettel rendelkeznek. Egy szélhámós, egy hentes és egy hírlapíró – ők a regények hősei, a következőkben előbb a történelmi kronológia szerint veszem sorra külön-külön a műveket, hogy a végén különböző szempontok szerint összevessem őket.

(A szélhámós)

A szélhámósregények legkockázatosabb eleme a szélhámós perspektívája. Pontosabban az, hogy az olvasónak milyen és mennyi információ áll a rendelkezésére. Hogy a szélhámós nézőpontja mennyire azonos az elbeszélőével, illetve, hogy a szélhámós milyen mértékben reflektál saját igaz hazugságaira avagy hazug igazságaira. Az olvasó ekképpen lehet cinkos, aki egy követ fúj vele, hiszen tudja, mi az igazság (hazugság), illetve áldozat, akit a többiekhez hasonlóan felültet.

Kerékgyártó István új regénye legelején tisztázza a helyzetet. A TRÜFFEL MILÁN, AVAGY EGY KALANDOR ÉLETE című regénye a fikciós *fair play* szabályai szerint tartja be a címben foglalt műfaji ígéretét. Egy Trüffel Milán nevű kalandor élet-történetét olvashatjuk végig, még hozzá Trüffel elbeszélésében, tehát hősünk maga az elbeszélő. De ezúttal nem kell attól tartanunk, hogy a profi szélhámós minket is átverne; éppen ellenkezőleg: az 57 éves férfi élete igaz történetét, tehát (élet)hazugságai igaz történetét szeretné papír-

ra vetni Budapesten 1933 zsongító kora nyarán. A regény egyes kerettörténete a következő: közel húsz év dél-amerikai távollét után visszatér szülővárosába a nagystílű szélhámos, hogy 1.) elbűcsúzzon gyerekkora világtól, a budai Tabán városrésztől, melyet ekkor bontanak le és szüntetnek meg, hogy közben 2.) múltidéző sétái során megírja részletgazdag emlékiratait, de azért arra is marad ideje, hogy 3.) hamis kötévényekkel tetemes összeget csaljon ki vállalkozó kedvű emberektől. „*Csak a gyerekkornak van igazi vidéke*” – Roland Barthes személyes megjegyzése Trüffel Milánra hatványozottan igaz. A Tabán Budapest egyik legkülönlegesebb, legelragadóbb városrésze volt: borozókkal, éttermekkel, szállodákkal, fürdőekkel, bordélyokkal, zegugos utcácskákkal, dombokkal és völgyekkel, különc polgárokkal, szerb és sváb őslakosokkal. Egy külön világ. Trüffel 1933-ból idézi fel az 1870-es évek Tabánját és Magyarországot. Ez az időszak a modern magyar polgárosodás aranykora, az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságilag egyre stabilabb, aki ügyes és kockáztat, sok pénzt kereshet tőkefelhalmozással, aki ügyetlen és kockáztat, sokat veszíthet. Ekkor még jelen van valami a régi világból, évszázadok meghitt provincializmusából, megfontolt merengéséből, de a modern világ napról napra alakítja át és tünteti el a régi nyomokat. 1933 – egy percig se feledjük, világtörténeti dátum, Hitler ebben az évben kaparintja meg a teljhatalmat Németországban – paradigmatiszma lezárása a XIX. századnak. Nemcsak a Tabánban, hanem az egész világon megváltozik valami.

Kerékgyártó rengeteg kutatással, okosan végiggondolt történetvonallal találta ki hőse korát, alkotását és életrajzát. A félig szerb, félig sváb – ennyiben a Tabán hús-vér mixtúrája, emblemmája – Trüffel Milán igazi monarchiapolgár. Ha fiatal korában nem csábul el a svindlik felé, minisztériumi kishivatalnokként élte volna le az életét, családdal, nyugdíjjal és havi egy-két kiadós berúgással. Azzal viszont, hogy a kópéságot választotta – persze, hogy ez az ő választása vagy determinált élete volt, a regény végéig eldönthetetlen – szó szerint kinyílt számára a világ. A regény legnagyobb erénye, hogy ezt az ízekben, illatokban, látványokban gazdag világot jól láthatóan nyitja ki az olvasók számára is. Trüffel Milán mint elbeszélő a legszívesebben ételekről, italookról, utcákról, ruhákról és

hölgyekről ír, méghozzá hosszan, érzékletesen, sok-sok jelzővel. Mintha szavakkal újra lehetne főzni azt a csodálatos halászlét. Márpedig a halászlében nem szavak, hanem ponty és harcsa úszkál.

Trüffel koncentrikusan halad a világban: előbb Magyarország és a Monarchia (Zágráb, Bécs) városaiba jut el, hogy aztán Európa nagyvárosain (Párizs, Hamburg) keresztül New York, Afrika, illetve Argentína partjainál kössön ki. De ez csak a regény egyik története. A másik szál maga az elégikus kerettörténet. A régi helyszíneket inkognitóban felkereső Trüffel az emlékezés során egyszerre érezhet örömet, ahogy felidézi a múlt ízeit, és melankolikus szomorúságot, hogy mindaz, ami jó volt, el is múlt. Ezt a hangulatingadozást a regény időszerkezete is plasztikusan követi: a nyári kezdés után az utolsó fejezetekben már elsárgult faleveleket tapos a parkban az elbeszélő lába, aki egyre csak saját régi lábnyomaiba szeretne lépni. Trüffel Milán, a kalandor, az életművész, mint minden hedonista, igazából mérhetetlenül szomorú. Mérhetetlenül szomorú, mert tudja, hogy az élet csak mérhetően és ideig-óráig boldog. Éppen ezért egy idő után az olvasó talán nem is az izgalmas kalandokra figyel (hódítások, politikai spekulációk, kártyaparti cinkelt lapokkal, hamis papírok, valódi balekok), hanem a szünetekre, a kalandok közötti utazásokra és arra, hogy vajon örömét leli-e ebben az egészben a főhős, vagy inkább elszenved, mint egy modern, polgári Midász király. Az emlékeknél is fontosabb maga az emlékezés.

A regény egyik legjobb epizódja érdekes választ ad erre a kérdésre. A fiatal újságíró Trüffel felfigyel egy extrém bűnesetre. Egy fiatal városközi hivatalnok, egyben ígéretes jobboldali ifjúsági politikus, egyik nap munka közben hatalmas vagyont sikkaszt el. Még aznap elmenekül az országból. Trüffel szimatot fog, kifejezetten imponál neki a bátor akció, elkezd dolgozni a sztorin. A sikkasztó nyomába ered, és éber figyelmének, valamint sorsszerű szerencséjének köszönhetően a nyomára is bukkan Korzikán. Közben a sikkasztó minden egyes cselekedetét – miért szállt át a berlini vonatról egy másikra, miért szállt le a trieszti expresszről egy megállóval korábban, miért ment Velencébe stb. – Trüffel logikai bravúrként magyarázza. Míg nem a találkozásnál kénytelen szembesülni vele, hogy

a nagy bűnözőző valójában egy kisszerű, pitiáner alak, aki egy démoni pillanatban ugyan ellopta a pénzt, de élvezni nem élvezzi egy cseppet sem, aztán egész menekülése véletlenek műve volt, nem kifundálta, hanem elszenvedte. Magyarán fele se volt igaz annak a szélhámos mítosznak, amit az újságíró Trüffel kitalált. Ekkor dönt úgy Trüffel, hogy nem írja a bűnügyeket, hanem inkább maga műveli őket. Ironikus megfordítás az is, hogy annyi elkövetett és megúszott bűn után végül 1913 decemberében ártatlanul tartják fogva, amikor szerelme meggyilkolásával vádolják. A történet dermesztő végjátéka az lesz majd, hogy húsz év múlva Trüffel felkeresi az akkortájt szabadult valódi gyilkost, egy pipogya és semmirekellő péklegényt, aki a szobalány felbujtására végzett Irmával.

Közben a kerettörténet is újabb elemmel gazdagodik: az emlékfeszítetek végén az álnéven bejelentkező, gyanús alaknak bizonyuló Trüffel körül kutakodó nyomozók és besúgók levélváltásait olvashatjuk. Kerékgyártó ezekben a rendőrségi iratokban is ügyesen adagolja a humort, az emberi gyarlóságot és a történelmet. 1933: a gyorsan faszálódó régióban előbb látnak egy volt szélhámosban kommunista felforgatót, mint ingatlanspekulánst. A regény végére megsemmisül a régi Tabán, és befejezi Trüffel a memoárját, megépül tehát a szélhámos életének nyelvi emlékműve. Kegyetlen ironiával húsz évre zárolja Trüffel a kéziratot, mondván, 1953-ra fűrdőváros fog itt virulni, „*kaszinók, gyógyszállók, fényes mulatók, hogy Baden-Baden is elbújhat mellette*”.

A TRÜFFEL MILÁN legnagyobb erénye az epikai józanság, az, hogy szerzője tisztában van a műfaj határaival és lehetőségeivel. A kultúrtörténeti háttértudás nem lesz tolakodó, nem holmi regényesített enciklopédiát olvasunk. A száraz tényanyag zamatos fikcióvá szervesül. Közben azért finoman érzékeljük, kitapogathatjuk a szöveg alatt a kulturális-mentális térkép domborzati vonalait. A régimódi, békeidőket idéző elbeszélői hang kedélye és önazonossága valóban elszórakoztatja az olvasót. Ugyanakkor mintha ez a kedély, ez a *gemütlich* egyben-világ túlzottan is kerekké, jól formálttá, hibamentessé tenné Kerékgyártó vállalkozását. Seholy egy fél hang, mindenhol csak egész hangok vannak, seholy egy megszakadt vagy megszakított mozdulat, minden cselekvés végbemegy annak rendje és módja szerint. Ebben a regényvilágban még az

örjítő szerelmi szenvedély is kényesen és bohókásan ügyel a mandzsettagombjára. Azért az olvasó izgatott nyugalommal várja Trüffel újabb kalandját, és ugyanígy várja a recepteket, a városleírásokat és azt is, hogy mikor botlik egy-egy híres emberbe. Kerékgyártó kreatívan illeszt kitalált élettörténetéhez referenciális eseményeket és személyeket. Két epizódot említenék. Ravasz csavarral írja bele regényébe az egyik legeredetibb és legütökzatosabb magyar festő, báró Mednyánszky László felkavaróan őszinte homoszexuális kapcsolatát egy Kurdi Bálint nevű hajóssal. Kerékgyártó itt levelek, naplók segítségével rekonstruálja a kozmikus vágy minden társadalmi elvárását maga mögé utasító természetrajzát. A másik emlékezetes kultúráközi utalás Thomas Mann figurájának és FELIX KRULL című kóperegényének a történetbe illesztése. 1913. december 6-án Thomas Mann a Zeneakadémia kistermében tartott felolvasást, de adjuk is át a szót Kerékgyártónak, azaz Trüffelnek, hogy hogyan olvassa Thomas Mann, azaz Trüffel Milán, azaz Kerékgyártó a FELIX KRULL-t: „*azon töpreng az író, hogy az igazi csaló egy élő, de a valóság birodalmába még el nem érkezett igazságot ruház föl dúsán, hogy ezzel elismerésre és méltánylásra tegyen szert. Hogy majd' mindeniütt csak a látszat számít, s a világ folyton arra vágyik, hogy becsapják, szinte üvölt a vágytól, hogy család áldozata legyen. A szélhámos élete küzdelem a maga tehetségtelen környezetével*” (322.) A Trüffel–Krull analógia a regény több pontján is tetten érhető, a két szélhámossal hasonló kalandok történnek (színház, cirkusz; innen eredeztethetők a látszat és a valóság konfliktusai, illetve a látszat mint valóság életfilozófiai szintézise). Sőt Kerékgyártó mint író van annyira frivol, hogy főhőse az ekkor íródó regény lehetséges folytatása felől érdeklődik. Thomas Mann közel negyven évvel később fog hozzá a FELIX KRULL folytatásához, és haláláig dolgozik rajta. Thomas Mann történetbe emelésével Kerékgyártó markánsan jelöli regénye eszmétörténeti forrásvidékét. Ez pedig az első világháború előtti, a katasztrófa, a haláltánc, a *danse macabre* felé Strauss-keringők tempójára lépdelő liberális vagy akár libertárius Európa utolsó néhány órája. Trüffel közvetlenül aztán megy Argentínába, hogy Szarajevóban merénylet áldozata lesz a trónörökös Ferenc Ferdinánd. A régi világ, még ha hazugság vagy legalábbis illúzió volt, elkerülhetetlenül rohan a vesztébe. Az új világban Trüffel Milán immár

idegenként, fikcióként, a szélhámosok szellemeként mozog. *(Az írás egy korábbi változata megjelent angolul a Hungarian Quarterlyben.)*

(A hentes)

Ahogy furcsának tetszik egy igazmondó szélhámos, ugyanúgy különös egy vegetáriánus, pontosabban bicsérdista hentes is. A KOMMUNISTA MONTE CRISTO főhőse és címszereplője, Sanyi, a henteslegény márpedig az. Élettörténetét a szerzővel nagyjából azonos korú dédunokája beszéli el nekünk. Ezzel a nemzedéki keretesszel már a regény első lapjain találkozunk a családregény klasszikus sémájával. „Ezt meg kell írni. Valakinek meg kell írni. Te szoktál írogatni – és rám mutatott” – így kapja az elbeszélő a feladatot Bandi bácsitól, hogy írja meg a felmenő életét, ezt a „nemzeti tragédiát”, amely „nagyon is szomorú”. Minderről a 420 oldalas regény legvégén értesülünk, így az idézőjelbe tett fogalmakat árnyaltan, egyszerre ironikusan és empatikusan tudjuk értelmezni. Nézzük azonban a regény elejét, ahol *in medias res* csöppenünk a történelembe. 1919-ben, a Tanácsköztársaság végén az agilis és naiv fiatal kommunista Sándor, a továbbiakban csak Sanyi, megbízást kap, hogy egy nem is akármekkora összeget vigyen ki Bécsbe. (Ez a momentum persze eszünkbe juttatja az ÉDES ANNA mítikus kezdőfejezetét is a Krisztinaváros felett elrepülő Kun Bélával.) Jóformán ocsúdni sincs ideje az olvasónak, és máris a zöldségpiacon lézengő Rákosi Mátyáshoz, a sápatag Ady-epigon Korvin Ottóhoz vagy a fanatikus Szamuely Tiborhoz lesz szerencséje. Az olvasó szerencséje egyben a főhős szerencséje is, a kavarogó történelem balesetei folytán a margóra szorult kisember, az együgyű hentes léptenyomon besétál a képbe, anélkül, hogy ez tudatosodna benne. Sanyi együgyűsége, egyetlen ügye: baloldalisága. Ez az ő természetes, mert magától értetődő világképe, amelyet a folyamatos negatív tapasztalatok sem tudnak szertefoszlalni vagy próbára tenni. Évtizedeken keresztül képes inkognitóban, pontosabban más személyazonossággal, „reakciós” középosztálybeliként létezni, ha ezzel a konspirálással segítheti a földalatti pártot. Így lesz politikai igazsága miatt családi élete teljes hazugság és sorsszerű kudarc. Egy fapados Édes Anna-világ díszelei között kénytelen elviselni zsémbes feleségét, és szó nélkül végignézni, ahogy heves, ostoba és sületlenségek között felcseperedett fia előbb irreden-

tává, később hithű nyilaskeresztessé aljasul, és a budai kitörés során pusztul el.

A szatirikus kalandregény egyfelől utcaperspektívából beszéli el az 1919 és 1957 közötti magyar történelem forradalmait és hétköznapjait (a forradalmak hétköznapjait); másfelől kelő iróniával és empátiával vizsgálja meg a „baloldali melankólia” (Walter Benjamin) mentális és intellektuális attribútumait. Például az ilyen idézetek mottóként való alkalmazásával, mint amilyen Sinkó Ervin következő vallomása: „Neked, fiatal barátom, itt a papíron ez éji órában megsúghatom, te megérted: mi maiak 1917-ben, 1918-ban, 1919-ben azt hittük, hogy már csak hetek, hónapok kérdése, hogy a fullasztó sötét alagútból mikor kerülünk ki napfényes mezőkre. Tévedtünk. A napfényes mezők helyett fullaszt és tart a sötétség, még mindig alagútban élünk, sőt a sötétség egyre nő.” A fejezetek elé illesztett mottók (önéletrajzi szemelvények, a városi folklór kincsei, újságcikkek, plakáthirdetmények, jegyzőkönyvek dokumentumai, levéltételek, slágerek) biztosítják Szécsi Noéminek, hogy egy pillanatra megszakítva az akciókban igencsak bővelkedő történetet, mintegy kiszóljon a történelem kulisszái mögül, és a források megjelölésével érzékeltesse az adott szituáció ellentmondásait. Ezek a paratextusok – mint ironikus kilátópontok – arra reflektálnak, és azt demonstrálják, hogy mennyire lehatárolt, árnyékolt tudással bírnak azok, akik benne vannak egy történelmi helyzetben. A MONTE CRISTO színpadszerű antropológiája, ahogyan kellő iróniával viszi színre a történelmi eseményeket, hasonló Spiró György FOGSÁG-ának regénytechnikájához. Uri szintén nem tudja az adott jelen időben, hogy éppen mi zajlik közvetlenül mellette, vaksi szemével nem is látja azt, viszont az összefüggéseket sejtji, később pedig megérti a dolgokat. Sanyi szemével nincs semmi baj. Ő néz, ellenben nem lát, és a láthatatlan működő elbeszélőre hárul a reflexió. Már-már irreális, hogy mennyi mindenbe és mindenkibe botlik bele Sanyi, akinek a vezetéknevét se tudjuk. Mégis ezzel az extravaganciával, ezzel a habzsoló túlzással lesz hitelesen bemutatva a magyar átlagember (kispolgár és/vagy proletár), a budapesti akárki huszadik századi kálváriája.

A MONTE CRISTO dinamikáját az okosan felépített *kettős dramaturgia* biztosítja. Az egyik dramaturgiai szál a magyar történelem kataliz-máira összpontosít. Ahogyan az olvasó felveszi a regény utazósebességét, hamarosan bizonyos

lesz afelől, hogy szembe fog találkozni 1919 után 1920-szal, '44-gyel, '45-tel és '56-tal is. Erre a történeti vázra, melyet a kötet végén névmutató és kronológia biztosít, téved rá Sanyi és az ő kalandos élettörténete. A történeti váz pedig hangsúlyozottan a XX. századi magyar baloldal politikai narratívája. Az 1948 után fokozatosan meghamisított, a kádárizmus végtelen periódusában unalomig ismételt, az elmúlt évtizedekre pedig teljességgel kiürült és elfelejtett narratíva díszkurzív újraolvasását viszi végig Szécsi Noémi. A regény rafináltan láthatatlan elbeszélője nemcsak megírja dédapja történetét, a magyar kispolgár/proletár általános családregegyét, hanem újraolvas egy lappangó, lassacskán teljesen eltűnő narratívát: a Sinkó Ervin és Demény Pál nevével fémjelzett antisztálinista szocializmus történetét. Pártosság helyett bátorsággal. Felkészültséggel és tisztességes iróniával. Helyenként pedig frenetikus humorral. A nemi betegségéből a Bicsérdy-étrend segítségével kigyógyuló Sanyi, amikor Bécsben diskurál Kun Bélával, képes ezt mondani neki: „– *Ha Lenin elotárs is előbb találkozik Bicsérdy Bélával, mint Kun Bélával... Talán még ma is élne...*” (164.)

Szécsi intellektuális szarkazmusa ebben a történeti anyagban sokkal jobban magára talál, mint a napjaink Budapestjén játszódó *UTOLSÓ KENTAUR*-ban. Ennek a világszemléletnek és elbeszélésmódnak a távlat felismerése és megszólaltatása, megközelítése nagyon sokat használ.

(A hírlapíró)

Létezik egy hatalmas rejtély a magyar krimi körül. Méghozzá az, hogy nincs, vagy legalábbis idáig nem volt magyar krimi, pontosabban vannak ugyan magyar bűnügyi regények, de ezek mindig zárványok, különálló pontok voltak, és azok is maradtak. Nem ácsolt magának külön könyvespolcot ez a műfaj. Annak ellenére, hogy magát a krimit nagyon is szerette a magyar irodalom, a legnagyobb magyar írók rendszeresen detektívregényeket tartottak olvasópulcukon, nem egy közülük fordított is belőlük. Írni azonban a legritkábban írtak. (Ez alól kivétel az a Tandori Dezső, aki minden létező vagy akár nem létező műfajban is indul. Valamint a magyar ponyva klasszikusa, Rejtő Jenő, aki abszurdba hajló, szürreális, olykor beckett-i karakterű kalandregényeit nem restellte bűnügyekkel is fűszerezni.) A magyar irodalomban nincsenek klasszikus krimik, ezt bizo-

nyítja, hogy nincsenek klasszikus nyomozók sem. Legalábbis eddig nem voltak, merthogy az elmúlt években feltűnt egy bizonyos Kondor Vilmos, és elkezdett remek, szervesen összerakott, fineszesen csavaros krimiket írni. Igazi bűnregényeket. Az előtérben egy megoldandó feladvánnyal, de ami fontosabb Kondor számára, és ennyiben a titokzatos szerző az amerikai (*hard boiled*) regénytípust honosítja, az a háttér, az a közeg, amelyben a bűn megtörténik, és azok az alakok, figurák, akiknek közülük van az egészhez, akik kialakítják és felborítják ennek az (al)világnak a szabályait és a törvényeit.

Ráadásul Kondor történelmesíti regényeit. Első regénye, a *BUDAPEST NOIR* (2008) 1936-ban, folytatása, a *BŰNÖS BUDAPEST* (2009) 1939-ben játszódik, a harmadik darab, a *BUDAPESTI KÉM* (2010) pedig 1943-ban. A három könyvet és az egész nagytörténetet két dolog, állandó elem tartja szorosan egybe: az egyik a főhős, a másik a helyszín. Mindkettő a modern detektívregény sajátja. Arcot adni a nagyvárosnak, demonstrálni a nagyváros sokarcúságát és arcvetését, arctalanságát, és kiemelni a mozaikszerű tömegből egy jellegzetes karaktert, lehetőleg olyat, aki a társadalom periferiáján, kijebb eső gyűrűjén tanyázik, vagy aki helyzetéből, munkájából adódóan szabadon átjár a város különböző kerületei és a társadalom rétegei között. Walter Benjamin szerint: „*a detektív történet eredeti társadalmi tartalma az, hogy az ember nyomai elmosódnak a nagyvárosi tömegben*”. Ez Kondor regényfolyamára azzal az apró módosítással vonatkoztatható, hogy a kétezres évek végén megírni a harmincas-negyvenes évek jelen idejét eleve az „*eredeti társadalmi tartalom*” lehetséges jelentéseit bontja ki vagy helyezi előtérbe. Hiszen nemcsak az emberi nyomok mosódtak el azóta, hanem az akkori Budapest is nagyrészt eltűnt a világháborús rombolás, az újjáépítés, a kádári modernizáció és a globalizáció együttes, egymásra igencsak ironikusan boltozódó következményeként. Budapest a harmincas évek végén már *közel sem* az Osztrák–Magyar Monarchia második, igaz, keletebbre eső metropolisa, már nem az „éhes város”, hanem egy kaotikus geopolitikai térség (*Mittleeuropa*) zaklatott, hisztérikus és neurotikus fővárosa. A harmincas évek legelejének ideges, dekadens (*Weimar–Berlin*) kultúrája a szokásos késéssel foglal helyet a lokálokban és a filmszínházakban. A dzsesszenét felváltják a katonai indulók. Az ópiumot a cián. Sűrű, gomolygó, *film noir*-ba illő évek ezek. Egyre

jobban tapintható a politikai feszültség, a háború a küszöbön, mindenki spekulál, tanakodik. Habos kávé a budai cukrászdában. Barokkos pompa a nagypolitikában. Bauhaus-bérházak az Újlipótvárosban, ahol, mint azt Hevesi András frappánsan megállapította, pocsékul főznek, és mindenki pszichoanalitikushoz jár.

Ennek a kornak és városnak sajátos hőse Gordon Zsigmond bűnügyi újságíró, aki az első történetben egy fiatal zsidó lány gyilkosa után nyomoz, a második regényben egy eltűnt kábítószer-szállítmányt próbál felkutatni, hogy a harmadik históriában mint antifasiszta és antikommunista kém segítsen a pokol tornácára jutott hazájának. Gordon figurája nem tipikus magyar karakter, de nem is tekinthető idegennek a korszak és a műfaj közegétől. Gordon Zsigmond alakján (nézőpontján és stílusán) keresztül megéleveníedik a korabeli hírlapírói világ és ezáltal az a zszurnalisztikai-publicisztikai köznyelv is, amely az újságírás és a széppróza között lavírozva, fanyar és pontos megfogalmazásokkal, akárcsak elismert, megbecsült amerikai iskolája, egyfajta tényirodalmat (*faction*) hozott létre. A zszurnalizmus és a krimi irodalom nem lakik messzire egymástól, mondhatjuk, hogy egy utcában laknak, egyikük inkább a kávéházat részesíti előnyben, szemben a kocsmával. Az angolmán attitűdű, pragmatikusan gondolkodó és – nem utolsósorban – jó tollú hírlapíró nem volt ritka madár az akkori budapesti, elsősorban a polgári-liberális szerkesztőségekben. Gordon Zsigmondnál azonban ez az angolszász–amerikai orientáció kellőképpen nyomatékosítva is van életrajzával: több évet töltött az Egyesült Államokban. Emiatt akcentusnyi idegenséggel, módszertani bizalmatlansággal mozog Budapesten.

Ezt a Budapestet a narrátor leginkább úgy használja, mint egy közlekedési térképet. Az elbeszélő nagyon (néhol már zavarba ejtően) otthonos a korabeli Budapesten. Ismern minden utcasarkot. Amikor Gordon átmegy a redakcióból a kávéházba, gondosan megtudjuk, hogy melyik utcát éppen hogy hívják, és hogy melyik villamosviszonylatot veszi igénybe. Mintha a referencia nem evidencia lenne, hanem kényszer, valami olyasmi, amit időről időre bizonyítani és bizonygatni kell. Sokkal kidolgozottabb Gordon pozíciója a társadalmi térben. A korábban vázolt ideális krimihős Hermészként közvetít a különböző csoportok (osztályok) között. Gordon alászáll a budapesti alvilágba: spiclik,

stricik, kéjnlők. Ez a lefelé vezető út, de a szálak olykor felfelé vezetnek: gazdag polgárokhoz, befolyásos, mint később kiderül, történelmet (de)formáló politikuskokhoz. Így pedig a lent és a fent is folyamatos körforgásban marad. Ami rögzített, az a főhős Gordon Zsigmond egyszerre makacs és cinikus igazságvágya. Politikai hovartartozását leginkább az a viszolygása határozza meg, ahogy egyként és ugyanannyira undorodik a szélsőbaloldali titkos kommunistáktól, mint a hitlerista–szálasista szélsőjobboldali cseléktől. Gordon jobboldali emberekkel érintkezik: kormánypárti nagytőkés, revizionista újságírók, régi vágású katonatisztek, rendőri vezetők, dekadens orvosok, gőgös úriasszonyok, antikommunista rokonok, fasizálódó ismerősök. Itt aztán nyoma sincs baloldali melankoliának. A TRÜFFEL liberális-libertárius elégikussága, dekadenciája Kondor regényfolyamában a polgári-konzervatív illúzióvesztés józan konzekvenciája lesz. A társadalom patológiája megmutatkozik a bűntényekben is, a gyilkos és az áldozat is a szociális állapotok tárgyi bizonyítéka. A kartográfiai főváros ornamentikája helyett a bűn topográfiája, a személyiség zsákutcái lesznek izgalmasak. A háttérből, a bűntények helyszínéből előtér lesz.

Az első két kötet után a Gordon-sorozat megalapozott szakmai és relatív piaci siker lett. A professzionálisan alkalmazott detektívsemák (nyomozó és újságíró együttműködése), a fanyar elbeszélői hang következetessége, a históriai időzítés, a régi Budapest feltárása és a társadalmi hierarchiák láthatóvá tétele, a férfitematika megbolondítva sohasem fogyó női szeszéllyel, jól eltalált mellékszereplőkkel, igényes zsánerképekkel, mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy egyre nagyobb elvárások legyenek a folytatás iránt. Nyilvánvalónak tűnik, hogy az inkognitóját továbbra is őrző és aktuális szerepjátékok szerint megnyilatkozó (hol sértett, hol elfogult, hol megszeppent) szerző valamennyire előre kifundálta mind az öt regény történetmodelljét. Így is szerzőt próbáló feladat évenként kihozni egy-egy új bűnregényt. Olyan művet, amelyben nincsenek stilisztikai balesetek, elsieltett részek, dramaturgiai baklövéssek, horribile dictu: logikai hibák. A korábbi krimik után az új mű (*A BUDAPESTI KÉM*), amint címe is mutatja: kémregény. Még hozzá forróháborús kémregény, 1943–44 sors- és vagonfordító hónapjaiban, ám a szcenika, az attitűd, a szövegmod a klasszikus hidegháborús kémhistóriákat idézi, elsősorban

John Le Carré remek könyveit. Mintha Gordon Chandler regényéből sétálna át a Lovag utcába, hogy aztán Le Carré világába távozzon. A krimikben a nyomok után jár a nyomozó és az olvasó, a kémregényekben nemegyszer maga a hős a nyom, és őt követik a többiek; akár így is megragadhatjuk a különbséget. A magyar kriminek sincs nagy tradíciója, a kémregénynek még annyira sincs (SELLŐ A PECSÉTTYŰRŰN). Ez csak egyik hibája. Másik fogyatéka a harmadik darab nyelvi megalkotottságában keresendő. Az igénytelenebb, kopottabb nyelvhasználat plasztikusan mutatja azokat a ragasztáspontokat, ahol az amerikai karakterű regény inkább tűnik magyarításnak, mint eredetileg magyar nyelven írott regénynek.

(Hárman párban)

A társadalmi-történelmi összefüggéseken túl, melyekre a kritika igyekezett menet közben felhívni a figyelmet, a műfaji önazonosság és önazonosítás, valamint a regénynyelv kiválasztása köti össze a recenzeált műveket. A kópéregény, a kalandregény és a bűnregény egy családba tartozik, de legalábbis egy iskolába járt. Mind-egyik műfajváltozatban kell valamit kezdeni az olvasó aktuális tudásával és permanens kíváncsiságával. Elaltatni vagy felkelteni azt. Esetleg együtt művelni és mímelni a kettőt.

Manapság ezek a regényretorikák vagy elfeledettek, elveszettek (kópéregény), vagy túlterheltek, elhasználtak (kalandregény), vagy ott-hontalanok a magyar közegben (*hard boiled* bűnregény). Ezért az íróknak stílizált regénynyelvre van szüksége, olyan nyelváltozatra, amely magán viseli az idegenség karakterjegyeit. Ám ezt az idegenséget, nyelvi távolságot a műfaji elvárások miatt kénytelen otthonossá, természetessé is tenni. A TRÜFFEL pepceselő, kényelmes énelbeszélője modorosán nyilatkozik meg. Más nem is tehet nyelvi-szemléleti univerzumában. A kedélyes múlttallózás és zamatleltár, valamint az ironikus szélhámospórté és historiográfia végül úgy áll össze, mintha a FELIX KRULL-t Krúdy Gyula fordította volna le. Kondor regényfolyamában szintén van valami fordított. Nemcsak a narratív sémák, hanem a frappáns párbeszéd, nemcsak az intertextuális utalások, hanem az önkritikus belső monológok is jelzik a figyelmes olvasónak, hogy honosításról, magyarításról van szó. Kondor legnagyobb bravúrja, hogy megtalálta azt a hiátust, azt a lehetséges pozí-

ciót, ahol ez a donorműfaj képes autonóm módon létezni. Krimittől pedig joggal várja el az ember, hogy legyen elvarrva. A felfelések, a kilöködések ezért is zavaróbbak. Látszólag Szécsi Noémi vállalkozása a legegyszerűbb. Kvázi családörténet, és közben szatirikus társadalomrajz, megspékelve politikai pikantériával. Csakhogy a regény keretjátékából fakadóan annak elbeszélője egy pályája legelején járó fiatal lány, aki vicceseket szokott írni. Ez a szerep pedig lehetővé teszi Szécsi Noéminek, hogy elbeszélőként annyit játsszon a nyelvvél, a hasonlatokkal, a szóválasztással, a snittváltással, a diszkrét dadogással, a tenyeres-talpas fonáksággal stb., amennyit neki jólesik.

Szegő János

ELSZALASZTOTT LEHETŐSÉG

Szécsi Noémi: *Utolsó kentaur*
Ulpíus-ház, 2010. 285 oldal, 2999 Ft

Az író utolsó regényének alapötlete voltképpen még használható is lenne. A 2006 és 2007 márciusa közt játszódó regény főszereplője négy, igen különböző társadalmi környezetből származó, a húszas éveik elején járó fiatal, három fiú és egy lány. Egyetemi tanulmányaik mellett mindannyian biciklis futárként dolgoznak, fizetésükkel, helyzetükkel, családjukkal, városukkal, a politikával és mindenekelőtt önmagukkal súlyosan elégedetlenül. Megalakítanak egy „Kentaurok” fedőnevű „anarchista” csoportot, noha ehhez komolyan vehető eszmerendszerrel és gyakorlati eszközökkel alig rendelkeznek. Ám annál elégedettebben peckeskednek felvett neveikkel (Bakunin, Mahno, Kropotkin, Emma Goldman); e történelmi patinájú és komoly hangzású nevek adnak némi büszke identitást szinte teljesen elbizonytalanodott személyiségüknek. Idáig még talán bizonyos szatírára is gyanakodhatna az olvasó. Vagy legalábbis nem teljesen alaptalanul remélhetne valami ilyesmit. Hiszen aligha lehet minimum egy félmosoly nélkül figyelni a céltalan kvartett ügyetlenkedését, lelkes, de nem kis mértékben butuska bénázását. E gyerekekét, akik történelmi sze-

repben hiszik és történelmi szerepbe képzelik magukat, noha valójában még az orruk önálló megtörlésére is csak korlátozott értelemben képesek. Ismétlem, ez alapötletnek erős, sokat ígérő, és voltaképpen a levegőben lóg már pár éve; olyan, mint Voltaire Istene, akit ha nem lenne, ki kellene találni. De Szécsi Noémi nem a gyerekek, hanem inkább a szülei vagy, mondjuk, a felnőttek világára tartogatta a szatíra – ha nem is mérgezett, de azért kicsinyég kiélesített – nyilát. Sajnos itt sem jut sokkal tovább a közhelyeknél. Emma anyukája, a női magazin főszerkesztője; apja, a „Szindbád” néven becézett öregedő, életveg „valóságos magyar író”; Reiss, a magyar szakosból lett, erősen szélhámos vonásokat mutató, sikeres tévésztrológus; a kétlaki, a munkaidőben Hugo Boss öltönyt viselő, de utána „betyáros bő gatyában” parádézó „magyar, nemzeti ügyvéd”; Mahno apja, az elgázolt állatokból ínyesmesteri lendülettel ebédet főző egykori tanár, a leendő szakácskönyvíró – nos, elsősorban ők lennének a regény kifigurázott mellékszereplői. De ez még nem szatíra, ez csak karikatúrasorozat. Hogy szatíra vagy valamennyire érvényes gúnyrajz legyen, ahhoz Szécsi Noéminek több türelemre lett volna szüksége alakjai iránt. Több odafigyelésre, több szeretetre – vagy akár gyűlöletre. Vagy több humorra.

A szerzői türelmetlenség a főhősöket is erősen érinti. Nagyon vázlatos, egymástól alig megkülönböztethető alakokat kapunk, rengeteg olcsó szlogennel, lapos, igénytelenül szőtt dialógusokban, kidolgozatlan helyzetekben. És nem menti meg a regényt a szerző alcímként odaírt műfaji megjelölése: „*társadalmi lektűr*”. Ha arra gondolt, hogy emiatt nem is kell olyan nagyon komolyan venni a regényét, erősen tévedett, vagy akaratlanul is becsapta önmagát. Hiszen mi is lenne manapság kívánatosabb, mint egy valóban a mai magyar társadalom alapkérdéseit olvasmányosan, szórakoztatóan festő regény. Magam a legkevésbé sem becsülném le a lektűr műfaját, jelentsen bármit is ez a megjelölés. Mert minden látszattal szemben komoly műnemről van szó, amelynek persze megvan a maga törvényei, bizonyos értelemben sokkal szigorúbbak, mint a *high-brow*, a szabad óráikban csak Derrida műveit búvároló olvasóknak szóló regényeknek. Ráadásul a „könnyed olvasmány” megjelölés semmiféle nyelvi igénytelenségre nem adhat menlevelet. A zsánerjellege

nem mentheti fel az írókat az átgondolt munka alól, nem tűri, hogy hányaveti módon ábrázolja a helyzeteket, nem engedélyezi, hogy ne dolgozza ki mélyen és átélhetően a cselekményt, és nem jogosítja fel arra sem, hogy feldobjon, aztán minden következmény nélkül ejtsen figurákat, mint például Szécsi Noémi teszi az alternatív énekesnő, Vera alakjával.

És nem feltétlenül csupán újságírói elbeszélőkdedvet és érzületet jelent a lektűr. E téren a könyv egészen a külföldieknek szóló, ismeretterjesztő útikönyvek, étteremkalauzok sommás zanzásításaira vetemedik; ilyen az Andrassy út történelmi múltjának, a Liszt Ferenc tér hangulatának vagy a Ráday utca éttermi kavalkádjának, valamint az Eckermann kávéház reménytelen ősbölcsészeinek leírása.

Szécsi Noémi mindamellett kétségkívül törekedett arra, hogy valami erős (és egyben kissé gunyoros) szerkezetet adjon kötetének. A regény struktúráját, alapvető formaelvét a már említett asztrológus, Reiss fejti ki: „*Olyan regényt kellene írni, amely példázatok segítségével mutatja be az állatövi jegyekhez a hét főbűn módjára társítható gyarulásokat. [...] A regényben kibomlana a teljes asztrológiai év, márciustól márciusig.*” Szécsi Noémi azonban ezt sem gondolta végig következetesen és komolyan. A tradicionális hét főbűn mellé most odaírhatunk még egyet, azt, amikor az író igénytelenül unatja az olvasót.

Bán Zoltán András

KÉT SZÉK KÖZÖTT

Férfialakok Rohinton Mistry „Családi ügyek” című regényében

Rohinton Mistry: Családi ügyek
Fordította Csikós András
Pepperman Kiadó, 2010. 472 oldal, 3490 Ft

Sokat törtem a fejem, hogy miképpen lehetett volna a magyar fordításban jobban visszaadni a regény címének két lehetséges olvasatában foglalt kettősséget. A kötet fordítója, Csikós András értelmezésében a „Family Matters” azt jelenti, „családi ügyek”, vagyis elsősorban ama jelenségek körére utal, amelyeket a felnőtt nyugati

ember csupán kellemes vagy kellemetlen kötelességként, a felnőtte válás lezárt történetének részeként kezel. De ha úgy olvassuk a címet, „a család fontos”, akkor éppen e történet lezárhatatlanságára helyeződik a hangsúly, arra, hogy az individuum nem választható le a hagyomány alakzatairól, azaz végső soron minden történet családi történet. És mi a helyzet a családrege-nyel? Az európai irodalmakban a modernizmus utáni korban, „a családrege-ny végének” korában a családrege-nyek már nem a „természetes folyamatokat” tükröző, a generációk organikus egymásutánosságának szerkezetét követő regényformaként tüntetik fel magukat, hanem olyan konstrukcióként, amely nem a „természetes folyamatokon”, hanem egyfelől a társadalmi lét mesterséges alakzatain, másfelől pedig az irodalmiságnak a társadalmi mozgásokból levezethetetlen belső mozgásain nyugszik.

Bonyolultabb a helyzet, ha nem egy európai szerző, hanem egy angol nyelven publikáló indiai szerző családrege-nyéről beszélünk. A volt gyarmati irodalmak kiemelkedő alkotásait olvasva az embernek időnként az az érzése támad, hogy a hatalom peremvidékeiről származó, általában kettős identitású szerzők angolszász nyelvterületen elért kiugró sikere részben azzal a körülménnyel magyarázható, hogy ők még képesek érvényes szövegeket létrehozni egy olyan nyelven, amely az európai szerzők számára ma már megközelíthetetlen; vagyis képesek az európai realista regény hagyományait folytatva érvényes kijelentéseket tenni mind az európai kultúra és a volt gyarmati kultúrák ütközéspontjain lezajló, sokszor traumatikus folyamatokról, mind pedig magáról az európai regényről.

Ezeknek a szövegeknek a sorába illeszkedik a CSALÁDI ÜGYEK, ez a realista lélekrajzot naturalista elemekkel vegyítő, világirodalmi áthallásokban és bollywoodi fordulatokban egyaránt gazdag, líraian groteszk, allegorikus nagyregény, amely egy család mindennapjain keresztül mutatja be Bombay életének számtalan vetületét. Csikós András kissé ingadozó – néhol ihletett, néhol pedig döcögős – fordítása eleinte megnehezíti az olvasást, ám az ingadozásokért kárpótlást nyújt a fordító „bennfentessége”, vagyis az, hogy láthatóan jól ismeri azt a világot, amelyről beszél. Talán ennek is köszönhető, hogy amint haladunk előre a történetben, úgy válik egyre magabiztosabbá, egyre „áttetszőbbé”

a magyar szöveg, és az olvasás élvezetét csak időnként zavarja meg az indiai szavak magyar átírásának következetes hiánya és a szójátékokkal szembeni elfogódottság.

Mistry regénye fennakadás nélkül olvasható realista családrege-nyként, de olvasható posztmodern regényként is, amely önnön határait folytonosan áthágyva realista hősöket, bulleszk- és mesehősöket szerepeltet egymás mellett; amely a nevelődési regény hagyományait kiforgatva erős szövegszervező elvként szerepelteti a véletlen és a csoda erőit; és amelynek metaforahálózata újabbnál újabb kulcsokat kínál fel saját értelmezéséhez. Úgy olvastatja magát, ahogyan a történet egyik szereplője, a mellékállásban levélírással foglalkozó Vilas olvassa a leveleken keresztül a világot: „*Vilas, aki megállás nélkül írta a családi ügyek folytonos színdarabját, ezt a véget nem érő tragédiát és komédiát, rájött, hogy e levelek együtt olyan mintát adnak ki, amelynek látása csak neki adatik meg. Hagyta, hogy a levéláradat átfolyjon a tudatán, hagyta, hogy az epizódok a maguk útján kerüljenek a helyükre, mint a parányi színes darabkák a kaleidoszkópban.*”

A történet passzivitásra ítélt kulcsszereplője az idős Nariman Vakeel professzor, e bombayi Lear király, akit lassanként elhatalmasodó Parkinson-kórja kiszolgáltatottá tesz a fiatalabb generáció ellenérdekelte tagjai között folyó hatalmi és kényelmi játszmáknak. Mostoha gyermekei, akikkel egy fedélen osztozott, és akik az ellátásáról korábban gondoskodtak, a professzor állapotának hanyatlását tapasztalva kieszelnek egy piszkos trükköt, amelynek segítségével kitérítik az otthonából mostohaapjukat, és átköltöztetik édeslányához, aki egy szűkös kis lakásban él férjével és két fiával. Közben lassanként megismerjük a mostoha gyerekek motivációit is, és mint egy bonyolult és némiképp hiányos kirakós, feltárul előttünk a múlt, a professzor tragédiája, aki nem volt elég erős sem ahhoz, hogy szembeszálljon vaskalapos módon hagyománytisztelő párszi szüleivel, és feleségül vegye keresztény barátjánőjét a szülők által kiszemelt párszi özvegyasszony helyett, sem pedig ahhoz, hogy kitartson döntése mellett, és végképp megszakítson minden kapcsolatot a magamagát örületbe kergető és a család életét is megkeserítő lánnyal. Döntésképtelenségének büntetéseképpen végül mindkét nőt elveszíti, amikor egy öngyilkossági hisztéria hevében régi

szeretője leveti magát a háztetőről, és magával rántja a professzor feleségét is. De az is lehet, hogy a professzor felesége rántja magával a régi szeretőt: az igazság soha nem tárul fel teljes egészében, a múlt darabkái nem állnak össze kerek történetté; hol innen, hol onnan hiányzik egy-egy darab. Maga a szöveg is utal erre a kirakósszerű építkezésre: a kaleidoszkóp-metaphora párja a puzzle metaforája, amely a kisebbik fiú, Jehangir egyik kedvenc játékként simul bele a szövegbe.

Két szék között a pad alá: így jár a professzor, és így járnak még sokan a regény szereplői közül – de különösen a férfiak. Szemben a nőkel, akiknek többsége háziasszonyként, a családi bolygórendszer stabil középpontjaként viszonylag keveset érzékel – a férfiak zavarodottságán kívül – a társadalmi térben zajló háborúból, a férfiak időről időre rákényszerülnek, hogy újraértékeljék saját helyüket a világban, és döntéseiket az egymásnak ellentmondó, egymással összeegyeztethetetlen érv- és értékrendszerek vonatkozásában vegyék szemügyre. Ennek a háborúnak a színtere Bombay, a töredezettség városa, ahol nyüzsögnek az ország '47-es kettészakadásának áldozatául esett menekültek; a korrupció városa, ahol tudatos el-tökéltetés és már-már az aszketizmussal határos éhségtűrés kell ahhoz, hogy az ember becsületes maradjon; a rettegés városa, ahol a politikai haramiák bárkit megszarolhatnak vagy megölhetnek, aki nem tartja be az általuk diktált hallgatolagos szabályokat; és egyszersmind az elfogadás városa, ahol mindezeknek a jelenségeknek dacára békében és erős szolidaritásban élnek egymás mellett a hétköznapi emberek: a hinduk, a muzulmánok és a többiek.

De vajon tényleg az elfogadás városa-e Bombay? Tényleg adhat-e megnyugtató választ a hovatarozás kérdésre olyan városként, amely képes feloldani magában az ellentéteket, mint minden valamirevaló kozmopolita nagyváros? Erre a kérdésre ugyancsak egy emberi sors szolgál feleletként, Mr. Kapuré, Nariman Vakeel vejének főnökéé, aki pandzsábi menekült létére a rajongásig szereti azt a várost, amely őt és családját befogadta. *„Yezad néha úgy érezte, hogy főnöke Bombay iránti rajongása már-már a fanatizmus határán jár. Ugyanakkor megértette azt is, hogy Mr. Kapur ideontja családjá punjabi múltja utáni vágódását, mert számára a szülőföld örökre elve-*

szett.” Az a Bombay, amelyért Mr. Kapur úgy odavan, nem több, mint vágyálom. A „valódi” Bombay csupán értelmezhetetlen, kaotikus massa, amelyre ki-ki tetszése szerint vetítheti rá saját személyes vágyait, amely azonban teljesen közönyös e projekciók valódiságának kérdése iránt. Mr. Kapur ennek a tévedésének esik áldozatul, amikor ujjat húz a szélsőséges fundamentalista Shiv Sena embereivel, akik rá akarják kényszeríteni, hogy a „Bombay Sportszer-áruház” elnevezésben foglalt kozmopolita cse-
ngésű „Bombay” szócskát változtassa meg „Mumbai”-ra: elkergeti a zsarolókat, és az életével fizet azért az illúzióért, amely számára az újra-kezdés, az új élet reményét jelentette.

Vakeel professzor, a két világ határán tébláboló, konfliktuskerülő értelmiségi saját döntésképtelenségének esik áldozatául, Mr. Kapur, az optimista vállalkozó pedig annak a tévedésének, hogy nem szükséges választania az egymásnak feszülő világok között, hiszen Bombay maga a világ. De vajon mi történik azzal, aki leveti magáról a rendkívül terhes és sehová sem vezető gondolkodás nyűgét, és egyik vagy másik nagy világmagyarázó érvrendszer bástyái mögé menekül? Ezt teszi ugyanis Yezad, Vakeel professzor veje, a fiúk édesapja: miután a nagyapát hozzájuk költöztetik, és a megnövekedett anyagi terhek lassanként az éhezés szélére sodorják az egyébként – helyi viszonylatban – tisztes polgári körülmények között élő családot, minden tőle telhetőt megtesz, hogy családfői feladatát teljesítve előteremtse a létfenntartáshoz szükséges javakat: előbb rákap az illegális szerencsejátékra, nyer is rajta egy csomó pénzt, majd pedig miután az állam deus ex machinája ráteszi a kezét a teljes nyereségre, belelovalja magát, hogy politikust farag főnökéből, és átveszi tőle az üzletvezetést, ekképpen tornázva feljebb a fizetését. Ez a terv lassanként a rögeszméjévé válik, olyannyira, hogy egy bollywoodi komédiába illő cselvetést eszel ki főnöke meggyőzésére: felbérel két színészt, hogy játsszák el a Shiv Sena embereinek szerepét, és fenyegetse meg Mr. Kapurt, aki ettől majd remélhetőleg haragra gerjed, és jogos aggályait félredobva rohan, hogy a politika hadszínterén mérkőzzön meg a vallási fundamentalizmusban utazó nehézfűkkel. Csakhogy porszem kerül a gépezetbe: Mr. Kapur ugyanis mégsem kíván beszállni a politikába, cserébe viszont valóban megjelen-

nek nála a Shiv Sena emberei. Mivel azonban Mr. Kapur az álharamiák korábbi felbukkanása okán abban a hitben él, hogy már kiegyezett a zsarolókkal, felháborodottan elzavarja őket, magára vonva haragjukat és a véres bosszút. Yezad így aztán saját hibájából elveszíti az állását, és ahogy az élete fokról fokra darabokra hullik, úgy uralkodik el rajta a vallási fanatizmussá szublimált tisztaságmánia; úgy válik belőle otthonülő, ortodox párszi, aki különféle kapcsolódó rigolyáival halálra idegesíti a környezetében élőket.

A történet realista módon megrajzolt főszereplőinek groteszk tükörképei az egytől egyig különféle mániáknak hódoló szomszédok, így például a szerencsejáték-függő Villie Cardmaster, a pongyolában hegedülő zenész vénkisaszszony, Daisy Ichhaporía és a szolgálatait mindenkire rátukmálni igyekvő kétbalkezes barkács, Edul Munshi. Az egymásrautaltság e zsúfolt világában a habókos szomszédok hol a mesebeli

segítők szerepét töltik be – vagyis csak töltenék, ha segítő szándékuk nem fordulna rendre a visszájára –, hol pedig olyan viszonyítási pontként szolgálnak a történet főszereplői számára, amelyhez képest – legalábbis ideig-óráig – normálisnak érezhetik magukat.

Csakhogy a szomszédok szemével nézve a mi realista hőseink sem tűnnek normalisabbnak a ház átlagánál: gondoljunk csak arra a feledhetetlen jelenetre, amikor Nariman Vakeel professzor, miután felesége elzárja előle a ruháit, világ csúfjára, törülközőben szalad le az utcára, hogy igyekezzen jobb belátásra téríteni a ház előtt lecövekelt, konokul várakozó egykori kedvesét. Ahogy telik-múlik az idő, Yezad is menthetetlenül belesimul a bolondok e népes pannotikumába, készen arra, hogy megismételje a nagyszülők több generáció életét megnyomórító hibáit. Mi pedig csak remélhetjük, hogy nem jár sikerrel.

Elekes Dóra

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány (OSI) és a MOL
támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

BALATONFÜREDI SALVATORE QUASIMODO-EMLEKDÍJ

Balatonfüred Város Önkormányzata
ismét meghirdeti verspályázatát
a Salvatore Quasimodo-emlékdíj elnyerésére.

Valamennyi pályázó **két magyar nyelvű, kiadatlan, más pályázatokon nem díjazott és nem említett művel** vehet részt. A pályamunkákat gépirással **5 példányban** kérjük eljuttatni

2011. május 31-ig

a következő címre: Polgármesteri Hivatal, 8230 Balatonfüred,
Szent István tér 1.

A kettőnél több verset küldők pályázatát nem áll módunkban figyelembe venni, illetve a csak egy példányban küldött pályázatokat sem.

Valamennyi beküldött példányon kérjük feltüntetni a pályázó teljes nevét és címét, a borítékra írják rá: **Quasimodo költői verseny!**

A beküldött műveket nem áll módunkban visszaküldeni.

A pályázaton első díjas költemény elnyeri az Emlékdíjat, valamint a 400 000 Ft összegű ösztöndíjat.

A zsűri a fődíjon kívül más díjakat is kiadhat.

A díjkiosztót a **2011. szeptember 10-én** rendezendő nemzetközi költőtálalkozó keretében, az este 6 órakor kezdődő gálaesten – a zsűri jelenlétében – tartjuk meg.

Kedves Olvasónk!

Kérjük, támogassa adója 1%-ával
a Holmi Folyóirat Alapítványt.
Adószáma: 18125218-1-41

Köszönjük!

BRÓDY SÁNDOR-DÍJ

A Bródy Sándor Alapítvány ebben az évben is kiadja
a Bródy Sándor-díjat.

A díjat azon **első kötetes** magyar nyelvű prózaírók egyike
kapja meg, akinek könyve (novelláskötet vagy regény)
2010-ben jelent meg.

A díj összege 350 000 Ft.

A díjra pályázhat könyvének beküldésével a szerző, és jelölhet
könyvet ugyanilyen módon a kiadó is. A beküldött példányokat
kérésre visszaküldjük.

A Bródy Sándor Alapítvány postacíme:
2000 Szentendre, Szajkó u. 4.

További információk:
30/297-28-06 vagy brodyalapitvany@yahoo.com

A postára adás határideje: 2011. március 31.